

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11938

TIPN UN GESHTALTN

Moises Rubin

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יעקב הלוי

1. טיפן און געשמארטן

„די אידן“

„דער קויפמאן פון ווענעדיג“

„נאטאן דער ווייזע“

א פסיכאלאגישע און כאראקטעריסטישע אפהאנדלונג איז בער אידישע העלדן וועלכע זענען, פון די גרעסטע בינע פערזענליכקייטן, אויף דער בינע ארויפגעבראכט געווארן.

צום הונדערט פערציקסטן געבוירן - טאג פון דעם פראנצויזיש - אידישן קאמפאזיטאר יעקב הלוי, דער מחבר פון דער וואונדערבארע אפּערא „די אידן“.

2. די פּעֶדֶר

(פּאָעמע)

ט	ע	ר	י	י	%	ט	%	נ	ע	ו	ט
1				9			3				9

TIPOS y FISONOMIAS

“LOS JUDIOS” — “EL MERCADER DE VENECIA”
y “NATAN EL SABIO”

Estudio psicológico de héroes judíos llevados a la escena por
los más grandes autores teatrales.

Con motivo del 140 aniversario del nacimiento del compositor
judeo-francés, Jacobo Halevy, autor de la extraordinaria ópera
“Los Judíos”.

— de —

M. RUBIN

Talls. Gráfs. JULIO KAUFMAN — Junín 344 — Buenos Aires

פ א ר ו ו א ר ט

אין דער געגענווערטוגער צייט, וועלכע איז פארן אידישן פאָלק ניט וועניגער טראַגישער ווי די מיטלאַטערליכע, אָבער דאָך פיל מער פיל-באַרע ווי יענע... אַ צייט אין וועלכער, ווילדע חיות אין מענטשן געשטאַלט האָבן אויף אַ חיות'שן אופן זיך פאַרלעגט צו פאַרשאַפן דעם פאָלק אומ-דערטרעגלעכע — נישט נאָר פיזישע נאָר אויך גייסטיקע — שמערצן; אַ צייט אין וועלכער מנוכלים האָבן זיך פאַרנעמען צו פאַראומרייניקן אונז-זערע גייסטיקע אוצרות, און אַרײַנשטעקן זייער אומריינעם שנוק אין פאָלקס נשמה זייער מאוסן ריח אַהין אַרײַנצוברענגען; אין אַ צייט, אין וועלכער עס ווערט, ניט נאָר באַנייט און אָפגעפרישט די אַלטע בלבלולים, נאָר אויך צוגעטראַכט שפּאַנגל נייע. אין אַזאַ צייט איז כדאי זיך מער פאַרטראַכטן אין אונזער היסטאָריע, און צו שטודירן יעדע אין איר פאָר-געקומענע געשעעניש, וועלכע האָבן אַרויסגערופן פאַראורטיילן קעגן דעם אידן אויך פון אַזעלכע פערזענלעכקייט, וואָס האָבן דעם אידן אַפילו ניט געזעען... אים צורעכענען זאָנאר זיינע מעלות ניט ווײל זיי זענען אין זיין כאַראַקטער אַלס „איד“, וואָס ער האָט זיי גע'ישר'עט פון זיינע אורעלטערן, נאָר אַלס „מענטש“, און אַלס מענטש דאַרף מען אים מוחל זיין אויך זיינע באַגאַנגענע פעלער צו וועלכע ער איז געווען געצוואונגען צו באַגיין זיי. ס'איז אויך כדאי צו שטעלן אין פאַראַלעל געלערנטע, וועלכע האָבן אנדער-קענט אויך אינם מענטשן דעם איד, קעגן די היינטיקע — פון דעמזעלבן פאָלק — געלערנטע, וואָס ווײלן ניט אנדערקענען אויך דעם מענטשן, אינם איד, און נאָר דעם אידן אַלײן, אַלס דער שעדליכסטער עלעמענט. און מען וועט זיך איבערצייגן אז כּנוגע דעם איד איז צו יעדער צייט — פון קיינעם סיי פון פריינט, און סיי פון אומפריינט — זיין כאַראַקטער ניט געשטודירט געוואָרן. און סיי די אהבה, און סיי די שנאה איז ניט געווען אַ כּשורהדיגע... און ניט נאָר מיט ניט אידישע, נאָר אויך טײל אידישע

האָבן זיך פארנעמען דעם אידנס חסרונות, וואָס זיי אליין האָבן אים קינסט־
לעריש צוגעשריבן... און נאָך נאָך אַ גאַנץ קליינע טייל געלערנטע פון די
אומות העולם האָבן דעם אידן מיט אלע זיינע אידישע מעלות גרינטלעך
פארשטאַנען...

אין דעם בוך וואָס ליגט פאר די לייענער, וועלן זיי זיך אַנטרעפן
מיט דריי גרויסע געלערנטע: מיט דעם קאָמפּאָזיטאָר „יעקב הלוי“, דער
מחבר פון דער אָפּערע „די אידן“; מיט דעם געניאלן ענגלישן דראַמאַ-
טורג שעקספיר, דער מחבר פון „דער קויפּמאַן פון ווענעדיג“ און מיט
דעם דייטשן אידנפריינטלעכן געלערנטן „לעסינג“, דער מחבר פון „נא-
טאן דער ווייזע“. און ווען איך האָב פון די ערשטע צוויי נאָך אין קור-
צן זייערע ווערק באַהאַנדלט און באַראַקטערירט, האָב איך אָבער דעם
לעצטנס, „נאטאן דער ווייזע“ אינגאַנצן אַ איבערגעזעצטע און פון מיר
פריי באַאַרבעט און מיט אַ אידישע פאַרב באַפאַרבעט...

פון די אלע דריי וועט דער פארנופטיגער לייענער אַ באַגריף האָבן
פון זייער פארהעלטעניש צום אידן, סיי אלס מענטש אליין און סיי צו-
זאַמען: אלס מענטש און איד...

א פארווארט צו דער אפערע „די אידין“ פונם אידישן קאמפאזיטאר „הלוי“

צופאר מיט הונדערט פערציק יאָר, איז געבוירן געוואָרן דער גרוי-
טער פראנצויזיש - אידישער קאמפאזיטאר הלוי, וועלכער האָט געלעבט
דרוי און זעכציק יאָר. אין יאָר 1862 אינם טאָג פון זיין טויט, איז א
גרויסער נאַציאָנאַלער טרויער טאָג געווען אין פראנקרייך. אַלע די גרעס-
טע געלערנטע און וויסנשאַפטס-מענער, וועלכע האָבן דעם גרויסן אידישן
קאמפאזיטאר פאָרגעטערט, זענען געקומען אים אָפּצוגעבן דעם לעצטן
כבוד. צווישן די גרעסטע וויסנשאַפטלעכע פּערזאָנען, וואָס האָבן אים
מספיד געווען, איז אויך געווען דער רעקטאָר פון דער אידישער קאָנסע-
רטאָר אין פראנקרייך, אָנהויבנדיג זיין הספד מיט די ווערטער: „אויך
דאָס פראנצויזישע אידנטום טרויערט, אויף דעם גרויסן פארלוסט פון
איינעם פון אירע בעסטע זינען. ווען „הלוי“ איז געווען דער שפיגעל
פונם פראנצויזישן פאָלק, בכלל, איז ער אויך געווען דער שטאַלץ פונם
פראנצויזישן אידנטום בפרט. א געטרייער זון צו זיין פאָלק און א גע-
טרוי איבערגעגעבענער צו אַלע אידישע טראדיציעס. מיט אַלע זיינע גע-
פילן איז ער צו די זעלבע טרוי געבליבן. און ווען מיט אַלע זיינע מוזיק-
קאָלישע קאמפאזיציעס האָט ער זיך דעם גרעסטן כבוד פארשאַפט, האָט
די געשאַפענע פון „די אידין“ אפערע, אים אויף דעם קולמינאַציאָנס
פונקט פון רום געשטעלט. די אפערע „די אידין“ איז אויסער איר מוזיק-
קאָלישע קונסט, אויך א אידיש התלהבות'דיגע... וועלכע פאנגט און באַ-
צויבערט יעדעס אידישעם האַרץ“.

אזעלכע ארויסגעזאָגטע ווערטער גיט אונז דאָס רעכט צו באַקע-

נען זיך מיט זיין ביאָגראַפיע:

יעקב הלוי, אָדער ווי ער האָט זיך גערופן אין פראנצויזיש
Jacques Elié Fromental Halévy איז געבוירן געוואָרן אין פא-

ריז דעם 27-טן מאר 1799. זיין פאָטער איז געווען אַ באַוואוסטער דיכ-
 טער מיטן נאָמען אליהו הלוי, פון פיערט, אַ שטעטל נעבן נירנבערג אין
 דייטשלאַנד. ווען דאָס קינד יעקב איז אַלט געווען צען יאָר, האָט שוין
 זיין פאָטער דערקענט אין אים זיין גרויסן טאַלאַנט צו מוזיק, און האָט
 אים אַרײַנגעגעבן אין דער פאַרזעך קאַנסיסטאָריע צו אנטוויקלען דאָרט
 זיין מוזיקאַלישן טאַלאַנט. אַלט ווערנדיק נײַנצן יאָר, האָט ער שוין באַ-
 קומען די גרעסטע פרעמיע, אַ געלט שטיצע פון דער רעגירונג אויף צוויי
 יאָר צו פאָרן קיין איטאַליע צו פארפאַלקאָמענען זיך אין דער מוזיק-
 זיקאַלישער וויסנשאַפט. און צוריקערנדיג זיך פון דאָרט, מיטגעבראַכט
 זיין ערשטעס מוזיקאַלישעס ווערק, דאָס הומאַריסטישע "L'artisan"
 אַ אָפּעראַ וועלכע איז אויפגעפירט און הויך אָפּגעשאַצט געוואָרן פו די
 גרעסטע מוזיקער. דער גרעסטער רוים זיינער האָט זיך אָנגעהויבן פונם
 יאָר 1829. פון דעמזעלכן יאָר ביז 1834 האָט ער זיך באַרימט געמאַכט
 דורך זיינע ווערק, די אָפּעראַס: "Ye-Clari", "La tentation", "Clari-
 la", "Manon Lescaut", "Le dilettante d'Avignon" "Les
 Souvenirs de Lafleur".

אזוי האָט הלוי געשטיגן מיט זיין רימליכע שאַפונגען, וועלכע זע-
 נען מיט גרויס בייפאל אויפגעפירט געוואָרן אויף אַלע אייראָפּעאישע ביר-
 נעס, און אויף דער העכסטער שטופע פון רוים האָט ער זיך געשטעלט
 אינם יאָר 1835, ווען ער האָט די בעסטע פון אַלע אָפּעראַס „די אידן“,
 געשאפן. די אָפּעראַ וועלכערס אינהאַלט אין קורצן מיר געבן דאָס פאר
 די ליינער. איך האָב געפונען פאר וויכטיק צונויפזאַמלען פון באַגלויבטע
 קוואַלן און שרייבן וועגן דערזעלבער, אין דער צייט, ווען די אַלע גרעסטע
 מוזיקער זענען פון היטלער-לאַנד פארטריבן געוואָרן, איז די אָפּעראַ „די
 אידן“ צום ערשטן מאָל אין „בערלין“ אויפגעפירט געוואָרן. ווי דער
 ליינער וועט זיך דערוויסן פון די ערשטע קאָפיטלען פון דער אָפּעראַ
 „די אידן“ און די אַרויסגעטריבענע מוזיקער וועלן זיך טרייסטן, אז זיי
 זענען די גענאָסן פון דעם געניאלן מוזיקער, וועלכער האָט אויף דער
 בערלינער בינע דעם גרעסטן רימליכן בייפאל געהאט.

„די אידן“

די אָפּערא „די אידן“, איז — ווי דער נאָמען אירער באַטייט — אַ נאַציאָנאַלע אידישע. סיי אין דעם אינהאַלט און סיי אין דער מוזיק, פילט זיך דער אידישער גייסט און דאָס אידישע האַרץ, וואָס פילט די טראַגעדיע און די שרעקלעכע פאַרפאַלגונגען פונם אידישן פּאָלק אין דעם פינסטערן גלות זיינעם.

איך וועל מיך באַמיען צו געבן אין קורצן אַ אָפּהאַנדלונג איבער דעם אינהאַלט פון דער אָפּערא „די אידן“, ווי איך האָב זי גענומען פון באַגלויבטע קוואַלן.

„ביים אידן אליעזר האָט זיך דערצויגן די טאָכטער פונם רוימישן שטאָט פארוואַלטער, וועלכע, דער איד אליעזר, האָט זיך איינגעשטעלט דאָס לעבן, און גערעטעט פונם פייער, אין דער צייט, ווען דאָס מיליטער פון נעאַפּאָל איז איבערפאַלן רויים און דאָס הויז פונם שטאָט פארוואַלטער אין וועלכעם עס האָט זיך געפונען די פרוי און דאָס אייניאָריגע קינד פונם שטאָט פארוואַלטער, וועלכער האָט זיך גערעטעט פונם פייער. די פרוי איז פארברענט געוואָרן, און דאָס קינד איז גערעטעט געוואָרן דורך עליעזר; און ניט אין אַכט נעמענדיק די שרעקליכע צרות וואָס ער האָט פון דעם אכזריות'דיקן שטאָט פארוואַלטער געליטן, און דורך אים זענען אומגעקומען זיין פרוי און קינדער, האָט ער דאָך גרויס מיט'לייד געהאַט אויף דער אומגליכליכע יתומה'לע, און עס דערצויגן ווי זיין אייגענע טאָכטער און זי געליבט ווי זיין לעבן. זי איז געווען די איינציג קע טרייסט אין זיין פינסטער טרויעריגעס לעבן. און ניט אנטדעקט פאר איר איר אָפּשאַמונג, אפילו ווען זי איז א דערוואַקסענע געוואָרן.

אין מערערע יאָרן ארום — אין יאָר 1414 — האָט צופעליג זיך אָנגעטראַפן מיט דער שיינער בליענדער רחל — דעם נאָמען האָט איר אליעזר געגעבן — דער פירשט לעאַפּאָלד, דער הויפט קאָמאַנדיר און דער געליבטער פון דער פרינצעסין „איידארא“, די טאָכטער פונם קיסר זימאָנדה א שוועסטער, און זיך אין איר שטאַרק פארליבט. וויסנדיק

אָבער — ווי ער האָט געגלויבט — אז זי איז דעם אידן אליעזר'ס א טאכטער, און ניט אזוי לייכט וועט אים אָנקומען צו דערקלערן זיך אין ליבע צו איר, האָט ער זיך פאָרגעשטעלט פאר איר אלס א אידישער קינד סטלער מיטן נאָמען שמואל, ערשט א צוגערויזטער, און ס'איז אים גע- לונגען צו געווינען דאָס האַרץ פונם פאָטער אליעזר ער זאָל אים גלויבן, און דאָס האַרץ פון רחל'ן, זי זאָל זיך אין אים פארליבן.

אין איין פסח-נאכט צום סדר, איז לעאָפאָלד — שמואל — אייני- געלארן געוואָרן צום סדר, צוזאמען מיט אנדערע אורחים. און ווי דער- שטוינט איז רחל געוואָרן, ווען זי האָט באַמערקט, אז איר געליכטער וואַרפט אין געהיים ארונטער די שטיקלעך מצה, וואָס ער האָט באַקור מען פון איר פאָטער אויף צו מאַכן אַ ברכה. און ווייל זי האָט נאָך פריער באַמערקט אויף אים אַ זאנדערבארע ניט אידישע אויפפירונג, האָט זי אים אָנגעהויבן צו פארדאכטן, און געוואָלט פאָדערן אַ דערקלערונג פון אים. אָבער פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ קלאַפן אין טיר; די אלע אינ- הויז, אין וועלכעס דער סדר איז געהיים אָפגעריכטעט געוואָרן — ס'איז דאָך געווען אין דער צייט פון דער אינקוויזיציע — און געגלויבט האָבן די אלע דאָרט פאָרוואַמעלטע אַז די יעזואיטן זענען געקומען אויף די שפורן פון דעם געהיימניס, האָבן גלייך פארלאָשן די ליכט, און אלע זענען אַנטלאָפן און זיך באַהאַלטן אין פארשידענע חדרים, אויסער אליעזר וועלכער איז פארבליבן צוזאמען מיט לעאָפאָלד'ן אין צימער.

די טיר איז אויפגעפנט געוואָרן, און די פרינצעסין איידראַ איז אַליין אריינגעקומען, מיט דעם צוועק צו קויפן ביי דעם איד אליעזר — וועלכער איז געווען אַ גאָלד - צירונג הענדלער — די ווערטפולע גאָלדענע קייט, וועלכע האָט זיך געפונען ביי אים, פאַר איר היים גע- ליבטן לעאָפאָלד אלס אַ מתנה, נאָך זיין צוריקערן זיך פון דער מלחמה מיט די הוסיסטן, און אָפגעהאַלטן אַ גרויסן זיג איבער זיי. די פרינצעסין האָט איר געליבטן לעאָפאָלד, וועלכער איז דאָרט געווען, ניט דערקענט, דאָנקענד זיין פארמאסקירטעם אויסזען, און ווען אליעזר האָט זי ארויסבאַלייט, איז רחל אריינגעקומען אין צימער. נאָך דעם קורצן געשפּרעך וואָס ס'איז פאָרגעקומען צווישן זיי, האָט לעאָפאָלד זי געבעטן זי זאָל אים ארום האַלבע נאכט אָפּוואַרטן אין איר צימער, און קומענדיק

ט י פ ן א ה ן ג ע ש ט א ל ט ן

אין דער באשטימטער שעה, האָט ער אנטפלעקט פאר איר, אז ער איז ווירקליך א קריסט. זיין ליבע צו איר איז אָבער אזוי גרויס און שטאַרק, אז ער איז גרייט זיך מגייר זיין, און מיט איר אנטלויפן אין א ווייט לאַנד, וואו די אינקוויזיציע וועט זיי ניט דערגרייכן. רחל'ס ליבע צו אים איז אזוי גרויס געווען, אז זי האָט ניט געצווייפעלט אין זיין הבטחה, און צוגעשטימט צו דעם פלאַן. אין דעם מאָמענט אָבער האָט זיך אליעזר דערוואכט פונם שלאָף, און אריינקומענדיג אינם צימער וואו די געליבטע זענען געזעסן, און זיך דערוויסנדיג אז דער גאָסט זיינער איז גאָר אַ קריסט, וועלכער האָט שוין פארפירט זיין טאָכטער... איז ער אויף אזוי פיל אויפגעגענט געוואָרן, אז ער האָט זיך אַ וואָרף געטון צו דערשטעכן אים. רחל האָט זיך אָבער אריינגעשטעלט אין דער מיט און אַ זאָג גערטון: אויב דו וועסט אים דערשטעכן, זאָלסטו אויך מיך דערשטעכן, ווייל אָן אים קאָן איך ניט לעבן. מיט טרערן אין די אויגן האָט זי געבעטן אים, ער זאָל זיין צושטימונג געבן צו זייער פארבינדונג, נאָכדעם ווי ער האָט פארשפראַכן זיך מגייר זיין. אליעזר האָט ענדליך רחמנות געהאַט אויף רחל'ן און איינגעשטימט. לעאָפּאָלד אָבער האָט זיין שבועה גלייך פארגעסן, און זיך צוריקגעקערט צו דער פרינצעסין איידארא, אויף חתונה צו האָבן מיך איר.

ווען אליעזר האָט זיך פון דעם פאראט דערוואוסט, האָט ער גערשוואוירן זיך נוקם זיין אין דעם פאררעטער, אויפדעקן פאר דער אינקוויזיציע זיין פארברעכן, אז ער האָט געהאַט אינטימע באַציאונגען מיט א אידישער טאָכטער, ווען אויך ער מיט רחל'ן וועלן דיזעלבע שטראַף ווי ער האָבן.

און גלייך אויף מאַרגן האָט ער מיט רחל'ן געבראַכט די גאָלדענע קייט אינם פּאַלאַץ פון דער פרינצעסין איידארא, פונקט אין דער צייט ווען הויכע געסט האָבן זיך דאָרט פארזאמעלט צו פּזערן די חתונה פון דעם פרינץ לעאָפּאָלד און פרינצעסין איידארא. ווען רחל האָט דערזען דעם פאררעטער אירן, איז זי אויף אזוי פיל אויפגעגענט געוואָרן, אז זי האָט פאר אַלע געסט אויפגעדעקט דאָס גרויסע פארברעכן וועגן זיינע באַציי-אונגען מיט איר, און אינם פּראָצעס וואָס ס'איז פאָרגעקומען זענען אַלע דריי: לעאָפּאָלד, אלעזר און רחל פארמשפט געוואָרן צום טויט.

איידארא אָבער, האָט אויף אזוי פיל ליב געהאַט לעאַפּאַלד'ן, אז זי האָט מוחל געווען אים פאר זיין פאַלשקייט קעגן איר און זיך פארנעמען אים צו רעטן פונם טויט, זיך דערנידעריגט און געקומען אין געפענגעדיגן ניש, וואו רחל האָט זיך געפונען, און מיט טרערן אין די אויגן זי געבעטן, אז זי זאָל רחמנות האָבן אויף לעאַפּאַלד'ן און זיך אָפּזאָגן פון דער באַד שולדיגונג. רחל האָט תחילת אָפּגעוואָרפן איר בקשה. דאָס געווייזן און יאָמער פון דער פרינצעסין האָט אָבער סוף כל סוף ארויסגערופן איר מיטלייד, וועלכעס איז אויך געווען א נקמה אין דער פרינצעסין איר צו באַווייזן, ווי ווייט זי שטייט העכער פון איר, אויף מוחל זיין דעם מאן, וועלכער, אויסער זיין פאראט, האָט אויך גורם געווען דעם טויט פון צוויי אומשולדיקע פּערזאָנען

דער שטאט פארוואַלטער, איז אין דער צייט געוואָרן קארדינאַל מיטן נאָמען: פראנציוקוס יאָהאנעס פון בראַניי און פאַרגעשלאָגן אליעזר'ן ער זאָל זיך טויפן און דערמיט וועט ער זיך צוזאַמען מיט זיין טאָכטער רעטן פונם טויט. אליעזר איז אָבער אויף אזוי פיל פארפאָלגט געוואָרן און געדיינט פון דעם פריערדיגן שטאט פארוואַלטער, און איצטיגן קארדינאַל, אז ער האָט זיין נקמהדורשט ניט געקענט שטילן, און כדי אים צו מאַכן פילן די נקמה, האָט ער פאר אים אנטפלעקט, אז זיין איינציגע טאָכטער, איבער וועלכער ער האָט דאָס גאַנצע לעבן געטרויערט, גלויבנדיג, אז זי איז פארברענט געוואָרן, לעבט. א איד האָט זי גערעטעט פונם פייער וואָס האָט אין יענער צייט אויסגעבראַכן אין זיין הויז...

אומזיסט האָט דער קארדינאַל אים געבעטן מיט טרערן אין די אויגן, ער זאָל אים זאָגן דעם נאָמען פון דעם אידן, און וואו ער געפינט זיך. אליעזר, האָט זיך אָבער צו זיין געבעט ניט צוגעהערט: — איך, נאָר איך, ווייס וואו דיין טאָכטער געפינט זיך! — איך אַליין וואָלט זי דיר געקענט צוריקקערן! דער סוד וועט אָבער פארבלייבן ביי מיר ביז אינם לעצטן מאָמענט פון מיין לעבן. — און ווען אליעזר מיט רחל'ן זענען פארמשפט געוואָרן צום טויט און געבראַכט געוואָרן אויף אריינצואוואַרפן זיי אין דעם גרויסן קעסל פון זודיגן בוימעל, און דער קארדינאַל איז אים געפאלן צו די פיס ער זאָל אים איצט אינם לעצטן מאָמענט פון זיין לעבן זאָגן וואו זיין טאָכטער געפונט זיך, האָט ער אין דעם מאָמענט ווען רחל

איז אריינגעוואָרפֿן געוואָרן אינם זודינגן בוימעל, אויסגעשריען: — אָט דאָרט אין דעם קעסל געפינט זיך דיין איינציגע טאָכטער!

דאָס איז אין קורצן דער אינהאַלט פֿון דער אָפּערא „די אידן“, וועלכע פֿערזען עס האָט אָנגעשריבן דער פֿראנצויזישער באַוואוסטער שרייבער „אייזשען סקריב“ און דעם תוכן און מוזיק — „הלוי“.

צופֿאר מיט לערך הונדערט יאָר איז די אָפּערא „די אידן“ צום ערשטן מאָל אין בערלין געשפּילט געוואָרן. און וועגן דער פייערונג וועל־כע איז לכבוד דערזעלבער געפייערט געוואָרן, דערצוילט דער באַרימטער ליטעראַט, לודוויג פּיעטש, דער שעה רעדאַקטאָר פֿון דער „פּאסישע־צייטונג“ אין זיינע זכרונות:

„ביז דעם טאָג וואָס די אָפּערא „די אידן“ איז פֿאַרנעשטעלט גע־וואָרן, האָט נאָך קיין איינציגע אָפּעראַ ניט זוכה געווען צו אזא קעניגלעכן כבוד ווי „די אידן“.

ווען די אַריא וועלכע אליעזר (קרויז) האָט אויסגעזונגען אין די ווערטער:

ווען מיין באַשעפּער האָט דיך רחל, פֿאר

א טאָכטער מיר געגעבן

האָב איך — דערלאַנגענדיג דיר די ערשטע

שפּייז — געשוואורן אויף צו שטרעבן

דיך גליקליך צו מאַכן און פֿארזיסן

אַלע טעג פֿון דיין לעבן.

דיך פֿון אַלעס ביזו און אומגליק צו באַשרימען און פֿארהיטן

און איצט — וויי איז מיר — האָב איך מיט מיינע

אייגענע הענט צום קעסל דעם געגליטן

דיך איבערגעגעבן, אויף אַריינצוואַרפֿן און פֿארברענען

פֿאר מיין טויט עס צו זען, און דיך רעטן ניט קענען.

דאָס הערנדיג — זאָגט פּיעטש — האָט מיין האַרץ אַ ציטער געטון

און פֿון מיינע אויגן האָבן טרערן געפֿלאָסן. צום לעצט זאָגט פּיעטש —

איך האָף, אַז מיר וועלן זיך אנטרעפֿן מיט דער 'אידן' פי פּיל מאָל, אויף

אונזער בינע“.

(אַרימער פּיעטש!) — פֿאר אזעלכע ווערטער, ווען ער לעבט און זאָגט

זיי ארויס איצט, וואָלט ער אין קאָנצענטראַציע לאַגער פֿארשפּאַרט גע־

וואָרן). — און פאר וואָס דען ניט? — זאָגט פּיעטש, שפּאַסיג — די פּילאָסעמיטן וועלן האָבן פּאַרגענוגן צו הערן און זען די מוזיק און די אידישע טיפּן וואָס צייכענען זיך מיט איר אויס. און די אַנטיסעמיטן, וועלן האָבן דעם גרעסטן נחת רוח צו זען, ווי עס ווערט פאר זייערע אויגן, אַרײַנגעוואַרפן אין אַ קעסל מיט זודיגן בוימעל אַ אידישע טאַכטער.... אין דעם שפּאַס איז דאָ אַ שטיק אמת, ווייל מערערע קריסטליכע צושויער זעען אין אליעזר'ן זיין גלויבנס גענאָסע „שיילאָקס". און דאָג קענד דער שנאה וואָס זיי פילן צו אליעזר איבער זיינע אומברחמנותדיגע געפילן צום קארדינאַל און זיין פאַרשטיינערט האַרץ, ניט וועלן זיך צו הערן צו זיין געבעט, ער זאָל אים אַנטפּלעקן וואו זיין טאַכטער געפונט זיך, ווערט אויך זייער האַרץ פאַרשטיינערט, און די מיטליידס געפילן אויסגעלאָשן, ווען זיי זעען ווי זיין טאַכטער רחל — ווי זיי גלויבן — ווערט אָפּגעקאַכט... און ערשט ווען זיי דערוויסן זיך, אַז זי איז דעם קארדינאַל'ס אַ טאַכטער, ווערט די מיטלייד — וואָס זיי האָבן מיט איר — אויפגעוועקט, אָבער זי ווערט גלייך פאַרוואַנדעלט אין אַ פאַראַכטונג צו אליעזר'ן.

„איז טאַקע אליעזר'ס נקמה אַ באַרעכטיקטע, נאָכן אידישן גייסט און באַראַקטער? — דאָס וועט דערקלערט ווערן אין שעקספּירס דראַמאַ „שיילאָקס".

ש י ל א ד

שעקספיר — ווא ס'איז באוואוסט — האָט קיינמאָל ניט געלעבט צווישן אידן, און מעגליך, אז ער האָט קיין אידן אויף זיין לעבן ניט געזען, ווייל נאָך צופאר מיט דריי הונדערט יאָר פאר זיין צייט (1290) איז שוין פארבאָטן געווען אידן צו באַזעצן זיך אין ענגלאַנד. אָבער די אידן פארפאָלגונגען איז אים געווען געוויס באַקאנט, סיי פון דער ליטעראַטור און סיי וואָס ער האָט פון אנדערע מינדליך פארנעמען. אין זיינע צייטן איז דאָך פאָרגעקומען דער אורטייל, וואָס דער פּויבסט סעקסטוס דער פינפֿטער (1585-90) האָט ארויסגעגעבן אויפן פאָרגעקומענעם פּראָצעס צווישן דעם אידן שמשון צענערא און דעם קריסט פּאָלאַ מאַריאסעק, ביי וועלכן דער לעצטער האָט געפאָדערט דאָס פונט פלייש וואָס דער איד האָט זיך מתחייב געווען אויף אַ וועקסל, וואָס ער האָט אויף אַ ליצנות אַריינגעשטעלט. דאָס איז געשען אין יאָר 1586, און נאָך דער מיינונג פון מערערע היסטאָריקער, האָט שעקספיר אויף דעם סמך פון דעם משפט זיין דראַמע „דער קויפּמאַן פון ווענידיק“ אָנגעשריבן, וועלכע איז אויפגעפירט געוואָרן אויף דער בינע צום ערשטן מאל אין יאָר 1594 און זיך אָפּגעדיקט אין 1600. און ווען שעקספיר האָט פארביטן די יוצרות... דעם קריסט סעקי — אויף דעם איד שיילאַקא, און דעם איד שמשון — אויף דעם קריסט אנטאניא, איז עס ניט געווען כדי דעם אידן — אנשטאָט דעם קריסט — צו שמעלן צום שאַנדע קלאַץ, נאָר פשוט ער האָט ניט געפונען אין דער דראַמא קיין פּסיכאָלאָגישן מאַטריאל, וועלכער זאָל אין דער ווירקלעכקייט באַרעכטיקן די אכזריות'דיגע פאָדערונג פון דעם קריסט סעקי, צו דעם אידן שמשון. ניט דער ערשטער האָט ווען ניט איז געהאט אַ סכסוך מיטן לעצטן, און ניט דער לעצטער האָט ווען ס'ניט איז זיך שלעכט באַנאנגען מיטן ערשטן. און ווען אפילו סעקי, דער קריסט, זאָל פילן אין האַרצן אַ פאראכטונג צום אידן, אַלס איד, קאָן אַזאַ פאראכטונג ניט גורם זיין צו אַזאַ שרעקליך אכזריות, פונם שטאַרקן קריסט, צום שוואַכן אידן.

א שטרעבונג צו אַזא נקמה האָט ניט קיין יסוד אין דער מענטשליכער פסיכאָלאָגיע. דעם יסוד דארף מען זוכן נאָר אינם האַרצן פון דעם מענ-טשן, אין וועמענס האַרץ עס האָט זיך אָנגעזאָמעלט אַ שרעקליכער האַט צו דעם וועלכער האָט אים אַליין שרעקליכע שמערצן פארשאפט, און זיין פאָלק, און אויך זיין גלויבן איז פון דעם אכזר'ס גלויבנס-ברידער כסדר באַליידיקט געוואָרן אויף אַ גרויזאמען אופן. שעקספיר האָט פארשטא-נען — ווען ער האָט אַפילו צווישן אידן ניט געלעבט — אַלץ וואָס ס'איז מיט בלוט פארשריבן אויפן אידנס האַרץ, די געשעענישן פונם מיטלאַל-טער, אזוי ווי ער האָט פארשטאנען צו שילדערן דעם כאַראַקטער פון די אַלטע רוימער, ווען אויך ער האָט זיי אין זיין לעבן ניט געזען.

און ווייל ער האָט פארשטאנען דעם אידנס לידן, וועלכע פירן אים צו פארצווייפלונג, האָט ער אַריינגעבראכט אין אידנס מויל די ווערטער אויף צו רעכטפערטיגן די פאָדערונג זיינע פון דעם אכזר אנטאניא, ער זאָל זי הינקטליך דערפילן. ער האָט אנדערע ווערטער ניט געקענט אַריינגעבן אין שיילאָק דעם אידנס מויל, ווען אויך ער אַליין זאָל געווען לעבן צווישן אידן אין די צייטן פון היינריך דעם דריטן, וועלכער האָט זיך ניט אָפגעשטעלט אַרויסצורייסן אידישע ציין, ביז זיי האָבן ניט אים איבער-געגעבן זייער גאנץ פארמעגן.

אנטאניא! — זאָגט שיילאָק, אַ פאַרביטערטער — וויפיל מאָל האָסטו מיך באַליידיקט אין דער עפנטליכקייט, אָן אַ באַרעכטיקטן מאָטיוו? וויפיל מאָל האָסטו מיין פנים מיט שאַנדע באַדעקט, און מיך מיט די שענדליכסטע נעמען אַנגערופן?

ווען עס ווערט שיילאָק'ן געשטעלט די פראגע, פארוואָס דער האָס זיינער צו אנטאניא איז אזא גיפטיקער? — ענטפערט ער: — ער, אַנטאניא, האָט שטענדיק מיך אויסגעלאכט, געלעסטערט מיין פאָלק, און געשענדעט מיין גלויבן; דעם גרעסטן שאדן געבראכט צו מיין מסחר, דערווייטערט פון מיר מיינע פריינט און באקאנטע; אָנגערייצט מיינע שונאים מיך צו פארניכטן. איך בין אַ איד! נו, האָט דען דער איד קיין הענט ניט, האָט ער ניט קיין גלידער, קיינע געפילן, ווי דער קריסט? דערנערט ער זיך דען ניט מיט דעם אייגענעם ברויט ווי דער קריסט? ווערט ער דען ניט פארוואונדעט מיט דעם זעלבן וואפן ווי ער? ווערט

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

ער דען ניט קראַנק אויף דערזעלבער קרענק? היילט ער זיך דען ניט מיט דיזעלבע רפואות? פארקעלטעט ער זיך דען ניט אין ווינטער, און לייזט ער דען ניט קיין היץ אין זומער גלייך ווי דער קריסט? ווען מע שטעכט אים, פליסט דען ניט קיין בלוט פון זיין קערפער? ווען ער ווערט פאר-גיפטעט, שטאַרבט ער דען ניט גלייך ווי דער קריסט? און ווען דער איד איז מיט די אלע אויסגעזעכטע זאַכן גלייך צום קריסט, פאר וואָס זשע זאַל ער אויך זיך ניט פארגלייבן צום קריסט מיט נקמה? ווען א איד זאַל אויף דער אָרט באַליידיגן א קריסט, מיט וואָס וועט ער שטילן זיין כעס ווען ניט מיט נקמה? יאָ, איר, נאָר איר קריסטן האָט מיך אויסגעלערנט די אומווירדיגע לערע פון נקמה, איר זענט מיין לערער, און איד בין גער-וואָרן דער געהאָרבזאמער שילער...

אָט פון די אלע ארויסגעזאָגטע ווערטער, וואָס שעקספיר האָט אריינגעלעגט אין שיילאָק'ס מויל, איז צו זען, אז ער האָט געזוכט צו איבער-צייגן, אז שיילאָק'ס האָס און זיין דורשט צו נקמה, ליגט ניט אין זיין כאַראַקטער. ס'איז נאָר א קאָנסעקווענץ פון זיין פארצווייפעלטער לאַגע, אין וועלכער ער האָט זיך געפונען; א קאָנסעקווענץ פון דער לערע וואָס אנדערע האָבן אים געלערנט.

שעקספיר האָט איבערצייגט אונז, אז שיילאָק פארגעסט ניט אויף איין מאָמענט, אז דער האָס און די נקמה זענען ניט די אייגנשאַפטן פון זיין פילנדער נשמה. די מיאוסע אייגנשאַפט זענען אים דערווידער, זיינע פיינט און באַליידיגער האָבן אים געצוואונגען אזעלכע אָנצונעמען. און דאָ איז צו באַמערקן אז שעקספיר האָט דאָך ניט פארשטאַנען דעם „איד“ אין שיילאָק. ער האָט בלויז שיילאָק, „דעם מענטשן“ געשילדערט, און ניט שיילאָק, דעם „אידן“...

די אידישע תורה בכלל, און דאָס אידנטום בפרט, האָט שעקספיר ניט געשטודירט, צו דערוויסן זיך דעם איינפלוס וואָס די זעלבע האָבן אויפן אידן געהאט, איינצופלאַנצן אין אים די מאָראַלישע קראַפט, וועל-כע איז א ירושה'דיגע פון זיינע אור אורעלטערן, א קראַפט וואָס רופט זיך געדולד... איבערצוטראַגן און ליידין די שווערסטע ליידין און ניט פאר-ליידין דאָס געדולד, אויף צו פארוואַנדעלט ווערן אין א חיה, וואָס פאר-ציקט... און ווען עס טרעפט, אז דער איד זיך צומאָל נוקם אין דעם אכזר

וואָס האָט אים די גרעסטע שמערצן פארשאפט, איז די נקמה ניט א מדה כנגד מדה'דיגע, מיט דער זעלבער אכזריות זיך נוקם צו זיין. דער איד באנוצט ניט קיין אכזריות אין דער נקמה. דער איד פארקוקט צומאָל אַ געבאָט, אין וועלכער עס פילט זיך א גרויזאמקייט. האָבן דאָך אונזערע חכמים דעם געבאָט פון „עין תחת עין“ אין וועלכער עס מערקט זיך אַ איבערטרייבנקייט ניט בוכשטעבליך דערקלערט. אויך אין פאָלקס מלחמות גענן זיינע פיינט, איז כּשום אופן ניט צו מערקן דאָס אכזריות, וואָס עס גייט אָן אין דער ציוויליזירטער און פראַגרעסיווער צייט. דאָס אידישע פאָלק האָט ניט אומגעבראַכט אומשולדיגע פרויען און קינדער מיט דער אכזריות וואָס ציוויליזירטע באַגניען. די צוויי אידישע העלדן שוואַרצ-בארד און גרינשפּאַן, וועלכע זענען באַנאָנען א נקמה אקט, וויל זיינע רע אידישע נשמות זענען אָנגעווייטיקטע געווען איבער די שרעקליכע בעסטיאַלישע אכזריות, וועלכע איז אויסגעאיבט געוואָרן קעגן זייער פאָלק איז דען דער נקמה אקט געווען א אכזריות'דיקער אקטען דאָס אכזריות וואָס מען איז באַנאָנען און מע באַגייט קעגן אידישן פאָלק?

און דעריבער האָט ער די האַנדלונג שוילאָק'ס אין ביז נאָך א איבערגעטריבענער מאָס געשילדערט. ער האָט פארשוויגן די מעלות פונם אידן - שוילאָק, און געשילדערט — ווען אויך ער האָט געזוכט זיי צו באַרעכטיקן — די חסרונות פון שוילאָק דעם מענטשן...

אויך היינע פארטיידיקט שוילאָק'ן אַלס מענטש, זאָגנדיק: „שוילאָק, איזט, מיט אויסנאָהמע פארציא'ס, די אכטונגסווערטעסטע פערזאָן, אין גאַנצען שטיק; ער ליעבט צוואַר דאָס געלד, ער פארשוויגט ניכט דיעזע ליעבע, אָבער עס גיעבט עטוואָס, וואָס ער, נאָך העהער שעמצט אַלס געלד, נעמליך, די גענוגטוואונג פיר זיין בעליידיגטעם הערץ... די גערעכט-טע וויעדערפּרגעלטונג... ניין, שוילאָק ליעבט צוואַר דאָס געלד, אָבער עס גיעבט דיעזע, די ער נאָך מעהר ליעבט, אונטער אנדערס — זיינע טאַכטער: יעסיקא מיין קינד“...

אויך בערטאלד אויערבאך זעט אין שוילאָק'ן דעם מענטשן, ניט דעם „אידן, שרייבנדיק: „די טראַגישע סימפּאָטיע פון שוילאָק“... „שוילאָק ערשיינט גרעסער אַלס די גאַנצע מאַסקענשפיעלענדע לייכטפארטיגער קריסטענהייט... יא, שוילאָק איז א מענטש, ניט קיין איד... אויך נאָך היינען און אוירבאך“...

די אַנטיסעמיטישע טעאטער באַזוכער זען אָבער אין שױלאָק'ן ניט דעם „מענטשן“, נאָר דעם „אידן“, וועלכער איז נאָך זייערע פינסטערע געדאַנקען, חשוד אויף אַלדאָס בײַז. אין זייער מוח איז ניטאָ קיין איין ווינקעלע אין וועלכעס ס'זאָל זיך געפונען אַ ליכטיקער שטראַל אויף צו באַליכטען און באַרעכטיקן שױלאָק'ס האַנדלונג קעגן אנטאניא.

און דאָס זעלבע איז אויך צו זען בײַ דער אָפּערא „די אידן“. דער גרויסער קאָמפּאָזיטאָר הלוי זעט אויך אין זיין העלד אליעזר נאָר דעם מענטשן און ניט דעם אידן. ער, הלוי, האָט זיך געגריבעלט אין דער „מענטשליכער“ נשמה פון אליעזר'ן און ניט אין דעם אידנס... די מענטש-ליכע נשמה וועלכע איז אַ אָנגעווייטאקטע געוואָרן פון די — פונם געד-וועזענעם שטאַט פארוואלטער, און איצטיקן קארדינאַל — פארשאפענע לײדן. די לײדן האָבן אַלעזר'ן, דעם „מענטשן“, געבראַכט צו דער נקמה. און ווען דער קארדינאַל זאָגט צו אים: „אליעזר זיי איצט מער באַשיידן, איך וועל דיר די טויט-שטראַף פארמיידן, דיר דיין פרייהייט וועל איך צוריק געבן און דיין פריינט ווערן דאָס גאַנצע לעבן. מיין שלעכטע האַנדל-לונג קעגן דיר פארציט מיר. מיין גאַנץ לעבן וועל איך געטריי זיין דיר.“ אליעזר אָבער ענטפערט אים: — „גענוג, גענוג דיר צו ברייען דיר וועל איך קיינמאָל ניט פארצײען“.

און ווען רחל אַלײן זעט ווי דער קארדינאַל הויבט אויף זיינע הענט אין א געבעט, אז גאָט זאָל מוחל זיין אליעזר, ווען אויך ער ווײַזט אַרום זיין שנאה צו די קריסטן, ווײל דער חוב פון א קריסט איז מוחל זיין זיינע שונאים. ווען זי זעט דאָס אַלעס צו, בעט זי איר געמיינטן פאָטער אליעזר:

— „זע פאָטער! ווי גרויס זיין טאָלעראַנץ איז,

וועלכע ער ווײַזט אַרום קעגן אידן,

ווי גרויס און ווייטאקלעך זיין שמאַרץ איז

דאָך ווינשט ער זיי דעם בעסטן פרידן“.

אליעזר אָבער, ענטפערט איר: ?

„ניט זיין טאָלעראַנץ, ניט זיין גוט הארץ

וועט אויסהײלן מיין — פון אים געליטענעם שמאַרץ.

און מיין נקמה דורך דעם שטילן

מ ש ה ר ו ב י ן

אויף נאָכצוגעבן זיין גענארטן ווילן.
יעדער קריסט, וועט זיך ניט אָפּהאַלטן דעם
אידנס בלוט פארגיסן,
ווען אויך זיינע ליפען שעפטשען א תפלה
דער איד זאָל אויך גוטס געניסן."

ה'וי האָט אין אכט גענומען דעם מענטשן אין אליעזר'ן גלייך ווי
שעקספיר אין זיין שוילאָק, אויף צו באַרעכטיקן זיין נקמה דורשט. דער
„איד“ אליעזר ווייסט אָבער ניט פון אזא גרויזאמע נקמה, ווען אויך זי
איז באַרעכטיקט... דאָגעגן אָבער איז צו זען אין רחל'ן. די אמת'ע „אידן“.
וועלכע האָט פארציכט איר נקמה אין לעאַפּאָלד, און מיט איר מוחל זיין,
אינם פונם טויט גערעטעט. און ניט אומזיסט האָט ער — ה'וי — דעם
נאָמען פון דער אַפּערא אָנגערופן: „די אידן“. ווען אויך דער הויפט
העלד איז אליעזר... דעם נאָמען „די אידן“ האָט רחל פארדינט פיל מער
ווי אליעזר דער מענטש.

און איצט קומען מיר צו דער דריטער הויכער פּערזענליכקייט, צו
לעסינג, דער מחבר פון „נאטאן דער ווייזע“.

נאטאן דער ווייזע איז פאר לעסינגען געווען ניט נאָר א דערהוי-
בענער „מענטש“, נאָר אויך א דערהויבענער איד... לעסינג האָט זיין
העלד נאטאן'ס אידישע נשמה פארשטאנען. לעסינג וואָס איז אליין פאר-
פאָלנט געזאָרן פון דער טאלאראנצלאָזיגקייט און אונגעדולדיגקייט פון מע-
רערע זיינע צייט גענאָסן, האָט געזוכט א העלד צו זיין דראַמא, וועלכער
זאָל זיין באַזעלט מיט דערהויבענע גייסטיקע אייגנשאַפטן, מיט מאַראַל-
שע פּרינציפּן וואָס שטאַמען פון א ריינעם קריסטאָליזירטן קוואַל, וועל-
כער זאָל זיין מסוגל צו ווערן א פּרעדיגער צו טאָלעראַנץ, געדולדזאַמ-
קייט, ליבע און ברודערליכקייט. אין די אידעאלן וועלכע זענען געווען זיין
גייסטיגער באַזיץ האָט ער געפונען אין נאטאנען, דעם איד פון דעם אלטן
פאָלק אין וועלכן עס האָבן אויסגעוואקסן די נביאים און די געזעצגעבער.
לעסינג איז געווען א זון פון א גייסטליכן, און האָט זיך אליין צו-
געגרייט צו ווערן א גייסטליכער און האָט אין דער יוגנט שטודירט און
פארשטאנען די גרויסע ווערט פון תורת משה, און די לערע פון די נביאים
און אויך זייער פארהעלטעניש צו דער לערע פון אנדערע רעליגיעס, און

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

דאָס אַלעס האָט זיך אין אים פארפאַלקאָמענט אינם משך פון דער צייט, אַלץ מער און מער, דורך זיין באַפריינדעט ווערן מיט מענדעלזאָגען. דורך דעם חבר, אין וועלכן ס'איז פארקערפערט און פארבונדן געוואָרן די זיט־ליבע לערע פונם אידנטום צוזאַמען מיטן לעבנס פארנונפטיגקייט... האָט לעסינג געגעבן צו פארשטיין, אז די אידנטימליכע תורה, די תורה פון ריינער ליבע, און אמת'ע ברודערליכקייט, איז ניט א באהאלטענע אין ספרים, נאָר זי לעבט אין די געצעלטן פון יעקב, און אין די וואוינונגען פון ישראל... און דוקא די מענטשן וואָס טראָגן די פאָן פון דער תורה זענען די פארפאַלגטע, און אומזיסט געפייניקטע. און דער העלד זיינער, נאטאן, איז איינער פון זיי, און אין זיין מויל האָט ער אריינגעגעבן די תורה וואָס ער האָט פארשטאנען. און ניט נאָר וואָס ער האָט פארשטאנען, נאָר אויך פארשידענע אידישע חכמים אין פארשידענע תקופות האָבן עס צופאר ארויסגעזאָגט.

און ווייל ביי לעסינג איז געווען דער עיקר, ער זאָל פארקערפערליכן אין זיין העלד, די אַלגעמיינע געשריבענע און טראַדיציאָנעלע אידישע תורה, כדי צו זיין אומשטאַנד צו דערפילן די אויפנאבע אויף צו פרע־דיגן טאָלעראַנץ, ליבע און געדולד, דעריבער האָט ער זיין העלד באַנאבט, נאָר מיט דער מאַראַלישער זייט פונם אידנטום, און ניט מיטן היסטאָרישן...

אין נאטאן איז צו זען נאָר דאָס אָבסטראַקטע אידנטום, און ניט דאָס מצואות־דיגע... און ווען די אנדערע פון זיינע העלדן איז דערלויבט צו אויפגען זיך צומאָל, נאָך זייערע נאַטירליכע אייגנשאַפטן, האָט ער זיין העלד נאטאן, ניט דערלויבט. אים, דעם העלד, וואָס האָט אזוי פיל גע־ליטן אין זיין לעבן, דעם העלד ביי וועמען זיין פרוי און זיבן קינדער זענען דערמאָרדעט און פארברענט געוואָרן, דעם העלד ניט ער דעם כוח פון טאָלעראַנץ און געדולד.

— „די פאטריאַרכען און טעמפעל־העררען — זאָגט ער — פערמאָגען דעם בעזען ניט זאָ פיעל צו טהון, דאָס אירנענד וואָס מיך רייצען קאנ־טע...“ די ווערטער זאָגט ער ווען ער איז שרעקליך פארביטערט. און אזוי זען מיר אז לעסינג האָט אין זיין נאטאן דעם אירן נוט געשטודירט און פארשטאנען. צוויי הונדערט יאָר זענען אינגאַנצן פאָריבער פון לעסינגס

עפאָכע ביז היטלערס... און ווי גרויס דער אונטערשיד איז פונם דייטש לעסינג ביז להבדיל דעם דייטש היטלער...

זאָל אָבער די נאָבעלע פּערזאָן, די ליכטיקע פּערזענליכקייט לעסינג, זיין פאר אונז א טרויכט אין דער געגנווערטיגער צייט, אין וועלכער זייער נע שטאם ברידער פארשאפן אונז אזוי פיל שאנדע, דערקלערן דעם אידן אַלס די נידעריגסטע באַשעפעניש צווישן מענטשן, אַלס פון דער געד מיינסטער ראסע א אַבשטאמער, האָט לעסינג דעם אידן אויף דער העכסטער מדרגה פון עטישע אייגנשאפטן געשטעלט. אים באַצירט מיט א געד פלאַכטענעם קראַנץ, פון די שענסטע בלומענדיגע מעלות פון טאַלעראַנץ, ליבע אַן אונטערשיד פון צו אייגענע און פּרעמדע. אַפּפּערזווייליגקייט און פאַטערליכע איבערגעבנקייט צו דעם קריסטליכן אַדאָפּטירטן קינד. און א טיף גלויביגער אין שלום וואָס עס וועט הערשן צווישן איד און ניט איד. און זאָל אויך דער איד, נתן החכם, זיין אַ מוסטער פאר די פחדנים, וואָס צולויפן זיך ווי די מייז זיך צו רעטן פון די ווילדע קעז, אין די לעכער, אין וועלכע זיי ווערן דאָרט דערשטיקט און הויכן אויס די אידישע נשמה... זאָל נתן דעם חכם זיי איבערצייגן, אַז דער אידישער בוים - שטאם, איז טיף און פעסט איינגעוואָרצלט, און וועט ניט אַפּשטארבן, ווען אויך דער בוים ווערט מערערע מאָל צעטרעסלט, דורך שטורמס און בייזע ווינטן... זאָל נתן החכם זיי באווייזן ווי פעסט זענען אויך די צווייגן, אין וועלכע די ווערס זוכן זיי צו שעדיגן. שטאַרק און פעסט זענען זיי, אויף אַראָפּצוטרייסלען פון זיך די אומווירדיגע ווערס. און ווען אייניגע בלעטער לעך אויף זיי ווערן דורך די ווערס געלעכערט, און פאלן אראָפּ, שרעקט עס זיי ניט אָפּ. די אַראָפּגעפאַלענע בלעטלעך ווערן אויך ווייט פונם בוים צעפרעסן פון די ווערס... און די געזונטע לאַכן זיך אויס פון זיי...

און איצט, חשובע לייענער, לייענט, אָדער ריכטיגער געזאַנט, לערנט מיט באַדאַכט די דראַמא „נאַטאַן דער ווייזע“. זי — די דראַמא — וועט יעדן באַוואוסטזיניגען און פאַרנונפטיגן אידן פאַרשאפן דאָס גרעסטע פאַרגעניגן און אין אים ארוינפליסן דעם גרעסטן שטאַלץ, און אים דער-מוטיקן און שטאַרקן צו דולדן די ליידן, און מוטיק דערווארטן די צייט, אין וועלכער דאָס פינסטערניש וועט פאַרשווינדן ווערן, און אַ העלער ליב טיגער טאָג וועט דערשיינען...

נ א מ נ ד ע ר ו ו י י ז ע

(נ ת נ ה ח כ מ)

פון גאטהאלד אפרים לעסינג

א דראמאטישע אפהאנדלונג איבער גלויבן און דעליגיאע.

א איבערזעצונג פון דייטשן און פריי באארבעט פון

מ ש ה ר ז ב י נ

פערזאנען:

סאלאדין: דער סולטאן

סיטא: זיין שוועסטער

נאטאן: דער ווייזע (נתן החכם) א אידישער רייכער מאן אין ירושלים

רחל: זיינע אדאפטירטע טאכטער

דא"א: רחל'ס א גאווערנערין — א קריסטין

טעמפעלהער: א יונגער קריסט פונם טעמפל ארדן

אלחאפי: א דערוויש, סאלאדינס פינאנץ מיניסטער

פאטריארך פון ירושלים:

א מאנאך

קאמערדינער, קאמערפריילינגס, אידן, קריסטן און
מוסולמענער

די געשיכטע קומט פאָר אין ירושלים אין דער צייט פון די קרייצציגער

ערשטער אקט

ערשטעם בילד

(ביי נאטאנען אין הויף)

(נאטאן קומט אָן פונם וועג, און דאָס לויפט אים אַקעגן.)

דאָס — (מיט פרייד) דאָס זענט איר הער נאטאן? דאַנקן נאָט! טאַקע א לאַנגע צייט זיך פאַרזאַמט, אָבער דאָך זענט איר שוין אין דער הויס!

נאטאן — אזוי לאַנג זיך געזאַמט — זאָנסטו דאָס? אָבער, האָב איך דען געקענט פריער קומען? איז עס דען מעגליך געווען? — פאַרגעס ניט, דאָס, אז מיין רייזע איז געווען פון ירושלים קיין בבל, א שטרעקע פון צוויי הונדערט מייל. היינט, בין איך דאָך אויך אין בבל ליידיק ניט געזעסן. איך האָב דאָך אויסגעשפּאַנט גאַנץ באַביי לאַנגע אין דער לענג און די ברויט; דאָ האָב איך געדאַרפט סחורות איינקויפן, דאָרט חובות פון מיינע קרעדיטאָרן איינקאַסירן.

דאָס — אַך הער נאטאן! וואָס פאַר א אומגליק איך האָט דאָ שיר ניט געטראָפן! — אייער הויז...

נאטאן — (פאַלט אַרײַן אין די רײד) — האָט געברענגט? איך האָב עס נאָך אויפן וועג געהערט.

דאָס — נאָך איין מאָמענט — וואָלט פונם גאַנצן הויז א הויפן אַש פאַרבליבן.

נאטאן — וואָס זשע דענקסטו וואָלט געווען, דאָס? וואָלט איך א זע-נער אויסגעבויט.

דאָס — יא, ריכטיק, אָבער שיר-שיר, וואָלט רחל פאַרברענט געוואָרן.

נאטאן — רחל שיר פאַרברענט געוואָרן! (מיט ציטער) אַך גאָט! זאָג דאָס, לעבט רחל, שנעלער זאָג, זי איז ניט פאַרברענט געוואָרן?...

דאײַז — דער אומגליק, איז גאָט צו דאַנקען, ניט געשען.
נאַטאַן — אַך ווי דו האָסט מיך איבערגעשראַקן! רחל, מיין טייערע
 טאָכטער!

דאײַז — אייער טאָכטער?...
נאַטאַן — אַז וויי וואָלט מיר געווען, ווען איך זאָל דאַרפן אויפהערן
 רופן זי טאָכטער.

דאײַז — איך וואָלט איך ניט מקנא געווען נאַטאַן, ווען איר זאָלט
 האַלטן אייער פאַרמעגן פאַר אייערס, ווי איר האַלט רחל'ן פאַר
 אייערע...

נאַטאַן — האָסט א טעות דאײַז. איך האָב ניט אַזאַ רעכט צו רופן מיין
 פאַרמעגן, ווען אויך איך האָב עס מיט מי און פלייס דערוואָרבן
 — מיינס, ווי איך האָב דאָס רעכט אויף רחל'ן צו זאָגן — מיינע
 — וועלכע איך האָב זי דורך צדקה און מעשים טובים באַקומען...

דאײַז — אָ, הער נאַטאַן צו טייער האָט איר זיך געלאָזט פון מיר באַר
 צאָלן פאַר אייערע מעשים טובים, וועלכע איר האָט געטון, כדי
 אייער ציל צו דערגרייכן.

נאַטאַן — מיין ציל צו דערגרייכן? וואָס פאַר אַ ציל האָב איך?
דאײַז — אָ! מיין ריין אומשולדיק האַרץ... מיין געוויסן פּלאַנט מיך...
נאַטאַן — וואָס נוצן דיר, דאײַז, דייע אַלטע צרות... איך האָב פאַר
 דיר אין בבל אַ טייערן מאַנטל געקויפט, אפילו רחל'ן האָב איך
 אַזעלכן ניט געקויפט.

דאײַז — וואָס קומט מיר אַרויס... אַז מיין געוויסן לאָזט מיך ניט רוען.
נאַטאַן — און אוירנגליך, און פינגערלעך, און אַ בראַסלעט.
דאײַז — דאָס איז דאָך אייער נאַטור, נאָר איר שיינקט, און ניט מיטן
 גאַנצן האַרצן...

נאַטאַן — נו, נעם זשע עס טאָקע מיטן גאַנצן האַרצן, אַזוי ווי איך
 גיב, און שווייג...

דאײַז — „און שווייג“? אַט דאָס איז דאָך טאָקע מיין שמערץ... ווירד
 לײַך קיינער קאָן ניט צווייפלען, אין אייער עדלען באַראַקטער, אין
 אייער גוט הערציגקייט... נאָר ביי אַלעם דעם?

נאַטאַן — בין איך פאַרט אַ איר — אַ יאָ דאײַז, דאָס ווילסטו זאָגן?

דאזיא — יא, ריכטיג איר האָט געטראָפן.

נאטאן — נו, שווייג זשע דאזיא.

דאזיא — שווייג איך טאָקע... אי די זינד פאר מיין גאָט? נעמט איר עס אויף זיך נאטאן?

נאטאן — יא, אויף מיין קאָפּ זאָל די זינד פאלן. אָבער זאָג מיר בעד סער, וואו איז רחל איצט? ווייסט זי שוין אז איך בין געקומען?

דאזיא — א פראַגע צי זי ווייסט! ווען אויך אלע נערווען זענען איר צערודערט, און ווערט אלע מאָל היסטעריש. און ווען נאָר זי האָט דערהערט דעם טריט פון די קעמלען, האָט זי א פריידיקע א געשריי געטון: דער פאָטער איז געקומען!

נאטאן — אָרימעס קינד!

דאזיא — איך בין גלייך ארויסגעלאָפן אין הויף — און אייך שוין געד טראָפן. יא, זי האָט די גאַנצע צייט, זייט איר זענט אוועקגעפאָרן, אייער נאָמען פון איר מויל ניט אַרויסגעלאָזט. און נאָך דער שרעקד כע געשעעניש, רעדט זי נאָר וועגן אייך און וועגן אים...

נאטאן — וועגן אים? (נאטאן פארוואונדערט) — וועגן וועמען מיינט סטו דאזיא?

דאזיא — נו, זעלבסטפאַרשטענדליך, וועגן דעם וואָס ער האָט זי פונם פיער גערעמעט.

נאטאן — (א אויפגערעגטער) — ווער זשע איז ער דאזיא? און וואו איז ער?

דאזיא — ער איז א קרייצן-טריינגער, פונם טעמפל-ארדן, א יונגערמאן, וועלכן מע האָט געבראכט אָהער קיין ירושלים אַלס געפאַנגענעם, נאָר דער סולטאן סאלאדין האָט אים דאָס לעבן געשענקט!

נאטאן — (פארוואונדערט) — א טעמפלער, א קריסט, איז א לעד בעדיקער ארויס פון סאלאדינ'ען? און דער נס, האָט געבראכט א צווייטן נס... ער זאָל זיין דער רעטער פון מיין טאָכטער... וואו איז ער, דאזיא? איך בין דאָך אים דעם גרעסטן דאַנק שולדיק, אָבער ניט מיט מיין מויל וועל איך אים דאַנקען, נאָר מיט מיין פארמעגן. האָט איר אים דערווייל מיט א לויז באַלוינט? האָט איר אים פארשפראַכן אַז ער וועט ערשט פון מיר באַלוינט ווערן?

דא'א — ווי אזוי האָבן מיר דאָס געקענט טון, אז אזוי ווי מיר האָבן
 ניט געוואוסט פון וואנען ער איז געקומען, אזוי ווייסן מיר ניט וואו
 ער איז אהינגעקומען; ווען מיר האָבן — אין דער צייט ווען ס'איז
 פאָרגעקומען די שרפה — א געשרוי געטון ראטעוועט זי! איז ער,
 ווי פון דעם הימעל אַראָפּגעפאלן, מאָמענטאַל איז ער ווי מיט פליגעל
 אינם פלאם פייער אַרײַן, און אין איין אוגענבליק איז ער שוין
 אַרויס מיט רחל'ן אויף די הענט. און ניט הערנדיק אונזערע דאַנס
 אויסגעשרייען, איז ער פארשוואונדן געוואָרן.

נאטאן — איך פאַרהאַר, אז דאָס איז ניט אויף לאַנג.

דא'א — יאָ, אין אייניגע טעג ארום האָבן מיר אים געזען שפאַצירן
 צווישן די פאַלמען, וואָס איבער אונזער יעזוס ככר. ווי א וואנזיניגע
 בוי איך געלאָפן צו אים, איך האָב אים געדאַנקט פאר זיין אָפּפערן
 זיך פאר רחל'ן, און האָב אים מיט טרערן געבעטן, און אויך באַר-
 שוואוירן מיט אַלע הייליגע אונזערע, ער זאָל אַמוועניגסטן איינמאַל
 א קוק טון אויף זיין גערעטעטן קרבן, ער האָט אָבער מיין געבעט
 אין אכט ניט גענעמען, און האָט מיך נאָך אויסגעזידעלט פאר מיין
 צודרינגליכקייט; און פון דעמעלט אָן, שוין א היבשע צייט, זעט
 מען שוין אים מער ניט שפאַצירן. עס וואונדערט איך, הער נאטאן?

נאטאן — איך הויב מיך ניט צו וואונדערן. איך שמעל מיר נאָר פאַר,
 וואָס פאר אַנ'אייננדיק דאָס האָט באַדאַרפט מאַכן אויף רחל'ן, דער-
 וויסנדיק זיך, ווי א מענטש, וועלכער האָט זיין לעבן איינגעשמעלט
 פאר איר, אינגאָרירט זי, און וויל ניט רעכט אָנסוקן די פערזאָן וואָס
 ער האָט גערעטעט. און זי מוז געוויס גלויבן, אז דער רעטער אירער
 איז ניט קיין מענטשליכעס וועזן, נאָר א מלאך פון גאָט? יאָ —
 דא'א — איך קאָן רחל'ן מיט אירע פאַנטאַזיעס, אָבער די נאַרישע
 פאַנטאַזיע האָט קיין ממשות ניט...

דא'א — גאַנץ באַשטימט — הער נאטאן — איר איינציגער געדאַנס
 אַצינד איז נאָר, אז איר רעטער איז ניט קיין מענטש, נאָר א מלאך,
 פארשמעלט אין א טעמפּעלער.

נאטאן — און דאָס איז דאָך פאר דיר, דא'א, ווי געוואונשן...

דא'א — לאַכט ניט הער נאטאן, מיר אַלע לעבן מיט פאַנטאַזיעס, אַלע

פאנטאזירן יר, און די פאנטאזיע איז זער אָנגענעם....
נאטאן — נו, איז די פאנטאזיע אויך מיר אנגענעם... גיי בעסער, דאיא,
 און ערוויס זיך אויב איך קאָן איצט מיט רחל'ן רעדן? און נאָכדעם
 וועל איך פאר איר שוין אָפּזוכן איר פאנטאסטישן מלאך.
דאיא — דאָס איז ניט אַזוי לייכט, ווי איר דענקט, הער נאטאן.
נאטאן — ווען אַ פאנטאזיע איז אנגענעם, מעג דאָך אנ'אמת אַודאי
 זיין אנגענעם... גלויב מיר, דאיא, אַז אַ מענטש ביי אַ מענטשן, אַ
 מענטש, וואָס האָט די ווערט זיך צו רופן מיט דעם נאָמען מענטש,
 איז פיל מער חשובער ווי אַ מלאך... דו וועסט נאָך זען, דאיא, ווי
 אונזער פאנטאזיאָרקע אויף מלאכים, וועט אויפהערן צו טרוימען
 וועגן זיי...

דאיא — א. הער נאטאן! איר זענט צו גוט, אָבער מאַנכע קאָל אויך צו
 שלעכט... איך גיי צו איר.

(אין דעם מאָמענט אָבער קומט רחל אַליין אַרײַן.)
רחל — (האַלזט און קוישט נאטאנען) — אַך פאָטער! פון אזאַ געפערליכן
 ווייטן וועג האָסטו זיך צוריקגעקערט, איז דיר ווייט געווען נאָך די
 עטליכע טריט, אַרײַנצוקומען צו מיר אין צימער? צו מיר, אומגליק-
 ליכע פאברענטע רחל! ווייל ווי פיל האָט דען געפּעלט איך זאָל
 אינגאַנצן פארברענט ווערן? אַך! ווי שרעקליך אזאַ טױט איז!
נאטאן — א, טייערע טאָכטער! אַנטשולדיק מיר. די איבעראַשונג פון
 דער נאכריכט וואָס דאיא האָט מיר מיטגעטיילט וועגן דאָס אומ-
 גליקליך - גליקליך געשעעניש, האָט מיך צעטומעלט אין דעם מאָ-
 מענט...

רחל — ווי פלאטערן פלעגט אין מיר דאָס האַרץ דערמאנענדיק זיך, אז
 דו פאָרסט דאָרט ערגעץ מיטן ים, מיטן ירדן, חדקל און פּרת, נאָר
 זייט איך האָב פאר זיך געזען דעם פייער-טױט, ווייזט זיך מיר
 אויס, אַז דער וואַסער-טױט איז גאַרניט אַזוי שרעקליך. אָבער אַ דאַנק
 דעם אַלמעכטיגן גאָט, וואָס דיר, ליבער פאָטער, האָט ער געהיט
 זאָלסט ניט אומקומען פון אַ וואַסער-טױט, און מיך האָט ער דורך
 זיין מלאך גערעטעט פון אַ פייער-טױט, דורך דעם מלאך מיט די
 שניי ווייסע פליגעל.

נאמאן — מיט ווייסע פליגעל, טאָכטער, מיינסטו אודאי די ברייטע ווייסע ריזע וואָס די טעמפעל־הערן טראָגן?

רחל — ניין פאָטער, פנים על פנים האָב איך מיין אמת'ן מלאך פונם הימעל געזען.

נאמאן — מיין טאָכטער זאָל זען אַ מלאך שטייט איר זער און זער אָן, איך מיין אָבער, טאָכטער, אז דו האָסט אינם מלאך ניט מער געזען, ווי וויפיל ער אין דיר...

רחל — וועמעס זשע גליק איז ביי דיר ליבער, דעם מלאך'ס אָדער מיינס?

נאמאן — אז דיין רעטער איז נאָר א מענטש, האָסטו אויך פאלקאמען רעכט אים אָנצורופן דיין מלאך, ווייל יעדנפאלס איז ער דאָך אַ שליה פון גאָט צו דיר געווען. וואָס אָנבאלאָנגט „גליק“, איז מיין גליק פיל גרעסער פון אייער ביידנס...

רחל — ניין פאָטער, מיין רעטער איז ניט א מענטש אַלס מלאך פון דער ערד, נאָר אַ מלאך פונם הימעל געווען, און איך גלויב, אז מיט מיר איז א נס פונם הימעל געשען...

נאמאן — נו, און אויב דער טעמפלער, דער בשר ודם, איז דיין רעטער געווען, ווערט דען קלענער דער נס פונם הימעל? מערק נאָר דאָס, טייערע מיינע, אז אין אונזער טאָג טעגליכן לעבן, אָט אין דעם, ווי עס שיינט, איינפאכן לעבן, זעען מיר דען ניט די געטליכע וואונדער? און וואָס מער די זאך איז פשוט'ער, און געוויינליכער, אַליץ מער איז דער וואונדער גרעסער. איז דען דער אויפגאנג, און אונטערגאנג פון דער זון ניט אַ וואונדער? איז דען דאָס אַלטעגליכע לעגן זיך און אויפשטיין פון שלאָף ניט קיין וואונדער? איז דען דאָס בליען און וואקסען ניט קיין וואונדער? זענען דען דער רעגן, שניי, בלייז און שטורם קליינע וואונדער? נאָר ווייל מיר זענען שוין געוואוינט צו די אַלע זאכן איבערראשט עס שוין נישט אונז, און מיר האַלטן עס פאר געוויינליכע זאכן, אז אזוי דארף און מוז זיין. און ווען מיר באַ- מערקן אַ מינדעסטע קלייניגקייט — ווען נאָר אַ נייעס — שרייען מיר שוין, א וואונדער, אַ וואונדער! און ווי נאָריש דאָס איז, וועסטו דאָך, טאָכטער מיינע, אויך מודה זיין.

דאיא — פארוואָס זאָלט איר, הער נאטאן, פארטומלען די געדאָנקען

פון דעם ליבען קינד, פאר וואָס זאָלט איר זי ניט לאָזן גלויבן ווי איר איז ליב און אנגענעם?

נאטאן — זיי מיר ניט צו גוט, און צו קלוג דאיא... פארשטייט דען ניט מיין טאָכטער צו שעצן דעם, וואָס האָט זי גערעטעט, ווען אויך ער איז א מענטש, ניט קיין מלאך געווען? פארשטייט דען ניט מיין טאָכטער, אז אויך דער רעטער אירער איז אליין א גערעטעטער? האָט זיך דען שוין געטראָפן, אז סאלאדין זאָל לעבן לאָזן א קריסט, א טעמפלער, א פאררעטער?

רחל — אנטשולדיג מיר ליבער פאָטער, נאָך דיין איבערצייגונג איז זיך עס דאָך דער ערשטער באַווייז, אז מיין רעטער קאָן בשום אופן קיין מענטש ניט זיין, ווייל ווען איז א געפאָנגענער טעמפלער געבראכט געוואָרן קיין ירושלים ניט מיט דער אָפּבזיכט צו טויטן אים?

נאטאן — אָבער ניט איך, טאָכטער, האָב דאָך אויסגעטראַכט די געד שיכטע מיטן טעמפלער. (צו דאיא'ן) האָסטו, דאיא, ניט אליין מיר דערצייט דעם פאקט, פאר וואָס סאלאדין האָט אים דאָס לעבן געשענקט?

דאיא — ווירקליך, איך האָב עס דערצייילט, אז דערפאר האָט אים סאָ לאדין דאָס לעבן געשענקט, ווייל ער האָט אין אים באַמערקט אַ ענליכקייט צו זיין ברודער.

נאטאן — הייסט עס, דאיא, אז דו ביזט אויך מודה, אז ער איז א מענטש, ניט קיין מלאך, געווען?

דאיא — איר האָט אַ טעות, הער נאטאן, איך גלויב ניט די פלוידעריי וועגן ענליכקייט פון זיין ברודער, וועלכער איז שוין 22 יאָר טויט, ס'איז נאָר געפלוידערט.

נאטאן — פאר וואָס זאָלסטו עס אננעמען, דאיא, פאר אַ פלוידעריי? וואָס איז דען דאָ צו מערקן איבער נאטירליכעס? ווען אַ מענטש האָט ליב זיינעם אַ ברודער, און די ליבע איז אַ אונבאַגרעניצטע, קאָן זי ניט פארגעסן ווערן אפילו נאָך אַ משך פון פיל, פיל יאָרן. וואָס אַנבאַלאַנגט אין ענליכקייט, איז עס אויך ניט זאנדערבאר. אַזעלכע ביישפּילן פון ענליכקייט איז נאָר ניט קיין זעלמנהייט. מעגליך, אז דו, דאיא, ווילסט עס אננעמען פאר אַ ליגן, כדי זאָלסט קאָנען בא-

רעכטיקן א גרעסערן ליגן, אנגעמענדיק אים פאר אן אמת...

דא'א — איר באלידיקט מיך, הער נאטאן.

נאטאן — ניט מער ווי דיינע חוזק-ווערטער קעגן מיין פערזאן.

רחל — (פארשיימט) — איך אנדערקען די איבערצייגונג דיינע, ליבער

פאטער, פארצייט מיר פאר מיינע אומבארעכטיקטע ווערטער, וועל-

כע זענען ארויס פון מיין מויל לייכטזיניגער ווייזע.

נאטאן — איך האָב פון דיר, ליבע טאָכטער, די ווערטער דערוואר-

טעט. איך האָב געוואוסט, אז דו וועסט סוף כל סוף אנדערקענען,

אז א טעמפלער זאָל קומען פון אייראָפּא רעטן א מענטשן פון פייער

אין קליין אזיע, איז עס אויך א אומבאשרייבליכער וואונדער, און

מע דארף גארניט דענקען, אז דער רעטער איז געווען א מלאך און

ניט קיין מענטש, כדי צו באַצייכענען און באַרעכטיקן דערמיט

דעם נס...

דא'א — (פארשיימט) — אָבער, הער נאטאן, וואָס קאָן דאָס שאַדן, ווען

עס ווילט זיך גלויבן אַז א מלאך איז געווען דער רעטער? מיר שיינט,

אז נאָר דורך אַזעלכע געדאַנקען, און דורך אַזאַ גלויבן, קאָן מען גי-

כער צו גאָט קומען.

נאטאן — דאָס איז ניט מער ווי נאָר נאַרישער שטאָלץ, געמיינער

עגאָאיזם... דער ערדענער טאָפּ וויל מע זאָל אים מיט א נאָלדענעם

ראַגאַטש פונם פייער אַראָפּנעמען, כדי ער זאָל זיך איינרעדן אַז ער

איז אויך גאָלד... דו זאָגסט, דא'א, אַז דורך אַזאַ גלויבן קאָן מען

גיכער צו גאָט קומען. האָסט א טעות — דא'א — מיט אַזאַ גלויבן

פאַרשוועכט מען נאָר גאָטס נאָמען. און ווי ווייט אַזאַ גלויבן-פאַנג-

טאַזיע שאַדט, וועל איך דיר דערקלערן. איך פאַרשטיי דאָך, אז עס

וואָלט זיך אייך געוואָלט מיטן לעבן, מיט דער נשמה אָפּדאַנקען דעם

רעטער נאָך זיין ווערט נאָך, מיט וואָס זשע קאָנט איר אָפּדאַנקען א

מלאך, מיט מאַטעריעלישעס איז דאָך ניט מעגליך, קאָנט איר אים

דען מיט מאַטעריאַליזם באַדאַנקען? ער איז דאָך גייסט אפילו פאַר-

שטעלטשעהרהייד... נו, וועט איר מסתמא מערערע תפלות זאָגן, מע-

רערע תעניתים פאַסטן. נו, וועט דער מלאך דען פון אייערע תפלות

הייליגער ווערן, און פון אייערע תעניתים פעטער ווערן? איר וועט

אפשר אים באדאנקען מיט צדקה געבן? וועט ער דען פון דער צדקה געניסן, און רייכער ווערן? דאגעגן אָבער, ווען ער איז א מענטש, דער מעלט קאנט איר דאָס דאַנקבאַרקייט צו אים אויפן בעסטן אופן דורכפירן.

דאָיא — ווירקליך, וואָלט דאָס געווען א מענטש, וואָלט מען פארגעוויס שוין פארשטאנען, ווי אזוי אים צו באדאנקען! ער האָט דאָך אָבער גאַרינט געוואָלט נעמען פון אונז; גלייך ווי אַ מלאך, וואָס געפינט זיין באַלוינונג אין דעם גוטן טאַט אַליין.

דחל — ער האָט ניט געוואָלט נעמען? ער איז דאָך גלייך פארשוואנדן געוואָרן...

נאַטאַן — פארשוואנדן? ... ווייל ער שפאַצירט שוין נישט מער צווישן די פאַלמען? ... האָט איר זיך געפרוואווט ערגעץ אנדערש וואו אים זוכן?

דאָיא — ניין, דאָס האָבן מיר ניט געטון.

נאַטאַן — דאָס ניין? נו, און טאַמער איז אייער מלאך גאָר ערגעץ קראַנק?

דחל — (דערשראָקן) — קראַנק? אַך! מיין גאָט!

נאַטאַן — ס'איז דאָך מעגליך? ער, דער פרעמדער, איז דאָך מיטן היגן קלימאַט ניט געוואוינט, אויסער דעם, ווי פיל האָט אויף אים געדוירקט דאָס נענד'קייט, דאָס אַרימקייט, דער שרעק פונם טויט ביי סאַלאַדינען, און טאַקע דאָס מסירת נפש ביי דער שרפה...

דחל — איז דאָך טאַקע צו גלויבן אַז ער איז קראַנק!

נאַטאַן — נו, און ווען קראַנק, איז ער דאָך אַרים און עלענד ווי אַ שטיין!...

דחל — (פארצווייפעלט) — אַ, פאַטער!

דאָיא — הערט אויף, הער נאַטאַן, איר אזעלכע שמערצן צו פארשאפן. **נאַטאַן** — (ועצט פאַרט.) — און מער ווי זיין גוט האַרץ, האָט ער אפילו קיין ווארעם לעפל וואסער ניט, צו דערקוויקן זיין פאַרשמאַכטע צונג, און קאָן אזוי שטילערהייד ערגעץ זיין נשמה אויסהויכן!...

דחל — (אין ספאַזמען.) — אוי, איך וועל עס ניט איבערטראָגן!

דאָיא — הער נאַטאַן! איר וועט זי מיט אייערע רעד דער'הרג'ענען!...

נאטאן — און אים, דאיא, האָסטו אפשר מיט דיין פאַלשער פאַנטאַזיע שוין דער'הרג'געט!... (צו רחלן) טאָכטער מיינע! שרעק זיך ניט, ער לעבט און איז פאַרנעווים געזונט און שטאַרק; דער וואַלטעטער מוז זיין שכר אויף דער וועלט אַוּך געניסן; נאָר איך ווייז דיר, ווי גרינג דאָס איז צו באַפן טויזענטער מלאכים אין הימעל, איידער אָפֿט צוזוכן איין אַרימען מענטשן צו שמיצן אויף דער ערד... יאָ, טאָכטער טעור מיינע, ניט ווייניג זענען דאָ אַזעלכע, וואָס פֿליען מיט זייערע תּפּלות אינם זיבעטן הימעל, און ניט גרייט פאַרצוקומען מיט אַ שטורם קעגן בריוו קעגן דעם אַרימען... און הונגעריקן אויך דער ערד. (עס דערהערט זיך פּיס־טריט.) אָבער מיר דוכט זיך אַז מײַן שטאַל - מײַסטער גייט אַהער.

דאִיאַ — איר האָט אַ טעות, הער נאטאן, דער איז אייער גוטער ברודער, דער, דער דערוויש, מיט וועלכן איר שפּילט שטענדיג שאַכמאַט.

נאטאן — (צוקוקנדן זיך) — ביזט טאַקע גערעכט, דאִיאַ, דאָס גייט אַלחאפּי, מײַן ערליכער דערוויש, נו גייט אַרײַן אין שטוב, איך וועל נאָכדעם אַנקומען.

(רחל און דאִיאַ גייען אָפּ.)

נאטאן, אַלחאפּי.

אַלחאפּי — וואָס זשע מאַכסטו נאטאן ברודער? (צוקושן זיך.) ווי איז דיר דער וועג גענאנגען?

נאטאן — אַ דאַנק ברודער אַלחאפּי, נאָט איז מיט מיר געווען, און מיר געהיט. איך קאָן דיר ברודער אַ גרים אָפּגעבן פון דייע דערווישן ברודער, אין דער מדבר סוריא האָב איך פיל פון זיי באַגעגענט.

אַלחאפּי — בין איך אייך אַלע ניט מקנא!

נאטאן — פאַרוואָס?

אַלחאפּי — זיי וועלן זיך מוזן טראָגן מיט פולע קעשענעס געלט פון דיר, און דו — מיט אַ פּולן בוזעם ברכות פון זיי...

נאטאן — וועמען זשע איז ערגער?

אַלחאפּי — זעלבסטפאַרשטענדליך דיר... זיי וועלן פונם געלט סוף כל

- סוף פטור ווערן, און דו וועסט מוזען מיט די ברכות זיך האַלטן, און זיי מיטנעמען מיט זיך אין קבר... נאָר זאָג מיר נאטאן, וואָס קוקסטו אויף מיר ווי אויף אַ ביז וואונדער?...
- נאטאן** — איך קוק אָן אַ דערווייט אין אַ שטאטס מונדיר?
אלהאפי — דאָס איז דען ערגער ווי אַ מאָנאָך מיט אַ שווערד אויפן גארטעל?
- נאטאן** — כמעט ביידע אַלץ איינס; מיך וואונדערט אָבער, ווי קומט עס צו דיר, געוועזענער דערווייט, אזא בכבודיקן פאָסטן? איך ווייס דאָך אז דו זוכסט ניט קיין כבודים.
- אלהאפי** — אמת ברודער, נאָר וואָס האָב איך געקאָנט מאַכן, ווען איך בין געווען געצוואונגען דערצו...
נאטאן — אַ דערווייט — געצוואונגען? איך פארשטיי ניט.
אלהאפי — דעם סולטאַנס „בקשה“, איז ערגער ווי געצוואונגען...
נאטאן — אזוי, אזוי, דו פאַרנעמסט אַ שטעלע ביים סולטאַן אַליין?
אלהאפי — דו שפּילסט זיך מיט מיר!
נאטאן — אודאי — אַ הענקער־מייסטער.
אלהאפי — ניט געטראָפן; איך בין פינאַנץ מיניסטער! הויף־קאָסירער.
נאטאן — ווי איך האָב פאַרנעמען איז סאַלאַדינס קאַסע נעבעך אויף גרויסע צרות, פול מיט לעכער...
אלהאפי — ס'איז גאַנץ לייכט צו גלויבן; די גרויסע פינאַנסן גייען דאָך אַלץ צום פאָטער, צום אַלמן סולטאַן, דאָרט אין די לבנון בערג. אויף פאָליטישע אויסגאַבען, און די היזיקע קעניגליכע קאַסא איז אַ פּוסטע ליידיקע פּושקע...
נאטאן — וואוהין קומען אַלע שטייער־געלטער אַהין?
אלהאפי — אויף די הויפּס־מקבלים! טו מיר די טובה נאטאן, און נעם ביי מיר איבער די שטעלע... דו וועסט עפענען דיין קאַסא, און וועסט דיר מעגן נעמען פּראָצענטן, וויפיל דו וועסט אַליין וועלן...
נאטאן — און פּראָצענטן דע פּראָצענטן...
אלהאפי — און אַ מונדיר וועסטו פאַר דיר אויך ניט דאַרפן מאַכן... מיינער איז לעפעש אויף מיר...
נאטאן — וואָס מער לעפעש דער מונדיר איז אויף דיר, זע איך אַלץ מער מיין פרומען דערווייט פון אים ארויס...
 מער מיין פרומען דערווייט פון אים ארויס...

אלהאפי — דער דערוויש אליין, אָבער, זעט זיך שוין באַלד ניט אַרויס... א, נאטאן! זאָל נאָר אַוועקגיין אַ קורצע צייט, וועל איך דעם מונדיר אויפהענגען צוריק אויף סאלאדינס פֿלעקעל... און אין מיינע פֿריערדיגע לאַטעס, וועל איך באַרוועס אַוועקגיין אין דער מדבר, צו מיינע אַלטע באַקאנטע דערווישן, און וועל מיט זיי, ווי פֿריער, אין די הייזער גיין...

נאטאן — און דעמעלט איז פאר דיר מין קאסא אָפּען... ווי פֿריער, פאר צדקה און מעשים טובים... און דו וועסט מין פינאַנץ מינים טער זיין...

אלהאפי — און איך וועל דיר אָבער שוין ניט קענען זאָגן „קעניג מאַט“.
נאטאן — ביזטו דען ניט גליקליכער געווען פֿריער ביים שאַכמאַט זיצנדיק אין דיין אָפּגעריסענעם קאפּטאן?

אלהאפי — אוי, גוטער ברודער נאטאן, דענקסטו אַז צוליב דעם כבוד צו באַקומען, ביז איך פינאַנץ מיניסטער געוואָרן? מיך האָט סאַלאַ-דין מיט זיין פארבלענדעטער אונשולד פארפירט. „נאָר אַ אָרר-מער דעוויש — האָט ער מיר געזאָגט — קאָן פֿילן דעם אַרומאַנס האַרץ... דעם פֿריערדיגן מיניסטער האָב איך ניט געקענט דולדן, אים, מיט זיין פארפרוירן האַרץ, און מיט זיין קאַלט בלוטיגן איבעררעכע-נען יעדע נדבה ביז דער פערטל פארע. דו וועסט געבן — האָט ער מיר געזאָגט — מיט אַ היים האַרץ, און מיט דער פולער האַנט. ביי צדקה — האָט ער מיר געזאָגט — האָב איך ניט ליב מאַטעמאַטיק“... געוויס האָבן מיך אַזעלכע ווערטער געלאַקט; איך וועל קאָנען אויב-נוצן מיינע ברענענדע געפילן, און מיטלייד צו דער אומגליקליכער מענטשהייט, און אזוי ארום בין איך, שומה, פאַרכאַפט געוואָרן.

נאטאן — וואָס זשע האָט ער דיר דאָ פארבלענדעט?
אלהאפי — געוויס אַ פארבלענדעניש. אדרבא — זאָג אליין — וואָס פאר אַ רעכט האָט מען צו שינדן און באַרייסן מיליאָנען מענטשן, כדי צו ווערן אַ בעל צדקה פאר עטליכע געצילטע פֿרוויליגירטע מקבלים? דאָס הייסט כאַפּן מיליאָנען פֿליגן און שטאָפּן מיט זיי די שפינען...

נאטאן — גענוג! איך פארשטיי דיר ברודער. פאָלג זשע מיך, און אַנט-

לויף צו דינע דערווישן אין דער מדבר. צווישן מענטשן וועסטו ווערן
אויס מענטש... דו — ברודער טויגסט ניט צום פארמאסקירטן פאר-
פארבטן פראקטישן לעבן... אנטלויף אהין, פון וואנען דו ביזט גע-
קומען.

דאָס פֿי — יא, איך וועל דיר פּאַלגן. מיט נאָט — גוטער נאטאן —
צום ווידערזען, אלס אַרעמער דערוויש.

נאטאן, דאָיא.

דאָיא — (קומט צולויפן פריידיג, שנעל.) — ה' נאטאן! אַט שפּאַצירט
ער איצט צווישן די פּאַלמען.

נאטאן — האָסטו ניט באַמערקט, דאָיא, וואָס טוט ער דאָרט?
דאָיא — ער רייסט פון די טייטלען.

נאטאן — (איראַניש.) — און עסט ווי א איינפאכער בשר ודם?
דאָיא — (אונצופרידן.) — וואָס נוצט איצט די איראַניע אייערע...

לויפט בעסער אויגנבליקליך, און בעט אים אַרײַנצוקומען צו אונז.
נאטאן — טאַקע אזוי ווי איך שטיי און גיי, אין די רײַזע קלײדער?...

דאָס וועט פאר אים א באליידיגונג זיין. לויף דו בעסער, און זאָג
אים: אז איך קום ערשט פונם וועג, און פארבעט אים צו זיך. גלויב
מיר, אז ער וועט איצט גיין מיט פארגעניגען.

דאָיא — מיר שיינט, אז איר האָט א טעות, הער נאטאן, צו א אירן אין
שטוב אריין, וועט ער אויף קיין פאל ניט גיין...

נאטאן — נו זאָלסטו אים דאָרט אויפהאַלטן אייניגע מינוט, אָדער,
קום אים נאָך וואוהין ער וועט גיין, און איך טו מיך נאָר איבער און
קום באַלד נאָך דיר אהין.

(צוגייען זיך.) — ענדע ערשטעם בילד.

מ ש ה ר ו ב י ן

צ ו ו י י ט ע ס ב י ל ד

א) שײן שפאציר-פלאץ צוויין עטליכע רייען פאלמען בויער, אם ענדע א מאנאסטיר.)

טעמפלער, מאנאך.

טעמפלער — (שפאצירענד אין איינער פון די פערערשטע רייען, דער-
זענדיק דעם מאנאך פון ווייטן.) — ער וויל אודאי א נדבה. (צום
מאנאך.) — איך וואָלט דיר מיט מיין גאנץ לעבן געוואָלט געבן א
נדבה, נאָר ביי נאָט, אז איך האָב ניט.

מאנאך — ערנערט אייך ניט הער טעמפלער, ניט וועגן א נדבה בין
איך צו אייך געשיקט געוואָרן.

טעמפלער — געשיקט געוואָרן? ...

מאנאך — פונם מאנאסטיר.

טעמפלער — פון דאָרט, וואו איך האָב ערשט געבעטן עפעס עסן, און
מע האָט מיר געזאָגט, אז ס'איז שוין ניטאָ?

מאנאך — ווארשיינליך האָבן זיי ניט געוואוסט, אז דער פאטריאָרד
דאָרף אייך נויטיג האָבן... איצט קומט מיט מיר, וועט מען אייך שוין
אנשטאָפן פאר צוויי...

טעמפלער — הייסט עס, ניט מען קיינעם קיין עסן ניט, ביז דער
פאטריאָרד דאָרף אים ניט?

מאנאך — אדרבא, מען גיט אלע, ווייל דער פאטריאָרד דאָרף זיי
כמעט אלע...

טעמפלער — מוחל, מוחל, דעם אָנבײסן, ווען אויך איך האָב שוין א
לאנגע צײט קיין לעפל געקעכטס אין מױל ניט געהאַט; די טײטלען
האָבן מיך שוין געזעטיקט.

מאנאך — פון טייטלען עסן קומט אָבער די מרה שחורה...

טעמפלער — אָבער ניט וועגן דעם האָט מען דײך געשיקט, כדי מיך
צו פארהיטן פון מרה שחורה?

מאנאך — חלילה! דעם פאטריאָרד קימערט דוקא ניט יענעמס מרה
שחורה...

טעמפלער — הייסט עס, דיין פאטריארך האָט דיר צו מיר געשיקט?
מאָנאָך — אַ שאלה אביסל, אודאי ער. ער וויל וויסן, ווער און וואָס
 איר זענט?

טעמפלער — ווייסט ער דען ניט דעם סימן פון אַ רויטן קרייץ אויף
 אַ ווייסער ריזע?

מאָנאָך — ניט נאָר ער, נאָר אויך איך ווייס עס.

טעמפלער — ווען דו ווייסט שוין אז איך בין אַ טעמפלער, וועל איך
 דיר דאָס איבעריגע אין קורצן איבערגעבן. אלס אַ מאָנאָך האָסטו
 דאָס רעכט צו וויסן, נאָך פארן פאטריארך... „נאָך דעם אָפּגעשלאָגן
 טענעם וואפּנשטילשטאַנד, האָבן מיר צוואַנציק טעמפלערן גע-
 וואָלט אַ פעסטונג איבערפאלן, כדי מיר זאָלן האָבן מיטלען אויף צו
 דערשלאָגן זיך קיין צדון. נאָר מע האָט אונז אלע געפאַנגען און אין
 קייטן געבראכט אהער, קיין ירושלים. דאָ האָט דער סולטאַן סאלאַ-
 דין אלע געהייסן קעפן, נאָר מיר האָט ער באַפרייט.

מאָנאָך — דאָס איז שוין אויך ניט קיין נייעס ביים פאטריארך, און
 איך וויל טאקע וויסן די אורזאַכע, פאר וואָס סאלאַדין האָט אייך
 נאָר אליין באַפרייט?

טעמפלער — די אורזאַכע ווייס איך אליין אויך ניט. איך ווייס ניט
 מער, נאָר, אז איך בין שוין גלייך מיט אלע געליגן מיטן קאָפּ אויפן
 קלאַי, און דערווארטעט די האק, האָט פלוצים סאלאַדין אויף מיר
 אַ קוק געטון, און אַ ווילדן געשריי געטון צום תליון: שטיי! באַלד
 האָט מען מיך אויפּגעהויבן, און מיר געהייסן גיין. איך האָב געוואָלט
 דאַנקען סאלאַדינען, האָב איך באַמערקט, אז טרערן שטייען אים אין
 די אויגן, און אזוי שווייגנדיק איז ער אַוועקגעגאַנגען צו זיך אין
 פאַלאַץ. און איך בין מיר פריי געגאַנגען אין שטאָט אריין. מער ווייס
 איך ניט, אפּשר ווייסט דיין פאטריארך צו לעזן דאָס רעטעניש?...

מאָנאָך — דער פאטריארך גלויבט, אז דאָס האָט אייך נאָר גאָט גע-
 רעטעט, כדי אַ גרויסע זאך דורכצופירן. דער פאטריארך קאָן ניט
 גלויבן אז סאלאַדין זאָל זיך אָפּזאָגן פון אזאַ תענוג, צו זען דעם
 שונא אָן אַ קאָפּ...
טעמפלער — צוליב וועלכע זשע גרויסע זאך — דענקט ער — בין
 איך לעבן געבליבן?

מאָנאָך — ס'איז אפילו א סוד. פאר א טעמפלער אָבער איז קיין סודות ניטאָ... דער פאטריארך וויל איר זאָלט אָפּפירן פון אים א בריח צום קעניג פיליפ. דער פאטריארך זאָנט, אז אין דעם בריח הענגט אָפּ דער עקזיסטענץ פונם גאַנצן קרויסנטום, און ווער עס וועט די בריח אָפּפירן — זאָנט ער — וועט באַקומען די ערשטע שטול אין גן עדן... און די שטול — זאָנט ער — פאסט נאָר פאר אייך...

טעמפלער — פארוואָס נאָר פאר מיר?

מאָנאָך — ווייל נאָר איר — זאָנט ער — גייט ארום פריי אין ירושלים, און דעריבער קאָנט נאָר איר אויסשפירן די נייע פעסטונג, און דאָס איבערגעבן פיליפ'ן... כדי ער זאָל וויסן, אויב ער דארף נאָך אויפהאַלטן דעם שלום אויף א צייט, אָדער שוין אָנצופירן א נייע מלחמה מיט סאלאדין.

טעמפלער — גיי זאָג זשע דיין פאטריארך, אז א טעמפלער קאָן נאָר אין א עפנטליכער שלאַכט אַרויסגיין קעגן א שונא, און ניט ווערן א שפיאָן...

מאָנאָך — דאָס ווייסט ער, אז די טעמפלעהרן זענען צו ערליך. ער דענקט אָבער, אזוי ווי איר זענט דאָך כמעט גאָר א נייעבוירענער, זענט איר געוויס שוין גאָר אן אַנדער מענטש געוואָרן...

טעמפלער — הייסט עס, אז גאָט האָט מיט מיר נאָר אזא נס געטון, כדי צו ווערן פון גאָט־טעמפלער — גאָטס שפיאָן?..

מאָנאָך — חלילה, ניט גאָטס, נאָר דעם פאטריארך'ס שפיאָן... נאָר ניט נאָר דאָס איז דער עיקר, דער פאטריארך האָט זיך דערוואוסט, אז סאלאדין גייט אָפּט מיט פארבאָרגענע וועגן צום פאָטער אין די לבנון־בערג, מיט א גרויס רייכטום, כדי צו מאָביליזירן דאָרט א גרויסע אַרמיי קעגן די קרייצציגער. דעריבער וויל דער פאטריארך, אז איר, מיט נאָך צוויי באַשטעלטע מאַראַניסטען, זאָלט לאַקערן אייך אים, איבערפאלן און טויטן... און טאָקע די אפּוטיקא באַקומען.

טעמפלער — דיין פאטריארך ווייסט דאָך — זאָגסטו — אז סאלאדין האָט מיר מיינ לעבן געשענקט. נו, זאָל אייך אים אָפּדאַנקען מיט זיין טויט?

מאָנאָך — טאָקע ווייל ער האָט אייך געשענקט דאָס לעבן, ווען ניט,

וואָס פאר א מחותן וואָלט איר געווען מיט אים? זעט איר, דער פאטריאַרד פארשטייט אַ פנים אַ געשעפט מער פון אונז... אויסער דעם — זאָגט ער — אז די הייליקע רעליגיע שטייט אַ סך העכער פון אַלע מענטשליכע מעשים טובים...
טעמפלער — הייסט עס, אז די רעליגיע הייסט טון אזא אונמענטש-ליכקייט?

מאנאך — פארשטייט זיך, אז פאר אונז מענטשן הייסט עס אונמענטש-ליך, נאָר דער פאטריאַרד זאָגט — אז ניט אַלעס, וואָס רופט זיך ביי מענטשן אונמענטשליך, הייסט אויך ביי גאָט אונמענטשליך...
טעמפלער — אַלזאָ, מעג איך מיין דעטער אַליין דערהרגענען?

מאנאך — ס'איז טאקע אַביסעל ניט אנגענעם, נאָר דער פאטריאַרד זאָגט, אז סאלאדין האָט אייך דאָס לעבן געשענקט ניט צוליב רחמנות. דער פאטריאַרד זאָגט, אז דעריבער האָט אייך סאלאדין באַפרייט, ווייל ער האָט אין אייך געפונען אַ ענליכקייט צו זיינעם אַ ברודער. און אזוי ארום — זאָגט דער פאטריאַרד — איז דער חסד נאָר קיין חסד ניט...
טעמפלער — אַלזאָ, מעג איך אים הרגענען?

מאנאך — יאָ, דערמיט וועט איר זיין ענליך צום פאטריאַרד...
טעמפלער — נאָך וואָס זשע דאַרף איך זיין, זיין שטעלפארטרעטער, קאָן דאָך אים דער פאטריאַרד אַליין דערהרגענען?

מאנאך — דער פאטריאַרד וואָלט זער און זער געוואָלט. ער האָט אָבער מורא אז דער טורבאן זיינער וועט פארבלייבן אָן זיין קאָפּ...
טעמפלער — נו, און פאר מיין לעבן?...

מאנאך — פאר אייער לעבן האָט ער ניט וואָס מורא צו האָבן. אייער לעבן איז דאָך בלויז אַ געשענקט לעבן...
טעמפלער — און דעריבער האָב איך דאָס רעכט צו דערמאָרדן דעם, וואָס האָט מיר דאָס לעבן געשענקט? (אויפגערעגט.) און דו גייסט אין אזא שליחות? — אויגנבליקליך זאָל איך דיך דאָ, פאר מייער אויגן, ניט זען, ווייל...
מאנאך — כעס — זאָגט דער פאטריאַרד — איז ערגער פון אַ נאָר... מיט גאָט, הער טעמפלער! איך גיי אוועק פיל מער אַ צופרידענער,

ט י פ ן א ן ן ג ע ש ט א ל ט ן

ווי איך בין געקומען... (לאָזט זיך אוועקגיין.) איך בין דאָך ניט מער
ווי אַ מאָנאַסטיר שמש... (גיט אוועק.)

א) טאבעלא, אנשטאט דעם מאָנאַסטיר. נאטאנט הויז, מיט אַ באַלקאָן
פענסטער צו דעם שפּאַציר פּלאַץ.)

טעמפלער, דאזיא און צולעצט רחל (אין באַלקאָן פענסטער פונם צווייטן
שטאָק, איבער די בוימער.)

דאזיא — (אַנקומענדיג) — דאַנקן נאָט, וואָס איך זע אייך ווידער; וואו
זייט איך ביז איצט פארשוואונדן געוואָרן?
טעמפלער — (מיריש) איך בין ערשט געבטן געקומען פון אַ ווייטער
ריווע.

דאזיא — רחל'ס פאָטער איך אויך ערשט היינט געקומען פון אַ ווייטן
וועג, און זי האָפט, אז איצט וועט איר געוויס ניט אָפּוואַגן אונז אַ
ווייט צו מאַכן. באלד קומט איר פאָטער אַליין אַהער, איך צו
בעטן, אים דעם כבוד פארשאפן, זיין הויז צו באַזוכן. איר מוזט
וויסן — מיין הייליגער הער — אז איר פאָטער האָט פונם וועג גע-
בראַכט אויף הונדערט קאמלען זיי טייערסטע פּראָדוקטן פון פּערסיע,
אינדיע און כינע, און אויך ניט וועניג עדלשטיינער און טייערע מאַ-
טעריעס...

טעמפלער — (סאלט) — איך בין קיין קונה ניט.
דאזיא — זיין פאָלק ניט אים אָפּ כבוד, כמעט אַ קעניגליכן, מיר וואונ-
דערט נאָך, פארוואָס מע רופט אים נאטאן דער ווייזע, און ניט
נאטאן דער מיליאָנער?

טעמפלער — אפשר רופט זיך אויף דער שפּראַך פון זיין פאָלק אַ
מיליאָנער — חכם...

דאזיא — זיין ריכטיגער ביינאָמען האָט איינגעטליך געדארפט זיין: „דער
נוטער“. ווייל זיין גוט הארציגקייט האָט גאָר קיין שיעור ניט.
שטעלט אייך פאָר — הייליגער הער — ווען ער האָט זיך נאָר דער-
וואוסט פונם שוועקליכן געשעעניש מיט זיין טאָכטער, און אז איר

זענט איר רעטער געווען, איז ער גרייט זיין גאנץ פארמעגן אייך אָפֿט צוגעבן צוזאמען מיט זיין נשמה...

טעמפלער — א גרויסער וואונדער! א איד, מיט א גוט הארץ!...
דאָיא — איר וועט זיך אַליין איבערצייגן אין דעם. נעמט אין אכט, הייליגער הער, ווען ניט זיין עדלען כאַראַקטער און זיין גוט הארץ, וואָס וואָלט מיך געהאַלטן אזא צייט מיט יאָרן ביי אים אין הויז? ווייס איך דען ניט מיין ווערט אַלס קריסטין? האָט זיך עס מיר אפילו געחלומט קומענדיג מיט מיין גאַטזעליגען מאַן פון אייראָפּא אַהער, וועגן אַ הייליגן רעליגיעזן צוועק, אַז איך זאָל פאַרבלייבן אַ גאָווערנערין ביי אַ אידיש קינד? א, מיין גאַטזעליגער מאַן איז דאָך געווען אַ טאַפּפערער אָפיצער אין פּרידריכס אַרמיי און...

טעמפלער — (פאַלט איר אַרײַן אין די רעד) — אַליין פון שווייץ, און צוזאמען מיט פּרידריכס דערטרונקען געוואָרן... גענוג מיר צו טומלען מיט דער ביאָגראַפיע פון דיין גאַטזעליגן מאַן... זיי אזוי פיל גוט, גענעדיגע פרוי, און לאָז מיך זיין אַליין... אַלץ וואָס איך האָב געטון, איז נאָר געווען צופעליגער ווייזע. קיין חרטה האָב איך ניט, אָבער, ס'איז מיר איבערדריסן וועגן דעם צו רעדן. איר קאָנט מיך נאָך דערצו ברענגען, אַז ווען אַזא פאַל וועט זיך חלילה ווידערהאַלן, זאָל איך ניט רעטן, ביז איך וועל ניט וויסן ווער דער קרבן איז... און דערווייל זאָל דער אומגליקליכער פאַרברענט ווערן...

דאָיא — א, גאָט! וואָס וויל דער ווילדער מענטש?
טעמפלער — איך וויל מער ניט, נאָר דעם איינציקן חסד פון דיר, אַז דו זאָלסט מיך פון היינט אָן נאָר ניט דערקענען, און זאָלסט זיך ניט וואַגן מיך פאַרצושמעלן פאַר איר פאַטער, ער איז א איד, און אַזעלכער האָט מיט מיר קיין שום שייכות ניט. — (שמערצליך). — איר בילד? — וועל איך עס מיט געוואַלד פון מיר פאַרטרייבן... איך וועל עס פונם האַרצן אַרויסרייסן.

דאָיא — פון אייער האַרץ אַרויסרייסן? אָבער אייער בילד איז פעסט איינגעוואָרצעלט אין איר האַרצן, און זי וועט ניט זיין אימשטאַנד עס אַרויסצורייסן...

טעמפלער — וואָס האָט אַ בילד פון אַ קריסט צו טון ביי אַ אידיש מיידל אין האַרץ?

דאײַא — הער טעמפלער! ניט שטענדיג איז דאָס האַרץ דאָס, וואָס דאָס פנים ווייזט אַרויס...

טעמפלער — אַממערסטן טייל ערגער... בעסער, זער זעלטן...
דאײַא — האָט מיטלייד מיט אַ עדל, שוואַך פרויען האַרץ! — (רחל דערשיינט אין פענסטער).

טעמפלער — (אַ פאַרצווייפלטער). — אַוועק פון מיר טייפּעל! (אַ לופט שטויס מיט דער האַנט). — די וואָס איך האָב גערעטעט, וויל איך ניט אומגליקליך מאַכן... (ציטערענדיק). זאָל זי אויך אויף מיר רחמנות האָבן... איך קאָן ניט, איך האָב ניט דאָס רעכט, אַך מײן נאָט! דער גלויבן האָט אונז צעשיידט... אַך ווי שרעקליך, ווי שרעקליך!

רחל — אויפן באַלקאָן פענסטער). — ער טרייבט מיר! אַ. נײן! ניט מיך טרייבט ער, נאָר זיך אַליין פון זיינע פלאַמענדיגע געפילן... איך זע דאָס, איך פיל דאָס, מיט אַלע פיבערן פון מײן נשמה. אונזערע ביידענס הערצער שלאָגן אונטער איין טאַקט... אונזערע נשמות גיסן זיך ביידע שטיל צוזאַמען... אַך, מײן נאָט! פון אַלע פייערן קאָן מען רעטן, נאָר ניט פונם פייער פון דער ליבע... אַ נײן, נײן! ניט זיך און ניט מיך וועט ער איצט פון דעם פייער רעטן... (רחל זינגט):

צווישן די פאַלמען הער איך מײן רעטער רעדן,
 צווישן די פאַלמען קלינגט אָפּ דייטליך זײן שטים.
 וואו ביזטו מײן מלאַך? פילסטו דען ניט מײנע לייאָן?
 זאָג אָט באַלד קום איך! אָט באַלד! איך קום, איך קום.
 אַ רעטער! דו ביזט דאָך אָן צווייפל גלויביק,
 דײן גלויבן טראָגסטו ווי אַ קינד אויף די הענט,
 פילסטו דען ניט, אַז די ליבע איז ווי דאָס גלויבן אייביק,
 ווי די זון איר ליכט פאַר אַלעמען א פרויענט...

טעמפלער — (קוקט זיך ווי אַ פאַרווירטער ארום). — וואָס הער איך!
 וועמעס שטימע קלינגט איצט אין מײן אויערן?... אַך! ווי געטליך די שטימע איז... זי באַצויבערט מיך. זי צינד אָן אַלע מײנע נערווען...
רחל — (פראַמעטיש).

זי איז אַ שטראַל פון נאָטס געזיכט

מ ש ה ר ו ב י ן

צו צוויי פלאמענדע נשמות א גרים!
זי ברענגט פייער, — אָבער אויך ליכט.
זי ברענט ווייטאקלאך, און דאך אזוי זיס. — (מיט אויפגעהויבענע
אויגן צום הימעל.)

טעמפלער — דערזענדיג זי, לאַזט ארויס אַ יאָמערליך געשריי.
אך! — (פאַלט צוגעשפּאַרט צו אַ בוים) — נישטאָ קיין באַהעלטע-
ניש פּונם שיקזאל... איך בין אַ געפּאַנגענער!...

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט .

ענדע ערשטער אַקט.

צווייטער אקט

דריטעס בילד
(ביים סולטאן סאלאדין אין קאבינעט.)

(סאלאדין און זיין שוועסטער סיטא ביי א שאכמאט. פון ביידע זייטן
אין צוויי שורות א דאמען כאָר פון קאמערפריילינגס.)

קאמערפריילינגס — (זינגען די פאָלקס הימנע:) —

באהיט גאָט דעם קאליף
פונם הימעל דיין ברכה טריף
שענק אים לאַנגע יאָרן
די רעגירונג — די מעכטיקע,
די פארטא — די ליכטיקע
רעגירט ער מיט א שכל א קלאָרן.
דיין געטליכע מאַכט,
דיין גלאַנץ, דיין פראַכט,
שיק אים פון דיין הויך געצעלט.
די קרוין, דעם איסלאַם,
דער הימלישער פלאַם,
באהערשן זאָל גאָר די וועלט.

גייען אין פארשידענע זייטן אוועק.)

סיטא — וואָס איז מיט דיר, ברודער? ווי אזוי שפילסטו היינט?
סאלאדין — (צעשטרייט) — נישט נוט? האָ איך באַמערק גאַרניט.
סיטא — שטעל צוריק דעם פויער, ווייל דער ריטער איז קאפוט.

סאלאדין — האָסט רעכט, נו, גיי איך אַהער.
סיטא — און איך אַהער.

סאלאדין — וועל איך דיר זאגן: קעניג.
סימא — אָט איז ער שוין געשטיצט, און די, היט טאָסע דיין מאַט!
סאלאדין — ווי עס שיינט, שטיי איך גאַנץ שמאַל... איך מוז דיר
 אָפּגעבן דעם דיטער.

סימא — נעם איך אים דוקא ניט, און גיי אהער.
סאלאדין — דו טוסט עס ניט צוליב מיר, דער גאַנג איז דיר מער
 קאַנווענירענדער איידער צו שלאָגן מיין דיטער.
סימא — מעגליך. נאָר איך זע ארויס ברודער, אז מער ווי די טויזנט
 מעזשידיעס — דער געוועט — וועל איך היינט שוין ניט נעמען...

סאלאדין — וואָס זאָל איך פארשטיין אין דייע ווערטער?
סימא — דו זוכסט דאָך אַלערליי געלעגענהייטן ווי צו פטר'ן דיין געלט,
 און דעריבער פלייסט דו זיך שטענדיג, אז איך זאָל די פאַרטיע
 פאַרשפילן, כדי דו זאָלסט האָבן די געלעגענהייט מיר מער געלט צו
 שענקען...

סאלאדין — איך פארשטיי ניט.
סימא — גאַנץ איינפאַך. אז איך פארשפיל, קאַנסטו ניט פארליידן מיין
 עגמת נפש, און די באַפרידיגסט מיך צען מאָל אזוי פיל וויפיל דער
 געוועט באַטרעפט. איצט אָבער, זע איך, נאָך דיין שפילן, אז איך
 וועל צום באַדויערן געווינען, און מער פונם געוועט וועל איך ניט
 באַקומען.

סאלאדין — (זיבליך.) — אַך שוועסטער! ווי פּיפּיג דו ביזט... נו, גיי
 א גאַנג.

סימא — קעניג, און קעניגין!
סאלאדין — א, איך האָב פארזעען.

סימא — אפשר איז נאָך דאָ א מיטעל צו פארהיטן די קעניגין?
סאלאדין — ניין, ניין נישטאָ קיין מיטעל. נעם די קעניגין, זי שפילט
 ביי מיר סיינמאַל קיין ראָלע ניט...

סימא — ניין, די קעניגין וויל איך ניט נעמען, און זאָג דיר נאָר קעניג!
סאלאדין — גייט ער אהער.

סימא — קעניג!
סאלאדין — נו אהער!

סיטא — קעניג!

סאלאדין — און טאקע מאט!

סיטא — נאך ניט מאט, קאנסט אים נאך פארשטעלן מיטן דיטער.
סאלאדין — (פלעגמאטיש.) — מאט, מאט, אט. דו האסט שוין די פארטיע געוואונען, אלחאפי וועט דיר שוין די טווענט מעזשידיעס ארויסגעבן. — (א קלינג מיטן גלעסל.)

קאמעדינער — (טיף פארניגט.) אייערע מאיעסטעטישע גענאדן.
סאלאדין — זאל דער פינאנסמיניסטער גערופן ווערן. — (קאמעדי-נער אָפּ.) — א פנים שוועסטער, אז דו שפילסט פארט בעסער פון מיר.

סיטא — גאט באהיט! — פשוט — איך בין היינט ניט אזוי צעשטרייט ווי דו.

סאלאדין — ניט אזוי ווי איך, זאנסטו? וואס האסטו דען גאר אינגאנצן צו זיין צעשטרייט?

סיטא — ווייל קיין נחת איז נאר ניטא וואס צו האבן פונם איצטיקן פאליטישן צושטאנד...

סאלאדין — דו מיינסט אודאי, שוועסטער, וועגן דער נייער מלחמה מיט די קריסטן? גלויב מיר, אז איך האב עם אודאי ניט געוואלט. איך האב געדענקט צו פארציען דעם וואפענשטיילשטאנד אזוי לאנג, ביז סע זאל זיך אויסארבעטן א פעסטער שלום, און דערווייל זאל איך דיר אָפּגעבן פאר ריכארדס ברודער, און זיין שוועסטער וואלט שוין געוויס דערנאך זיך פארבונדען מיט אונזער ברודער מאלאכי. אין דאן ווי גליקליך וואלט דאס אטאמאנישע פאמיליען לעבן אונז זערם געווען? און ווי גלענצענד וואלט אונזער רעגירונג איר מאכט פארשטארקט. מיט דעם טייערן ריכארד, וואלטן אלע פאליטישע פראגן ווי אמבעסטן געלעזט געוואָרן; צום אומגליק אָבער, האָבן די טעמפלעהערן קיין געדולד ניט געהאט אויפצוהאלטן אויף לאנג דעם וואפענשטיילשטאנד, און האָבן די פעסטונג צעשטערט, און דאָס האט צו אַ נייע מלחמה געבראכט.

סיטא — וואס קאנסטו זיך אזוי ניט אָפּלויבן פון ריכארדן? איז דיר דען אלץ ניט באקאנט דער כאראקטער פון די קריסטן? זייער שטאלץ

איז ניט ווייל זיי זענען „מענטשן“, נאָר ווייל זיי זענען „קריסטן“...
 דעם ערליכסטן מענטשן, קוים ניט א קריסט, פאראכטן זיי...
סאלאדין — אין דער הינזיכט האָסטו רעכט, שוועסטער. אויך דער
 גוטער טאָלעראַנטער ריכארד האָט אנדערש ניט געוואָלט מיט אונז
 זיך פארבונדען, בלויז דאן, ווען דו מיט אונזער ברודער זאָלן פריער
 אָננעמען דאָס קריסטנטום. — (ער גייט ארום א פארטראכטער.)
 ענדליך מוז איך, צום באַרויערן, א ענדע מאכן צו דער קריסטן -
 פראגע... איך דערווארט נאָר די פינאנסן פון עגיפטן צו באַקומען,
 און גלייך דערקלער איך די מלחמה.

(די פאָריגע אָן אלחאפי.)

אלחאפי — (קומט אריין.) — שוין אפשר אָננעקומען די אוצרות פון

עגיפטן?

סאלאדין — האָסטו דען באַקומען א ידיעה פון דאָרט?
אלחאפי — דערווייל ניט, איך האָב אָבער דאָך געגלויבט, אז איך וועל
 זיי שוין דאָ מיט מיינע אויגן זען, און מיט מיינע הענט אין קאסע
 אריינלעגן.

סאלאדין — גיב דערווייל סיטאן טויזנט מעזשיריעס.
אלחאפי — ווייטער גיב, און וועמען? ווידער סיטאן און סיטא אַליין...

(ער שטעלט זיך אָפ.)

סאלאדין — זאָג, רעד. וואָס האָסטו זיך אָפגעשטעלט?
אלחאפי — און סיטא אַליין, ניט זי נעמט נאָר זי גיט...
סיטא — אלחאפי וויצעלט זיך שוין...
אלחאפי — ניין סיטא, איך קאָן שוין מער די מאסקע ניט טראָגן,
 סאלאדין מוז אלעס וויסן.

סאלאדין — (דערשראָקן.) — וואָס מוז איך וויסן? זאָג, אלחאפי,
 פארבאָרג ניט פון מיר דעם אמת...

אלחאפי — פון זייט מיר דערווארטן די אוצרות פון עגיפטן, האַלט זי
 אונז אַלע אויס אויף איר חשבון...

סאלאדין — (אויפגערעגט.) — אָ, טייערע, און טרייע שוועסטער...
 (קושט זי.)

אלחאפי — די טייערע טרייע שוועסטער, וועט באַלד זיין אין דעם זעלבן פינאנציעלן צושטאַנד, ווי איר מאיעסטעטישער ברודער.
סאלאדין — (צולאכט זיך.) — ווי איד, זאָנסטו? איד בין דען אָרעם? וואָס דארף איד מער, ווי א מונדיר, א שווער, א פערד צום רייטן און גאָט צו הילף... און די פיר זאַכן וועלן מיר קיינמאָל ניט פעלן. איד פאר זיך, דארף גאָרניט, זעסטו אַלחאפי, דער פאָטער דארף א סך, און צוליב אים זענען מיר אַלע פארהענגט... ער — דער פאָטער — נויטיגט זיך אין א גרויסער ארמעע צוזאַמענשמעלן קעגן די קרויסטן, ער מוז רעטן זיין לאַנד און זיין גלויבן... אָבער איד, אויסער צדקה פאר וואוילטעטיגע צוועקן דארף אין אליין גאָרניט. איד האָב אָבער — אַלחאפי — אין טעות געלעבט, איד האָב געגלויבט, אז ביי דיר אין קאסע איז נאָך דאָ „מותרות“.

אלחאפי — מותרות? מיר דוכט, אז פאר אזא פארברעכן. וואָלט איד פיל מער באַשטראָפּט נעוואָרן ווי פאר א גנבה איד זאָל מאַכן...
סאלאדין — אָבער, וואָס נוצן איצט דייןע חכמות... מע דארף זען געלט! דער פאָטער מוז די קריג באַלד דערקלערן, ניט ווארטנדיג דער פיינט זאָל זיין דער ערשטער צו דערקלערן, און אויך די אייגענע קאסע אונזערע פאָדערט געלט. ווייסטו ניט ערגעץ, אַלחאפי, א קוועל לע, ווי צו לייחען? צאָל פראַצענט וויפיל מע פארלאַנגט, און באַ- קום געלט...

אלחאפי — אַזעלכע קרעדיטאָרן איז מיר איינסטוויילן אין ירושלים ניט באַקאנט.

סיטא — דיין נומער ברודער, אַלחאפי, איז דאָך שוין פון זיין רייזע געקומען...

אלחאפי — (דערשראָקן.) — מיין גוטער ברודער? ווער איז ער? — (שטיף.) — אַ ליבער נאטאן, א שווערער וואָלקן לאָזט זיך איצט ווייזן איבער דיין קאָפּ...

סיטא — דער איד, פון וועלכן דו קאָנסט זיך גאָרניט אָפּלויבן.

אלחאפי — א איד, וואָס איד מוסולמאַנער דערוויש קאָן זיך ניט אָפּלויבן? — (שטיף.) — שלעכט נאטאן, גאָט אליין זאָל דיר נאָר העלפּן...

סימא — האָסטו שוין פארגעסן, אַלחאפּי, ווי דו פלענסט שטענדיג לויבן דיין נאטאנען?

אַלחאפּי — נאטאנען מיינט איר? איר האָט זיך דערמאנט אין אַמאָר-ליגע יאָרן, ווען נאטאן איז געווען א גרויסער נביר, און אויך א גרויסער חכם.. איצט — זאָגט מען אָבער, אַז ער איז געפאלן.

סימא — פאַרקערט, איצט זאָגט מען, אַז ער איז נאָך רייכער געוואָרן. **אַלחאפּי** — איז ער דאָך מסתמא אויך קלוגער געוואָרן...

סימא — זאָל זיין אויך קלוגער, ביי אים אָבער, וועסטו קאָנען א גרויסע סומע לייהען.

אַלחאפּי — (כלומרשט פארוואנדערט.) — ביי אים א גרויסע סומע לייהען? סחורות באָרגט ער וויפיל מע וויל, אָבער מזומנים, דאָרויף איז ער א איד, און דערצו א חכם; זעט איר, אויף צדקות און מעשים טובים שטייגט ער איבער אכטצן סאלאדינס. זיין האַנט איז אָפּן, און ער איז פרייגעביג פאר אלע מענטשן גלייך, אָן אונטערשיד, פון וועלכעס ס'ניט איז גלויבן.

סימא — אויב אזוי, אַלחאפּי, וועט ער סאלאדינען געוויס לייהען, סאָ דאָרין ברויכט אויך געלט אויף צדקה און מעשים טובים.

סאלאדין — מיך וואונדערט שוועסטער, דו זאָגסט, אַז ער פלעג זיך גאָרניט קאָנען אָפּלויבן פונם אידן, און איצט זענען זיינע ווערטער גאָרניט צו זיין לויב... סחורות באָרגט ער, און מזומנים וויל ער ניט לייהען... עפעס דוכט זיך מיר, אַז ער האָט אַ באַזונדער כונה...

סימא — האָסט רעכט ברודער, ער וויל דעם גוטן ברודער זיינעם אָפּ-דאַטעווען פון געלט צו לייהען, און דעריבער באַליידיגט ער אים כלומרשט מיט אַ ענגהאַרציגקייט. אָבער עס וועט אים גאָרניט העלן פון זיינע דריידעלעך... געלט האָט דער איד, און מער דארפן מיר ניט וויסן...

סאלאדין — אָבער מיט געוואלד קענען מיר דאָך זיין געלט ניט נעמען?

סימא — באַהיט נאָט, מיט געוואלד אודאי ניט. זיין ליידענשאַפט נאָך פּראָצענט אָבער וועט אים ניט אָפהאַלטן; און ער וועט מיטן גוטן ווילן דאָס געלט לייהען. קום, ברודער, צו מיר אין קאַבינעט, וועל איך פאר דיר שפּילן אויף מיין נייער האַרפע, איך וועל שוין שיקן נאָך דעם אידן, און מיר וועלן עס גלאַט אָפּאַרבעטן... פאַרלאָז זיך

מ ש ה ר ו ב י ן

שוין אויף מיר, ברודער, עם וועט אלעס רעכט זיין.
טאלאדין — און דו, אלחאפי, ביזט פריי; איך וועל שוין געפונען אן
אנדער שליח צו שיקן נאך נאטאנען... — (גייען אָפּ.)

פ י ר ט ע ם ב י ל ד

(אויפן פלאץ צווישן נאטאנס הויז און די פאלמען).
נאטאן, רחל, דאיא (אָנקומענדיקע) דערנאך דער טעמפלער.

רחל — אַך פאַטער! דו האָסט זיך אזוי געזאמט, ער האָט שוין געמוזט
אוועקגיין.

נאטאן — אַט גייט דאיא. זע נאָר ווי זי לויפט. אַ סימן, אַז ער איז
נאָך דאָרט. זיי רואיק טאָכטער.

רחל — איך זאָל זיין רואיק? וואָלסטו, פאַטער, געקענט ליב האָבן אזא
טאָכטער, וואָס זאָל קאָנען גלויבנילטיג רואיק זיך פארהאלטן צו דעם,
וואָס האָט גערעטעט איר לעבן? דאָס לעבן, וואָס זי האָט פון דיר
באקומען...

נאטאן — איך ליב דיך טאָכטער, ווי אזוי דו ביזט, איך ווייס אויך,
טאָכטער, אַז דו פילסט איצט דאָס, וואָס דו האָסט ביז אַהער קינד
מאָל ניט געפילט...

רחל — (רעשראָקן). — וואָס מיינסטו דערמיט צו זאָגן, פאַטער?

נאטאן — מיך פרעגסטו? און ביזט נאָך אויך דערשראָקן; שרעק זיך
ניט מיין ליב קינד, אויך איך שרעק מיך ניט. עס מעג געשעען וואָס
ס'ווייל זיך, נאָר דיין האַרץ — ווייס איך — איז אונשולדיק, און
דיין ווי אַ מלאך. זאָג מיר נאָר צו, טאָכטער, אַז ווען עס וועט קומען
אַ צייט, וואָס אַ נייער געדאַנק וועט זיך אַרײַנגעבאַנען אין דיין
מוח, וועסטו עס פאר מיר גאַנץ פריי דערקלערן... דאָס מינדעסטע
ניט צו פאַרבאָרגן?...

רחל — אויב אַזאַ צייט קאָן ווען ס'ניט געשעען, ווייל איך די צייט בע-
סער ניט דערלעבן...

נאטאן — גענוג, טאָכטער, זאָלן מיר מער ניט רעדן דערפון. — אַט
איז שוין דאיא.

רחל — נו, דאיא, ער שפאצירט נאך דאָרט?

דאיא — אָט וועט ער באלד דורכגיין צום מאָנאַסטיר, מוז ער דאָ דורכ

גיין.

נאטאן — אַלזאָ: גייט איר, ביידע, בעסער אריין אין שטוב.

רחל — יא, יא, האָסט רעכט פאָטער. קום דאיא, דורכן פענסטער וועלן

מיר אים קאָנען זען. — (גייען ביידע אין שטוב אַריין. נאטאן בלייבט

אַליין.)

נאטאן — (צו זיך.) — עפעס פלאַטערט אין מיר מיין האַרץ פאר דעם

מענטשן מיט זיין מאַריש פרומקייט, און ווילדע אויפפירעכץ. אזוי

פירט זיך עס אין אונזער וועלטעל. איין מענטש דעם צווייטן ברענגט

אין א פארלענענהייט. (אומקוקענדיג.) — אָט גייט ער שוין טאַקע

אַהער — אַ היבשער יונגערמאַן, אויפן אויסזען זער איינל און אַר

טיק. — (פארטראכט.) — ווי האָב איך ערגעץ אזא ענליך געזיכט

געזען? אָט איז ער שוין דאָ. — (צום טעמפלער.) — דערלויבן זי

מיר, מיין יונגער הער!

טעמפלער — (מיט פאראכטונג.) — וואָס איז איר?

נאטאן — איך וויל האָבן דעם כבוד, און די פרייהייט מיט אייך צו

דערן.

טעמפלער — אוועקטרייבן וועל איך דיר געוויס ניט, נאָר זאָג וואָס

שנעלער וואָס דו האָסט צו זאָגן, און גיי דיר.

נאטאן — באנעם זיך ניט יונגערמאַן, מיט אזא שטאַלץ און פאראכט

טונג צו דעם, וואָס דו האָסט זיין האַרץ אויף אייביק געווינען.

טעמפלער — זיין האַרץ געווינען? איך פארשטיי שוין, דאָס ביזטו...

נאטאן — נאטאן, דער פאָטער פון דער טאַכטער, וועלכע דו האָסט פון

פייער גערעטעט, איצט בין איך געקומען דיר...

טעמפלער — צו דאנקען? — קאָנסט שוין גיין... מיר קומט קיין

דאָס ניט... איך האָב ניט געוואוסט וועמעס טאַכטער איך רעמע...

מיין לעבן איז מיר דעמעלט צו לאָסט געווען, און איך האָב עס גער

וואָלט אפּפערן פאר א צווייטעם לעבן, עס האָט געמעגט זיין אפילו

א אידיש לעבן... אויסערדעם איז עס א חוב פון יעדן טמפלער.

נאטאן — א, דו דערהויבענער - נידעריגער גייסט... איך פארשטיי דאָס

עניות... נאך דו גייסט שוין אריבער די גרעניץ פון דעמועלכין...
אמת מע דארף צומאָל זיך פארמאסקירן, כדי אויסצומיידן כבוד און
לויב, פאר א וואוילטאט, אָבער ניט אויף אזוי פיל, אז די גוטע
טאט זאָל נאך דארפן געטאדעלט ווערן... זאָג ערלער הער, מיט וואָס
קאָן איך דיך דינען?

טעמפלער — מיט קיין זאך ניט...

נאטאן — איך בין א מיליאָנער.

טעמפלער — אָבער דאָך א איד!

נאטאן — אָבער דעם אידנס געלט קאָן דאָך דיר, פאר געוויס, נוצן
ברענגען?

טעמפלער — איינסטוויילן ניט, אפשר אין דער דער צייט ווען די
ריזע מיינע וועט צעריסן ווערן, וועל איך ביי דיר לייהען עטליכע
מעזשעדיעס צו קויפן א נייע, נאך דערווייל איז די ריזע נאך כמעט
יגאנץ ניי, אויסער דאָס איינציגע צוגעסמאָלעטע פלעקעלע ביי דער
זויס, וואָס האָט זיך צוגעברענט בעת ראטעווען דיין טאָכטער פונם
פייער.

נאטאן — (באטראַכט דאָס פלעקעלע) — אזא נישטיק פארסמאָלעט
פלעקעלע, און איז דאָך אזא דייטליכע עדות, אויף דעם הויכן דער-
הויבענעם גייסט פון דעם, וואָס וויל זיין גוטע טאט פארלייקענען...
אוי ווי טייער איז מיר דאָס נישטיקע קליינע פלעקעלע... (קוישט
עס.) — פארצייט מיר, מיין הער...

טעמפלער — אויף וואָס?

נאטאן — אויף דעם, וואָס איך האָב עס באַנעצט מיט מיינער א טרער.
א! זאָלסט מיר וועלן דאָס געפעליגקייט טון און שיקן די ריזע אויף
עטליכע מינוט צו מיין טאָכטער.

טעמפלער — (שטייט.) — דער איד וויל מיר צו איבעריגן פארטומ-
לע? מיין קאָפּ... — (הויך.) — א איד! ווי רופט מען דיך? נאטאן?
א נאטאן, קאָנסטו גוט און שוין רעדן... האָסט שאַרפע פייִלן, און
פארשטייסט מיט ווי ריכטיג צו ציילן... יא, דאָס קאָן מען ביי דיר
ניט אוועקנעמען — איך זאָל וועלן שיקן?...

נאטאן — ניט פאר מיר קאָן דיין מאַסע פארשטעלן דיין טיף פלאַ

טיפן און געשטאלטן

מענדיק הארץ... איך ווייס, פארוואס דו האסט זיך אויסבאהאלטן ביז אהער פאר איר? דו האסט ניט געוואלט קאמפראמעטירן דעם ערליכן נאמען פון א אומשולדיגעס פרומעס מיידעל, אין דער צייט ווען איר פאטער איז ניטאָ.

טעמפלער — איך דאנק דיר, וואָס דו פארשטייסט, וואָס פאר א טעמפלער פאסט צו דענקען...

נאטאן — אויסער א טעמפלער, דארפן אלע פרומע אָרענטליכע מענטשן זיך דענקען, און פרומע מענטשן געפונען זיך אויך אויף דער וועלט אויסער טעמפלער.

טעמפלער — גאָר אַן א אונטערשיד פון פֿאַנד צו פֿאַנד, פון מענטש צו מענטש?

נאטאן — א אונטערשיד? נו, געוויס, אין די טיפן, שפראכן או קלייד דונג...

טעמפלער — נו, און אין די מדרגה, „אַרענטליכקייט“, און אין דער צאָל „אַרענטליכע“, איז קיין אונטערשיד ניטאָ?

נאטאן — פון גאַנץ הויכע נשמות, פון אויסעראָרדענטליכע גייסטיקע העלדן און באַרימטע געניען, קאָן איך ניט אַפשאצן די צאָל זייערע, און אונטערשיידן די דערהויבענע אייגנשאַפט זייערע. נאָר אַזעלכע פשוטע מענטשן ווי מיר זענען, איז געוויס דאָ אומעטום זער פיל, וועלכע צייכענען זיך אויס מיט גוטע מעשים. און עס מאכט דאָך ניט אויס די אויסצייכענונג מיט א שטופע העכער אָדער נידעריגער. די הויפטזאכע, איז צו שעצן דעם אָרענטליכן, און זיך רעכערענען מיט זיין אָרענטליכקייט, ווען איינער זוכט ניט ביים צווייטן קיין פעלער, און איינער ביים צווייטן זאָל ניט איבריג, און צו שווער זיין... דער באַרג זאָל זיך ניט האַלטן אזוי הויך, אויף צו זאָגן דער ערד: „ניט דו האָסט מיך געבוירן!“...

טעמפלער — גאַנץ ריכטיק נאטאן... נאָר זאָג זשע מיר, נאטן, אויפֿ-ריכטיק, וועלכעס פאָלק האָט צום ערשטן אָנגעהויבן פעלער אויס זעצן אלע איבעריקע פעלקער? ניט דאָס עלטסטע פאָלק, וואָס האָט זיך

מיך צום שלעכטן אורטיילן, ווען איך קוק מיט פאראכטונג אויף דעם פאָלק, וואָס האָט, אָט די שטאַלצע „אתה בחרתנו“ ירושה, איך בערגעגעבן, אי דעם קריסט, אי דעם כוּסוּלמאַנער אויף עבינז? ... דאָס פאָלק האָט זיי אויסגעלערנט, זיי זאָלן אים זיינע אייגענע ווערטער נאָכשרייען: דעם אייגענעם „אתה בחרתנו“, „נאָר מין גאָט אַליין איז דער אמת'ער גאָט“? ... דו וואונדערסט זיך, נאטאן, פון א טעמפלער אַזעלכע ווערטער צו הערן? זאָג זשע אַליין: איז דאָס ניט, ניט נאָר א דומהייט, נאָר אויך א לעסטערונג צו שפאסן מיט גאָט... און שרייען: „דער אמת'ער גאָט איז נאָר מיינער“, און מיט דעם פינסטערן אומווירדיגן שטאַלץ, מיט דעם פאלשן אייפער, מיט געוואלד וועלן ארופציען אויף א צווייטן דעם יאָך פון זיין גאָט? און דאָס פאנאטיזם האָט שוין אויף אזוי פיל פארדעקט דעם אמת, אז אפילו דער גראדער פארשטאנד טאפט שוין אויך אין דער שטאק פינסטערער נאכט.

נאטאן — ווער זשע איז אייך שולדיק, אז איר טייטשט אויס פאָלש דעם „אתה בחרתנו“? זאָגט דען דער איד, אז ער איז דער איינציג-קער מבין אויף דעם גרויסן מאַלערס בילד? איר, נאָר איר, שרייבט עס אים צו אזוי! דער איד זאָגט ניט מער, נאָר, אז ער איז דער ע-שטער „מבין“ געווען אויף דעם געמליכן בילד, ער לייקענט אָבער ניט אָפ, אז ס'זענען דאָ אויך אנדערע „מבינים“... פארקערט; ער וויל, ער פארלאנגט, ער גארט, צוזאמען מיט אַלע אנדערע מבינים, ריכטיקער און טיפער צו באַטראַכטן דאָס טייערע בילד, און צוזאָ-מען באוואונדערן און דאנקען דעם גרויסן קינסטלער פאר זיין קונסט-בילד... דער איד וויל שטענדיק זיין מבינות ארויסזאָגן מיט אַלע אנדערע מבינים צו גלייך... נאָר איר שטאַלצע מבינים, ווילט דעם אידנס מבינות אינגאנצן אָפלייקענען... אייך שטייט ניט אָן, אייך פאָסט ניט, וואָס ער איז אויך א מבין געווען, און נאָך דער ערש-טער! ... דער איד וויל ניט — ווי דו זאָגסט — מיט געוואלד ארויפ-ציען דעם יאָך פון זיין גאָט, אויף אַלע אנדערע. דאָס איז ניט דער פרינציפ פון זיין רעליגיע, דאָס ליגט ניט אינם אידנס כאַראַקטער. איר, נאָר איר, ווילט אזוי... מיר אידן ווילן, אז פון אַלע מבינים זאָל

דאָס אמת'ע מכינות זיך ארויסווייזן, און איר ווילט נאָר דער
איינציגער מבין זיין.

טעמפלער — א נאטאן: ביזט גרויס...

נאטאן — עדלעך הער! קום, זאָלן מיר שליסן אַ אייביק ברודערשאפט
צווישן זיך... אויב מיין פאָלק איז דיר ניט געפעלן, זאָלן מיר פון
אונזערע ביידענס נאַציאָנען ניט רעדן. מיר ביידע — נעם אָן —
זענען צוויי נאַציאָנען... און שטעל זיך פאַר, וואָס זענען מיר ביידע
סיי „קריסט“, און סיי „איד“? ניט מענטש? און קוים מיר געפונען
זיך פארנוצליכע מענטשן איינער פארן צווייטן, וואָס זשע קאָן אָפֿ-
האַלטן אונזער פריינטשאַפט?...

טעמפלער — ביי גאָט, נאטאן, דו האָסט רעכט! — איך בין דיינער!
גיב מיר דיין האַנט, איך שעם זיך איצט פאר זיך אליין, וואָס איך
בין אזוי גענארט, אזוי פארפירט געווען. יא, א אייביקע בונג זאָל
צווישן אונז געשלאָסן ווערן.

נאטאן — זי איז שוין געשלאָסן... אך ווי גליקליך וועט רחל זיין איצט,
און וואָס איך דענק ערשט אויף ווייטער... נאָר צום אלעם ערשטן
קום מיט מיר צו איר און דערקען זי אויך...

טעמפלער — אך ווי איך בין גערן איצט זי צו זען... נאָר זע, נאטאן,
דאָיא לויפט עפעס אהער, איז חלילה עפעס מיט רחל'ן געשעען?...

פאַריגע — דאָיא.

דאָיא — הער נאטאן, דער סולטאן סאלאדין האָט זיין אדיוטאנט נאָך
אייך געשיקט.

נאטאן — דער סולטאן? נאָך מיר? דאָס איז אזוי ניט נאָך מיר, ווי
נאָכן געלט... און דאָס איז א סימן, אז די באנייעטע קריג מוז היינט
אָדער מאָרגן אויסברעכן. גיי, דאָיא. זאָג אַז איך וועל גלייך באַלד
אליין קומען צום סולטאן, און רחל'ן זאָלסטו זאָגן, אז זי זאָל איר
מלאַך מיט יעדער מינוט דערווארטן.

טעמפלער — קאָנסטו שוין סאלאדינען פערזענליך?

נאטאן — גיין, אָבער מיר וואָלט זיך געוואָלט בעסער אים קענען פון

ווייטן דורך די שבחים וואָס מע זאָגט אים נאָך... יעדנפאלס דאַרף
איך אים זער און זער דאַנקבאַר זיין פאַר זיין רעטן דיך פונם טויט.
טעמפלער — יאָ, מיין לעבן האָב איך נאָר אים צו פאַרדאַנקען.

נאַמאַן — און איך דאַרף אים דאַנקען פאַר דריי לעבנס. ווייל ווען די
וואָלסט געטויט געוואָרן, וואָלט רחל פאַרברענט געוואָרן, און איך
וואָלט פאַר צער געשטאַרבן. און דעריבער וועל איז זיין וואונש,
מיט דער גרעסטער פרייד — ווי שווער ס'זאָל ניט זיין פאַר מיר —
אויספאַנגען, איך וועל אים אָנמערקן אז איך טו עס, דאַנקענדיג דעם
חסד, וואָס ער האָט קעגן דיר באַוויזן.

טעמפלער — ווי דאַנקבאַר וואָלט איך דיר געווען, ווען דו קאָנסט
אויסוויקן ביי אים, איך זאָל אים פערזענליך מיין דאַנקבאַרקייט
אויסדריקן.

נאַמאַן — נאָך דער מעגליכקייט, וועל איך מיט סאַלאַדינען רעדן וועגן
דער דערלויבעניש פאַר אוידיענזן דיר צו געבן; נאָר זאָג מיר, ווען
וועסטו מיר פאַרשאַפן דעם כבוד צו באַזוכן מיין הויז?

טעמפלער — מעגליך נאָך היינט.
נאַמאַן — דעם עיקר האָב איך פאַרגעסן. מיר איז דאָך דיין נאָמען ניט
באַוואוסט?

טעמפלער — מיין נאָמען איז געווען... ער איז: „קורד שטעפאַן“.
נאַמאַן — שטעפאַן? — (פאַרטראַכט.) — איז נאָך דאָ ווער פון דער
פאַמיליע שטעפאַן?

טעמפלער — יאָ, מערערע פון דער פאַמיליע זענען באַערדיקט גע-
וואָרן דאָ, אין ירושלים. איך ווייס פון א פּעטער, אָדער א פּאַטער
מיינער... — (פאַרוואַנדערט.) — אָבער וואָס קוקסטו מיך אזוי,
ווי א פאַרוואַנדערטער, אָן?

נאַמאַן — קיין באַזונדערע סיבה, נאָר פשוט איך וויל דיין געזיכט אין
מיין האַרצן אָפּשפּיגלען...

טעמפלער — אויב וועגן דעם, וועל איך מיר דאָס פנים פאַרשטעלן...
ווייל די אויגן געפונען נאָך מער, — אין דער צייט ווען זיי זוכן
יענעם נאָכשפּירן — וויפיל זיי האָבן אליין פאַרלאַנגט צו וויסן...
און פאַר אזוינע אויגן האָבן איך מורא...

נאטאן — (שטיבל). — „די אויגן געפונען נאך מער וויפיל זיי האָבן אַליין פארלאנגט צו וויסן“? אמת, ניט נאָר איך זע אין אים וואָלפס בילד, נאָר אויך זיין שטימע הער איך. איך באַמערק עס אפילו אין זיין גאנג, אין זיין בליק. אַלע זיינע מאַנווערן זענען ענליכע צו וואָלפן — שטעפאָן... יאָ, דאָס איז ער — פאלינעק — שטעפאָן. *
(אלחאפי קומט אָן.)

אלחאפי — זיי מיר געגרוסט ברודער נאטאן.

נאטאן — אַ דאָנק. וואָס זשע מאַכסטו ברודער, ביזט נאָך ניט אנטלאָפן אין דער וויסטע אריין? — (צום טעמפלער.) — איך האָב דעם כבוד פאַרזושטעלן פאר אייך מיין אלטן פריינט, געוועזענער דערוויש, איצט פינאנסמיניסטער ביי סאלאדין. — (צו אלחאפי.) — אַ טעמפלער פון גערמאַניע, מיין נייער הארציקער פריינט, דער רעטער פון מיין טאַכטער. — זאָג זשע מיר אלחאפי, וואָס דארף מיך סאלאדין אזוי נויטיג?

אלחאפי — ער האָט דען געשיקט נאָך דיר?

נאטאן — און דו, ביזט ניט פון אים געשיקט געוואָרן צו מיר?

אלחאפי — איך? ניין. דו קאָנסט אודאי מיינען אז אויף מיין פאר-לאַנג, אָדער מיין עצה, ווערסטו גערופן צו אים? גיב איך דיר מיין ער-וואָרט, נאטאן, אז איך בין אין דעם גאָרניט שולדיק. גאָט איז מיין עדות, אז איך האָב אים אָפגערעדט, איך האָב אָנגעווענדעט אַלע מעגליכקייטן דיך צו באַפרייען פון דעם וויזיט, וועלכער וועט פאר דיר געוויס ניט אנגענעם זיין.

נאטאן — וואָס זשע וויל ער דען אזוינס פון מיר?

אלחאפי — וואָס זאָל סאלאדין פארלאנגען פון אידן? — געלט!

נאטאן — א, דאָס וויל ניט נאָר סאלאדין, נאָר אויך אַלע אנדערע ווילן דאָס פון א אידן..

טעמפלער — ווייל דאָס באַקומט מען נאָר ביים אידן...

אלחאפי — יאָ, ניט נאָר געלט, נאָר אויך רעליגיע, איז געווען דער

* דער לייענער וועט זיך אין די לעצטע בילדער דערוויסן וואָס פאר א שייכות וואָלף, פאלינעק-שטעפאָן האָבן מיטן טעמפלער.

ערשטער קוואל ביים אידן, פון וועלכן אנדערע האָבן אָנגעהויבן שטיִלן דעם דורשט...

נאטאן — און נאָכן שטיִלן דעם דורשט צו פארווארפן אים מיט שטיִר נער...

טעמפלער — און נאָכן פארווארפן מיט שטיִינער, קוועלט ער ווייטער.
נאטאן — דאנקענד אזעלכע דערווישן, און פעמפלעהערן, וואָס די השגחה שיקט צו אין יעדן דור.

ביידע — איבערהויפט אזוינע נאטאנס...

נאטאן — אָט רוקט זיך אָן אַ נייער שווארצער וואָלקען אויף דער מענטשהייט... די כלומרשט הייליקע קרויג, וועט געוויס אין גיכן דערקלערט ווערן, און די ערד וועט ווייטער זיך אָנאפן מיט פריש, היים מענטשן-בלוט, און אידישעס — איבערהויפט...

אלהאפי — וועלכע זשע איז די אורזאכע?

טעמפלער — (שמערצליך). — די אורזאכע איז דער אלטער היסטאָר-רישער גרייז... איבערן ערשטן קרבן צו גאָט... האָט שוין אַ ברודער דעם צווייטן דערהרג'עט...

נאטאן — זאָלן מיר פאררעכטן דעם גרייז... מיר זענען דאָ דריי א י י נ ס ן פון דריי גלויבנס, וועלכע, אין פּריןציפּ זענען זיי אַלע נאָר א י י נ ס. איין פונדאמענט, אויף וועלכן אַלע די דריי זענען געגרינדעט, דער פונדאמענט איז ניט קיין אנדערער ווי דער: „ואהבת לרעך כמוך“, לויב דיין חבר ווי זיך אַליין; זאָלן מיר איצט שליסן אַ דריי-גלויבנס-בונד, אונטער דער עמבלעמא פון „מענטשן-ליבע“... און זאָלן מיר האָפּן, אז עס וועט קומען אַ צייט, וואָס פון אַלע „איינסן“, ביי די דריי נאַציאָנען, וועט ווערן אַ אייביגער „איינס“... די הענט געשטרעקט אויף אייביגער אחדות...

ביידע — (ענטזויאסטיש). — עס זאָל לעבן דער דריי-גלויבנס-בונד... (גיבן זיך אַלע די הענט.)

אלע — אַ עביגע שבועה פאר דער רעליגיע: „דער מענטשן-ליבע!“
(בעננאָליש פּויער. אַ מלאַך דערשיינט מיט אַ ווענזל, אויף וועלכן עס איז אָנגעשריבן דאָס וואָרט: „מענטשן-ליבע“.)

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט

ד ר י ט ע ר א ק ט

פ י נ פ ט ע ס ב י ל ד

(כיי רחל'ן אין קאבינעט.)

רחל — דאיא.

רחל — ווי אזוי האָט דער פּאָטער געזאָגט, דאיא? — „זאָל זי אים דער-
ווארטן יעדע מינוט?“ — א, ווי טייער איז די מינוט פאר מיר,
וועלכע וועט אים ברענגען צו מיר. אָבער ליבע דאיא, וואָס וועט
זיין, ווען די גליקליכע מינוט וועט שוין קומען, און דער וואונש
פון מיין לעכצענדער נשמה וועט שוין דערפילט ווערן, וואָס זשע
וועט דערנאָך זיין? וואָס וועט דערנאָך אָנפילן מיין לעכצענדע נשמה?
וועט זי דען ניט בלייבן, ניט נאָר לעדיג און וואכנדיג, נאָר אויך
שמערצליך. אד! ווי שרעקליך איז צו דענקען וועגן דעם...

דאיא — דעמעלט — טייערע רחל — וועט מיין וואונש, מיין ברענענ-
דיגער וואונש, דערפילט ווערן. דער וואונש, דיך צו זען אויפבליען
אין אייראָפּא, אונטער אזעלכע געזעלשאפטן ווי דיר פּאַסט...

רחל — האָסט א טעות — ליבע דאיא — דיין וואונש, קאָן מינער
בשום אופן ניט זיין. פאר וואָס ווילסטו אין אכט ניט נעמען, אז
דאָס זעלכע וואָס דייע באַנדן ציען און בינדן דיך צו דיין פּאָטער-
לאַנד, ציען און בינדן מיך אויך מיינע באַנדן צו מיינעם... אד, ווי
ליב און טייער, איז מיר דאָס לאַנד „ארץ ישראל“ בכלל, און די
הייליגע שטאָט ירושלים בפרט...

דאיא — פארגעס אָבער ניט ליבע רחל, אז די השגחה, אין וועלכער דו
גלויבסט אַרודאי, פּאָלגט אויס דאָס, וואָס ס'איז פון איר אָנגעצייכנט.
ווער ווייבט, אויב דיין רעטער, איז ניט געשיקט געוואָרן פון זיין

גאָט, פאר וועלכן ער קעמפט דאָ, ער זאָל דיר ניט פירן און ברענד
גען צו דעם פאָלק און צו דעם לאַנד, וועלכעס איז פאר דיר פון
גאָט אָנגעצייכענט געוואָרן... ?

רחל — דו רעדסט ווידער — דאָיא — דיִינע דומהייטן? פון זיין „גאָט“
— זאָנסטו — פאר וועלכן ער קעמפט. — גאָט איז עפעס אײַ-
נעמס „גאָט“, ווי איינעמס א „זאך“. איז גאָט אזוי הילפלאָז, אָז
מע דאַרף קעמפּפן פאר אים? און וועגן דאָס דאָס לאַנד, וועלכעס איז
אָנגעצייכענט פאר מיר, — זאָג מיר נאָר דאָיא, פאר וואָס זאָל טײַע
רער זיין דאָס שטיקל ערד אין דער פרעמד, עס זאָל דוקא ווערן
אָנגעצייכנט פאר מיר, ווי דאָס שטיקל ערד אויף וועלכעס איך בין
געבוירן און דערצױגן, און אָנגעצייכנט ניט נאָר פאר איין פּערזאָן,
נאָר פארן גאַנצן אײַדישן פאָלק? ... וואָס האָט דיר מיין פאָטער פאר
א שלעכטס געטון, וואָס דו שטרעבסט מיך אָפצורײסן פון אים, און
אָנווייזן מיין גליק ערגעץ אין א ווייט לאַנד. מיט וואָס האָט ער זיך
אזוי פארזינדיקט קעגן דיר, וואָס דו ווילסט ארומפלאַנצן מיט דער-
נער מיין האַרץ, אין וועלכעס ער האָט זײַנע גוטע רײַנע קערנער
פארזעצט? דו ווילסט מיר אייגרעדן, אָז דיִינע פלאַנצונגען זענען
בלומען? איך האָב אָבער מערערע מאָל דיר געזאָגט, אַז מיין האַרץ
איז ניט מסוגל איינצווואַרצלען אין זיך דיִינע שײַנע בלומען... און
וואָס מער זיי שמעקן דיר, אַלץ מער פארטשאַדן זיי מיך... א דאָיא!
דיין ליבער מלאַך, אָדער מלאַכים וואָס דו ברײַנגסט אראָפּ צו מיר
פון דיִינע פאנטאסטישע הימלען, זענען פאר מיר, ניט קיין מלאַכים
נאָר דעמאָנס... אַך, ווי איך שײַם זיך פאר אזא נאַרישן געדאַנק,
וואָס פילט אָן דיין מוח...

דאָיא — א נאַרישער געדאַנק? ווי עס שײַנט, גלױבסטו — רחל — אַז
נאָר בײַ אייך אין הויז געפינט זיך די גאַנצע חכמה? ... אַך! וואָלט
איך נאָר געקענט רעדן...

רחל — ווער זשע פארווערט דען דיר צו רעדן? האָב איך דען מיט
וועניג ערנסט, און אויפּמערקזאַמקײַט אויסגעהערט דיִינע אַלע גע-
שיכטעס פון די גרויסע העלדן, וואָס פירן מלחמה פאר דיין גלױבן?
האָב איך זיי דען ניט באַוואונדערט, און ווען אויך מיר איז קײַנ-

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

מאָל ניט צו האַרצן מלחמות, וואָס ווערן געפירט פאר א גלויבן, האָבן
איך דאָך די העלדן באַוואַנדערט פאר זייער ערנסט. און זיי אין
געדאַנק רעספעקטירט, ווייל די ערנסטקייט איז א טונגענד, וועלכע
דארף רעספעקטירט ווערן, אזוי האָט מיך מיין פאָטער געלערנט.
און דו אליין — דאָיא — האָט דאָך עם מערערע מאָל באַשטעטיקט...
צו וואָס זשע ווילסטו איצט צעשמעטערן דעם בנין, וואָס דו האָסט
מיט דיינע אייגענע הענט געבויעט? אָבער טייערע דאָיא, האָבן מיר
דען דאָס רעכט מיט אַזאַ שמועס אָפצו־וואַרטן, און אויפנעמען אונז
זער ליבן טייערן האַרצנפריינט? — ווירקליך איך וואָלט זער גער
וואָלט הערן זיין מיינונג איבער... מיר דוכט זיך, אז ער קומט אָן,
עם הערט זיך טריט... — (א דינער עפנט דיר טיר, און ווייזט אָן
רחל'ס קאַבינעט.)

פאָריגע — טעמפלער.

רחל — (גערייצט, אָבער באַהאַרצט.) — בויגט זיך חנ'עוודיק פאר אים.
אַט איז ער, מיין רעטער פונם טויט!

טעמפלער — א לאַנגע צייט זיך אָפנעהאַלטן פון צו קומען, אום
אויסצומירן דאָס דאַנקען, וועלכעס איז פאר מיר דערווידער, אום
ענדע...

רחל — מיט מיין בויגן זיך פאר אַזאַ הויכן שיינגייסט בין איך אויסן
נאָר צו דאַנקען גאָט, ניט דעם פערזאָן וואָס שטייט פאר מיר; פאר
אים איז דאָך דער דאַנק א דומהייט, ער הוֹלדעט עם ניט. ער רעכנט
זיך דאָך ווי דאָס וואסער־געשיר מיט וועלכעס מע לעשט א — פייער,
ניט וויסנדיק און ניט פילענדיק די גרויסע ווערט וואָס זי טוט מיט
איר לעשן... דער הער איז אויך אין דער מדרגה, א צופאַל האָט אים
צום פייער געבראַכט, א צופאַל האָט מיך אין זיינע אַרעמס געוואָר־
פן, און א צופאַל האָט אונז ביידע פונם פייער גערעטעט. און ער
האָט זיך קיין רעכנונג ניט אָפגעגעבן וואָס ער האָט געטון... און
דעריבער וואָס זשע האָב איך אים צו דאַנקען? ס'איז דאָך א אינס־
טיקטיווער חוב ביי אלע טעמפלער, וועלכע זענען ווי א דרעסירטע

חיה, וואָס לױפט אויף דעם געביטערס באַפּייל אין פּיער און וואַסער
טעמפלער — (באַטראַכטיק זי שטױנרעט.) — אזוי אזוי — דאָיאַ
האַסט זיך נוקם געווען אין מיר. אַלע נאַרישקייטן וואָס איך האָב
פאַר דיר אַרויסגעזאָגט אין דער צייט פון פאַרצױיפלונג האַסטו
איר — ווי עס שיינט — וואָרט און וואָרט איבערגעגעבן. אַ דאַנק
דיר פאַר דער טובה.

רחל — ווי עס שיינט, האַסטו פון דיין פאַרצױיפלונג קיינעם קיין חלק
ניט געוואָלט געבן... אַך, דו ענאַאיסט!

טעמפלער — אַך דו שיינער, קלוגער מלאַך! מיין נשמה שוועבט עס
צױישן הערן און זען, און איך װײס ניט, װעלכעס פון די צװײ דעם
פאַרצױג צו געבן... א, ניין, דאָס איז ניט די פּרױלױן, װעלכע איך
האַב פונם פּיער גערעטעט... וואָלט זי אַזעלכע געווען, װער װאָלט
מײך ניט איבערגעזאָגט, זי צו רעטן? װער װאָלט עס אויף מיר גע-
װאַרט? און אפּשר... אפּשר די טױט־שרעקן ענדערן דעם מענטשן...
(שוויינט פאַרטיפּט קוקנדיק אויף איר.)

רחל — און איך געפין דײך איצט דעמזעלבן ווי דעמעלט... — (אױך
שוױנגענט פאַרטיפּט און באַטראַכט אים.) — און איצט, יונגער העלד,
זאָג אונז װאוּ ביזסטו ביז צו דיין קומען אַהער געװען? אָדער זאָג
מיר, װאוּ ביזטו איצט אין דעם מאַמענט?

טעמפלער — איצט בין איך אויף אזאָ אַרט, וואָס איך וואָלט שטאַרק
באַדױערט, װען איך זאָל דאָרט ניט זײן.

רחל — און דאָרט װאוּ דו ביזט געװען?...

טעמפלער — דאָרט װאוּ איך בין געװען? דאָרט? אויפן באַרג? —
װי רופּט ער זיך? — יאָ אויפן באַרג סיני בין איך געװען...

רחל — אויפן באַרג סיני? פאַרטרעפליך — אויסגעצײכנט! איצט װעל
איך פונם גאַנצן אמת זיך קענען דערוויסן...

טעמפלער — װעלכן אמת, מײנסטו? אויב ס'איז נאָך צו זען דאָס
אַרט װאוּ משה איז פאַר גאָט געשטאַנען אין דער צײט?...

רחל — (פאַלט אים אַרײן אין די רעד.) — ניין, דאָס דאַרף איך זיך
ניט דערוויסן, װײל, װאוּ משה איז ערגעץ װאוּ געשטאַנען, איז ער
געװיס פאַר גאָט געשטאַנען... איך װײל נאָר װיסן, װי דאָס אַרט
האַט אויף דיר געװירקט?

טעמפלער — אויף מיר? מיט א ענדערונג... אָבער וואָס האָסטו איצט דינע אויגן אראָפגעלאָזט? הויב זיי אויף, זאָל איך דורך זיי אין דיין האַרץ אַרײַנקוקן... אַך רחל, רחל! זײַנע װערטער, װעלכע האָבן די ענדערונג אין מיר געמאַכט, זענען פּראָפּעטישע, אָדער ריכטיקער געזאַגט: געטליכע...

רחל — וועמעס ווערטער?

טעמפלער — דיין ליבענסווירדיגען פּאָטערס ווערטער וועגן דיר... אָבער... וואו איז דער פּאָטער? זאָל ער נאָך ביז איצט בײַ סאַלאַ-דינען זײַן?

רחל — געוויס.

טעמפלער — ניין, ער איז ניט דאָרט, איך האָב מיך דערמאַנט. ער ווארט אויף מיר געוויס דאָרט ביים מאָנאַסטיר, אזוי האָבן מיר אָפּ-גערעדט צווישן זיך. א, איך לויף אים ברײַנגען.

דאָיא — איך וועל גיין — מיין הער — און איר בלייבט יאָ.

טעמפלער — ניין, אויף מיר ווארט ער, ניט אויף דיר. און ווער ווייסט, אפשר איז ער געגאַנגען צו סאַלאַדינען. יעדנפאַלס, וועל איך גיין זיך דערוויסן און גלייך צוריק קומען. צום ווידערזען... (ער גייט אַוועק.)

רחל — ווער ווייסט אויב ער וועט אַזוי שנעל צוריקקומען, אָבער לויט בע דאָיא, וואָס פאַר א באַדייטונג האָט דאָס וואָרט „ענדערונג“ מיט וועלכן ער האָט זיך אויסגעדריקט?

דאָיא — געוויס א ענדערונג צום גוטן, און ניט צום שלעכטן. צום גוטן, וואָס קאָן דיר גליק ברײַנגען.

רחל — מיר גליק ברײַנגען? נו, און דער גרעניץ וועלכער איז צווישן מיר און אים?

דאָיא — דער גרעניץ איז קיינמאָל ניט געווען...

רחל — איך פאַרשטיי דײַך ניט?

דאָיא — מיט דער צײַט וועסטו עס פאַרשטיין...

רחל — שטענדיג זענען דינע ווערטער אַ רעטעניש פאַר מיר.

דאָיא — זיי וועלן סוף כל סוף קיין רעטעניש ניט זײַן.. (זיי גייען אָפּ.)

סאלאדין — סיטא.

סאלאדין — צו וואָס האָב איך עס באַדאַרפט?

סיטא — נאָר ניט ווערן אויפגערעגט.

סאלאדין — ניט זיין אויפגערעגט? זאָג מיר סיטא, ווען האָב איך

נאָך געפרוואוּט שפּילן אזא פּאַלשע ראָל, צו פּאַרשפּרייטן נאָר פּלור

צום א נעץ אויף א אומשולדיגן מענטשן, כדי צו באַקומען זיין נעלט?

סיטא — געלט ברודער, גיט דיר די מעגליכקייט צו קאָנען נקמה נעמען

אין דיניע פּיינט.

סאלאדין — אָבער וואָס וועט זיין, אז דער איד איז ווירקליך אזא

דערהויבענער, ווי אַלחאפּי האָט אים פאַר אונז אָפּגעלויבט?

סיטא — ווען אזוי, דאַרפסטו דאָך אודאי קיין יסורים ניט האָבן. א

נעץ דארף מען נאָר פאַרשפּרייטן פאַר א שלעכטן קאַרגן פּראָצענט

ניק, אָבער ניט פאַר קיין אַרענטליכן, איז דאָך איינס פון די ביידע:

אָדער ער וועט דיר מיטן גאַנצן האַרצן די טובה טון, אָדער ער וועט

זיך מיט זיין חכמה אויף אן ערלעך ארט באַפּרייען, און ניט מער.

סאלאדין — הער אויס שוועסטער, דו גיבסט מיר אין די הענט א ערלעך

אינסטרומענט, און איך האָב מורא, ער זאָל ניט צעבראָכן ווערן,

נאָך איידער איך וועל אויף אים אָנהויבן שפּילן. אויף שווינדעל,

ווייכטו — בין איך קיין מייסטער ניט. אָבער די זאך איז שוין פאַר

פאַלן, מע האָט אים שוין גערופן, און ער וועט מסתמא באַלד קור

מען; איך וועל שוין זען טון, וואָס נאָר מעגליך איז. נאָר, ווילן, וויל

איך בעסער, ס'זאָל גאָרניט מעגליך זיין. גיי זשע, סיטא, אין דיין

צימער אריין און פאַרלאָז זיך שוין אויפן שיקזאַל.

סיטא — איך וועל דאָ זיין אינם צווייטן צימער.

סאלאדין — אונטערהערן זיך איז ניט אנשטענדיק... נאָר גיי שוין

שנעלעך, וויל איך הער טריט אין קאָרידאָר. ער איז שוין אודאי

געקומען. — (סיטא גייט אָפּ.)

(סאלאדין זעצט זיך אויף זיין שטול.)

- קאמערדינער** — א אידישער קאמערציאנט, נאטאן.
- סאלאדין** — דערלויב אים אריינצוקומען.
- נאטאן** — (פארבויגט זיך). — אויפן רוף פון אייער מאיעסטעט.
- סאלאדין** — קום נענטער, איד, האָב קיין מורא ניט.
- נאטאן** — מורא אויף דייע שונאים — מאיעסטעט.
- סאלאדין** — דו ביזט נאטאן דעם חכם?
- נאטאן** — איד בין נאטאן.
- סאלאדין** — אָבער דו רופט מען חכם?
- נאטאן** — עס קאן זיין.
- סאלאדין** — עניוותרדיגע רעד צו הערן, דאָרט ווי מע וויל געפונען חכמה, איז זער ניט אנגענעם. — (אויפשטייענדיג). — איד וועל דיר זאָגן וואָס איד פארלאנגט פון דיר. נאָ זע, איד, זאָלסט מיר א אויפ־ריכטיגען ענטפער געבן אויף מיין פראגע וואָס איד וועל דיר שטעלן.
- נאטאן** — זיי זיכער, מאיעסטעט, אז איד וועל נאָך דער מעגליכקייט, דיין וואונש דערפילן.
- סאלאדין** — מיין פראגע באַשטייט אין דעם: זאָלסט מיר ענטפערן, וועלכעס גלויבן געפעלט דיר אמבעסטן, און וועלכע רעליגיע גיבסט דו דעם פארצוג איבער אלע אנדערע?
- נאטאן** — (דערשטוינט). — מאיעסטעט, איד בין א איד.
- סאלאדין** — און איד א מוסולמאן. און צו אונז ביידע איז נאָך דאָ אַ קריסט. איינע פון די דריי גלויבנס מוז דאָך די ריכטיגע זיין. דער ריבער פארלאנגט איד זאָלסט מיר לאַגישער ווייזע, מיט דיין שכל די טען, מע זאָל זיי ניט קענען אָפּווענדן... נאָר כדי דיר געבן צייט זיך פראגע דייטליך לעזן... געדענק, דורך לאַגישע, איבערצייגענדע פאָס־צו באַדענקען, לאָז איד דו דערווייל אַליין, און איד וועל שפעטער מיט אַ שעה אריינקומען.
- נאטאן** — (אַליין). — צו אזא געפערליכער פראגע האָב איד זיך נאָר ניט גערעכט. ער פארלאנגט פון מיר אַ לאַגישן ענטפער, און אזוי גיך. גלייך ווי דער אמת וואָלט געווען אַ קרעדיטנע בילעט, וועלכער ליגט אין טאַש און מע קאָן אים גלייך ארויסנעמען און איבערגעבן, וועמען מע דארף... אָבער איד פארשטיי, אז ער האָט א נעץ פארשפרייט

פאר מיר, כדי צו באקומען געלט, וואָלט איך דען אים ניט אָפּגעגעבן מיין געלט מיטן גוטן ווילן? ווי קאָן איך אים געבן א לאַגישן ענטפּער? פאר מיר איז לאַגיש דער ענטפּער אויף צו באַשטעטיגן מיין גלויבן. קאָן איך דען אזא ענטפּער געבן? מיט דעם ענטפּער, וועל איך דאָך פארשווערן דעם איסלאַם, און ווערן א חייב מיתה'ניק... זאָל איך ווידער מיט א פּאַלשער לאַגיק, וועלכע ער וועט געוויס אנדערקענען, באַשטעטיגן דעם איסלאַם, וועט ער מיך גלייך צווינגען אָנצונעמען דעם מוסולמענישן גלויבן. — ווערט פארטיפט אין געדאנקען. — יאָ! א גוטער געדאנק איז מיר איינגעפאלן, און איך האָב, אז מיט גאָטס הילף וועל איך אים צופרידן שטעלן, און זיך באַפרייען פון דער נעץ, וועלכע ער האָט פארשפּרייט מיך צו פאַנגען... יאָ, שיינע געשיכטעס האָבן, ניט נאָר קינדער, נאָר אויך דערוואַקסענע, ליב צו הערן. איך וועל אים א געשיכטע דערציילן...

נאטאן — סאלאדין.

סאלאדין — (אַריינקומענדיג.) — האָסטו שוין, נאטאן, צוגערייט אַ ענטפּער אויף מיין פראגע, איך מערק אַ פּרויליכקייט אויף דיין פנים. נו, זאָג, נאטאן, פריי, קיינער הערט דאָ ניט.

נאטאן — הלאוי וואָלט די גאַנצע וועלט געהערט...
סאלאדין — אזוי פארזיכערט ביזטו מיט דיין ענטפּער. א, דאָס איז צו הערן פון א אמת'ן חכם, וואָס מיטן אמת, האָט ער קיין מורא ניט פאר דער גאַנצער וועלט. איצט נאטאן, וויל איך האָפּן, אז נאָך דיין לאַגישן ענטפּער, זאָל איך קאָנען ווערן א פּאַלקאמענער וועלט דער פּאַרמער...

נאטאן — אַך וואָס פאר א קלינגענדער נאָמען דאָס איז! נאָר איידער איך וועל דעם ענטפּער געבן, זאָל מיר זיין מאַעסטעט דערלויבן א געשיכטע צו דערציילן.

סאלאדין — שיינע געשיכטעס אינטערעסירן מיך תמיד.
נאטאן — מיט פיל יאָרן פריער, האָט אין טיף אזיען געלעבט אַ מאַן וואָס האָט געהאט אין זיין באַזיץ אַ טייערן ברייליאַנטענעם רינג,

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

וועלכן ער האָט באַקומען צום אנדענק פון זיינער אן אלטער ליבע; דער רינג האָט אין זיך געהאט א מיסטעריעזע פארבאָרגענע קראפט, אז ווער עס האָט אים געטראָגן אויף דער האנט, האָט געפונען חן און ליבשאפט אין יעדענס אויגן. זעלבסטפארשמענדליך, אז דער מאַן האָט דעם רינג פון זיין האַנט קיינמאָל ניט אַראָפּגענעמען, און אים געטראָגן ביז ער האָט געדארפט פון דער וועלט גיין, און דעמעלט האָט ער אים איבערגעגעבן דעם ליבסטן זון פון אַלע זיינע קינדער. און אים א צוואה געלאָזט, אז אויך ער זאָל עס פאר זיין טויט איר בערגעבן צו זיין ליבסטעם קינד. אזוי ארום, און נאָך דער צוואה נאָך, איז דער רינג איבערגעגאנגען פונם פאָטער צום געליבסטן קינד פיר לע, פילע דורות. דאָס געליבטע קינד האָט גראדע ניט געדארפט זיין דער בכור פון די קינדער. ווייל די ליבע וויל ניט וויסן פון א בכור ביז ניט קיין בכור... און דער וואָס האָט באַקומען דעם רינג, האָט אויך געהאט דאָס רעכט צו זיין דער הערשער איבער דער פאמיליע. דער רינג איז אזוי איבערגעגעבן געוואָרן בירושה ביז אין א צייט, ווען ער איז אָנגעקומען צו איינעם, וואָס האָט געהאט דריי זין, או אַלע זענען ביי אים ליב און טייער געווען, און די ליבע איז אין א גלייכער מאָס פאר אַלע געווען. און דאָס גאנצע לעבן פונם פאָטער, האָט ער געטראכט וועמען פון די דריי זין זאָל ער דעם טייערן רינג איבערלאָזן בירושה, דארט ווי זיין ליבע איז צו אַלע גלייך... און אַלע האָבן די ווערט דעם רינג צו באַקומען. געטראכט, און גער טראכט, און געקומען צו אזא באַשלוס: ער האָט באַשטעלט ביי א קינסטלער אַ יובעליר נאָך צוויי רינגען, וועלכע זאָלן זיך בשום אופן ניט לאָזן דערקענען אַלס נאָכגעמאכטע דעם ערשטן רינג. און די קונסט אַרבעט איז אויף אזוי פיל דעם קינסטלער געראטן, אז ער אַליין האָט ניט דערקענט דעם ריכטיגן רינג, און בשום אופן ניט געקענט אונטערשיידן איינעם פונם צווייטן... פארן טויט, האָט ער געלאָזט רופן צו זיך יעדן זון באַזונדער, און יעדן האָט ער אין גע- היים איבערגעגעבן א רינג. אויף דער ארט, האָט יעדער זון געגלויבט, אז נאָר אים האָט ער ליבער פון די אנדערע בירדער, און דעריבער האָט ער אים דעם טייערן רינג איבערגעגעבן... (נאטאן איז שטיל געבליבן.)

סאלאדין — נו, און דער סוף פון דער געשיכטע?
נאטאן — דעם סוף קאָן דאָך זיין מאיעסטאט אליין פארשטיין, אז גלייך נאָך די טרויער טעג, האָט יעדער זון מיטן זכות פון דעם באַד-קומענדין רינג געוואָלט פּרעטענדירן צו ווערן דער הערשער אין דער פּאַמיליע. און עס האָט זיך אויפגעהויבן אַ לאירם... יעדער איינער האָט געקוקט מיט חשד אויפן צווייטן, חושד זיין אים אין פּאַלסיפיקאַציע. אין דער ווירקליכקייט אָבער, איז דער חשד פון יעדן איינעם גע-ווען אַ אומבאַרעכטיגטער. ווייל קיין איינציגער קינסטלער האָט ניט געקענט אונטערשיידן איין רינג פונם צווייטן... — (פּאָוע). — אָט אזוי ווי מיר ווייסן ניט צו אונטערשיידן פון איין גלויבן ביז צום צווייטן...

סאלאדין — און דערמיט ווילסטו גיבן אַ ענטפער אויף מיין פּראַגע?
נאטאן — מיין כּונה איז נאָר צו ווייזן זיין מאיעסטעט, אז אין דעם וואָס די דריי ברודער קאָנען ניט דערקלערן דעם אונטערשיד פון איין רינג ביז דעם צווייטן, זענען זיי ניט שולדיג... ווייל דער פּאָ-טער אליין האָט אזוי געוואָלט, אז ס'זאָל קיין אונטערשייד צווישן זיי ניט זיין...

סאלאדין — פּאַרגלייכסטו די גלויבנס צו רינגען? דאָס הייסט, אַ געט-ליכע אידעע, צו מאַטעריאַליזם?

נאטאן — מאיעסטעט! איך פּאַרגלייך עס נאָר אין דעם געדאַנק וואָס דער פּאָטער האָט באַהאַלטן אין די רינגען. איז דאָך דער געדאַנק אויך אַ אידעע. איך וויל זאָלסט מיך בעסער פּאַרשטיין, מאיעסטעט, אינס גרונט, אינס מקור גייען אַלע גלויבנס פון אַ גאַנצן אַלטן קוואַל. מיר ווייסן דאָך ניט מער, נאָר דאָס וואָס די אַלטע היסטאָריע שרייבט, אָדער, וואָס אונזערע אור-אור-עלטערן האָבן אונז איבער-געגעבן בקבלה פון פּאָטער צו זון... מיר גלויבן דאָך דער היסטאָריע, אז זי האָט אורדאי ניט געזוכט אָפּצונאַרן אונז... איבערהויפּט אונ-זערע עלטערן גלויבן מיר אורדאי אויף זייער וואָרט, ווייל וועמען קאָן מען נאָך מער גלויבן ווי עלטערן, וואָס האָבן זייער לעבן גע-אָפּפּערט פאַר זייערע קינדער? זיי — די עלטערן — האָבן אונז גע-וויסן ניט געוואָלט פּאַרפירן אין שקר, און שווינדל. פּאָלגליך, גלויבט

יעדער, ניט צווייפלנדיג אין אלעם וואָס זיינע טרייע אָרענטליכע עלטערן האָבן אים בירושה איבערגעגעבן פון דור צו דור, און, זעלבסט פארשמענדליך, אז קיינער האָט ניט דאָס רעכט צו פאָדערן פונם צווייטן, ער זאָל זיך אָפּזאָגן פון זיינע עלטערענס טראַדיציעס, ניט האָבן דעם צוטרויען צו זייערע רייד, און בעסער גלויבן זיינע עלטערן... דאָס טאָר דעם איד ניט פאָדערן פונם מוסולמאן, ניט דער מוסולמאן פונם קריסט, און ניט די ביידע פונם איד. און ווען איינער נער וואגט זיך אזעלכעס צו פאָדערן, איז עס ניט נאָר א וואנזין, נאָר אויך א חוצפה, און א פארברעכן געגן גאָט, און געגן דער מענטש־ליכקייט... ווייל ווי קאָן מען גאָר דענקען אפילו, אז זיין מאיעס־טעט זאָל, חלילה, פלוצים אויפהערן צו גלויבן זיינע טרייע, עדלע און אָרענטליכע עלטערן, וואָס האָבן געשטרעבט איינצופלאַנצען אין זייער קינדס האַרץ אמת, יושר, פרידן און גליק, און אָננעמען די טראַדיציעס פון פרעמדע עלטערן?... און דאָס זעלבע איד, פארקערט, אנדערע זאָלן פארווארפן זייערע עלטערענס טראַדיציעס, און אָננעמען אנדערע...

סאלאדין — (צו זיך). — ביי גאָט! דער מענטש רעדט די ריינע ווארהייט... איך קאָן אים ניט אָפּפרעגן...
נאטאן — איצט דערלויב מיר, מאיעסטעט, פאָרצוזעצן די רינגען פראגע.

סאלאדין — מיט פארגעניגן — נאטאן — עס וועט פאר מיר זייער אינטערעסאנט זיין.

נאטאן — די ברידער האָבן זיך אזוי לאַנג געאמפערט, און געקריגט וועגן דער עכטקייט פון זייערע רינגען, ביז זיי האָבן איינגעשטימט פאָרצוקומען פארן געריכט. און, נאָכדעם ווי דער ריכטער האָט פאר לאַנגט זיי זאָלן שווערן צו זאָגן דעם אמת, האָט יעדער איינציגער אָפּגעגעבן א שבועה אויף דריי זאָכן. ערשטנס: אז זיין רינג האָט ער בירושה פון זיין פאָטערס אייגענע האנט; צווייטנס: אז דורכן זכות פונם רינג האָט דער פאָטער אין זיין צוואה געגעבן דאָס רעכט דעם אינהאבער פונם רינג, צו זיין דער הערשער אין דער פאמיליע; דריטנס: אז דער פאָטער איז געווען ביז גאָר א פרומער און אָרענט־

ליכער מאן, און מע קען אים בשום אופן ניט הושר זיין אין וועלן
אָפּנאַרן וועמען ס'ניט איז פון זיינע קינדער; און ווירקליך, האָט
דאָך יעדער זון געשוואוירן אויף אמת... און דאָך האָט יעדער איינער
אָנגעקלאָנגט די צוויי ברידער זיינע אין פאַלשקייט, און בעטרוג... און
פאַרלאַנגט, דאָס געריכט זאָל, נאָכדעם ווי עס וועט אנדערקענען דאָס
פאַלשקייט, באַשטרעפּן דעם שווינדלער, נאָך זיינע פאַרדינסטן... איך
בערהויפט פארן פארשוועכן דעם פאָטערס כבוד...

סאלאדין — גאַנץ אינטערעסאַנט צו וויסן וואָס דער ריכטער האָט
גע'פּסק'עט.

נאַטאַן — דער ריכטער, האָט — נאָכדעם ווי ער האָט אַלע דריי אויס-
געהערט — צו זיי געזאָגט: אַזוי לאַנג איר וועט אייער פאָטער אַליין
צום געריכט ניט איינלאָדן, קאָן איך קיין אורטייל ניט ארויסגעבן...
אויף רעמענישן צד טרעפן, איז דאָס געריכט ניט געשטעלט, און די
רינגען אַליין וועלן אודאי דעם אמת ניט דערציילן...

סאלאדין — (שטויענד.) — אָבער צום אלעם ענדע?

נאַטאַן — צום אלעם ענדע, האָט דער ריכטער די ווערטער ארויסגע-
זאָגט: איר אַלע דריי זענט דאָך מודה, אז נאָר איין איינציגער רינג
האָט די פאַרבאָרגענע קראַפט צו שאַפן סימפּאַטיע, ליבע, און רעכט
אויף צו הערשן צו דעם וואָס טראָגט אים. אַלזאָ פּרוּואוּט אויס צוויי
שן זיך אַליין. באַמערקט נאָר נוט, וועמען פון אייך דריי האָבן לי-
בער די אנדערע צוויי?... און וועלכער האָט מער סימפּאַטיע אין די
אויגן פון די צוויי? זאָגט, וואָס שווייגט איר? איר ווייסט אַליין ניט...
נו, געוויס זענט איר ניט אומשטאַנד צו וויסן... די קראַפט פון דעם
אמת'ן רינג אפילו, איז נאָר אין זיך, א אינערליכע, אויסער זיך, ניט
צו באַמערקן... אויסערליך, האָט יעדער פון אייך דריי נאָר זיך אַליין
ליב... אה! איר דריי נאַראָנים! וואָס ווילט איר פאַרשטיין פון דריי
שטומע רינגען? דעם אמת'ן רינג האַלט דער פאָטער נאָר ביי זיך...
און אייך צו פאַרבינדן, איר זאָלט גלויבן ווי מענטשן דאַרפן גלויבן,
אָן שנאה, אָן קנאה, האָט דער פאָטער די דריי רינגען אַליין געמאַכט,
און זיי אייך איבערגעגעבן צו פאַרשטיין די ווערט זייערע... און
אזוי, האָט דער ריכטער פאַרגעזעצט, אויב איר ווילט נאָר א אמת'ן

פסקדין, מעגט איר אייך ניין געזונטערהייט, נאָר קוים פארלאַנגט איר א גוטע עצה, וועל איך זי אייך גיבן: בלייבט אייך יעדער ביי זיין מיינונג, אז ער האָט דעם אמת'ן רינג פונם פאָטער באַקומען, ווייל קוים האָט ער עס באַקומען פונם פאָטער, וואָס פאר א רינג עס זאָל ניט זיין, איז דאָס שוין געוויס אמת. ווייל דער פאָטער — ווי געזאָגט — האָט ניט געוואָלט באַטרינגן קיינעם פון אייך. זיין געד דאָנק איז נאָר דאָס געווען: אז יעדער פון זיינע ליבע קינדער זאָלן שטרעבן מיט זיך אליין אַרויסצוברענגען די ליבע און סימפאטיע פון זיין רינג. און יעדער זאָל דורך צדקה און מעשים טובים וועלן אויספאָלגן, און דערפילן דעם פאָטערס וואונש; דער ליבסטער, דער פיינסטער און דער אַרענטליכסטער צו זיין פאר גאָט און פאר לייט... אז איר וועט אליין צו דעם אַלעם שטרעבן און וועט עס אַלס ירושה איינפלאַנצן אין די הערצער פון אייערע קינדער, און קינדס קינדער אויף דור דורות, וועט זיך במילא די פארבאָרגענע קראפט פונם רינג אַלע מאָל מער און מער אַרויסווייזן... און אין טויווענטער יאָרן ארום, ווען אַלע וועלן פאר דעם נעריכט קומען, און וועלן פאָדערן א אמת'ן פסקדין, דעמעלט וועט געוויס א סך א גרעסערער חכם פון מיר זיצן אַלס ריכטער... און ער וועט אייך געוויס אויסגלייכן און שאפן א אייביגן שלום צווישן אייך...

סאלאדין — (ענטוואַזמירט). — אַ! מײן גאָט!

נאטאן — אויב זיין מאיעסטעט פארשטייט אפשר, אז ער קאן זיין דער געוואונשענער ריכטער?

סאלאדין — (אים נעמען ביי דער האַנט). — איך? א נאטאן! די טווי-זענטער יאָרן האָבן זיך נאָך ניט געענדיקט, און ניט מײן טראָן איז שוין דער אמת'ער געריכטס-טראָן...

נאטאן — מער האָט איר מיר גאָרניט וואָס צו זאָגן — מאיעסטעט.

סאלאדין — מער ניט, גיי אין גאָטס נאָמען ליבער נאטאן און פאר-בלייב מיין אייביקער פריינט.

נאטאן — קענט איר מיר דערלויבן אייך — מאיעסטעט — עפעס צו בעטן?

סאלאדין — מיטן גרעסטן כבוד, טייערער נאטאן.

נאטאן — נאָכדעם ווי איך האָב אַלע מיינע קרעדיטן איינקאָסירט, און די פּאָליטישע לאַגע איז איצט זער אַ אומרואַקע, וויל איך אייער מאַיעסטעט בעטן, איר זאָלט ביי מיר מיינע געלדער נעמען אין אייער רעגירונגס קאַסע, כדי איך זאָל זיין גאַראַנטירט מיט מײן פאַרמעגן.

סאלאדין — איך געפון פאַר מײן חוב צו דערקלערן דיר נאטאן, אז איך האָב אין זינען געהאַט צו בעטן ביי דיר אַ הלואה, וויל אָנהאַלטן דעם פּריוויליג מיט די קריסטן ביז מײן פאַרמעגן וועט אָנקומען פון עגיפּטן, איז אין דער אונמעגליכקייט.

נאטאן — אויף דעם אופן, דארפן מיר אָנקומען איינער צום צווייטן.

סאלאדין — און ביידע וועלן מיר גלייך געהאַלפן ווערן. איך דריק דיר אויס מײן גרעסטן דאַנק, ליבער נאטאן, פאַר דער געפעליגקייט. מיט דעם וועסטו רעטן מײן כבוד, מײן לאַנד און מײן פּאָלק. באַלד דערקלער איך, צוזאַמען מיט מײן פּאָטער, עפנטליך דעם קריג, און גאָט וועט אונז געוויס העלפן, וויל ניט איך און ניט מײן פּאָטער זענען די אורזאַכע דערפון. מיר האָבן ניט געזוכט אָנצוגרייפן די קריסטן, וועלכע ווילן אנפירן די מלחמה כלומרשט אינם נאָמען פון גאָט און זייער גלויבן; זיי זענען נאָך ניט געקומען צו דער מדרגה, צו פאַרשטיין דעם געדאַנק פון די דריי רינגען...

נאטאן — פאַרצויעט מאַיעסטעט, וואָס א טייל פון דעם געלט מוז איך אָפּצאלן א חוב דעם יונגען טעמפלער, וועלכן איר האָט דאָס לעבן געשענקט..

סאלאדין — אַ דאַנק וואָס דו האָסט מיך דערמאַנט אין אים. דו קאָנסט אים דען? ווי איז ער אצינד? און ווי קומסטו צו אים, אים שולדיק זיין?

נאטאן — קיין געלט האָב איך ביי אים ניט גענעמען, נאָר פיל טייער רערס פון געלט האָט ער מיר געגעבן. און דוקא אומבאַקאַנטער ווייזע, און אונטער מיינע אויגן.

סאלאדין — וואָס ווילסטו דערמיט זאָגן?

נאטאן — אין דער צייט פון מײן אָפוועזנהייט, האָט אַ פייער אויסגעבראָכן אין מײן הויז, און מיינע ליבע טאָכטער איז געווען אין

א געפאר פארברענט צו ווערן, און אָט דער יונגער טעמפלער האָט זיך מיט מסירת נפש אין פייער אריינגעוואָרפן און זי גערעטעט.
סאלאדין — האָב איך א פנים אין אים קיין טעות ניט געהאַט, ניט נאָר מיט זיין אויסזען, איז ער ענליך צו מיין ברודער, נאָר אויך מיט זיין גוט האַרץ. א, נאטאן! ווען אַלע קריסטן זאָלן אין אזא טעמפלער געראַטן זיין, וויפיל טייכן מענטשן בלוט וואָלטן אויסגע- מיטן געוואָרן...

נאטאן — דאָס איז דאָך אַבער אונמעגליך, אזוי ווי ניט אַלע מוסול- מענער קאָנען זיין סאלאדינס...

סאלאדין — און ניט אַלע אידן — נאטאנס...

נאטאן — אין דער הינזיכט פון מענטשן-בלוט-פארגיסונג, זענען זיי אַלע נאטאנס... גלויב מיר — מאיעסטעט — אפילו אין דעם אידנס העכסטער נקמת, פאר זיין אומשולדיס פארגאָסן בלוט, וויל ער אויך ניט מיט בלוט-פארגיסונג באַצאָלן...

סאלאדין — יאָ, ריכטיק. איך גלויב אַבער, אז דו וועסט מיר אויך מודה זיין, אז זיין גיריגקייט נאָך געלט, שטייגט איבער מיט הונדערט פראָצענט דאָס גיריגקייט פון אנדערע מענטשן פון אנדערע נאָ- ציאָנען...

נאטאן — איך בין מודה, מאיעסטעט, אז ס'איז אזוי. נעם זשע אַבער אין אכט, מאיעסטעט, אז די ליבע און דאָס גיריגקייט פונם אידן צו געלט איז אין יעצם ניט סתם א פאנאטישע געלטזוכטיקע ליבע, נאָר א מיטל אויף צו פארזיכערן זיין עקזיסטענץ. די טויענט יאָ- ריגע מאטעריאָלאָגיע האָט אים געבראכט דערצו. דער איד, דער גע- יאָנטער פון איין לאַנד צום צווייטן, איז דאָס געלט אַ מיטל אויף ניט צו דערלאָזן אים אונטערגיין. זאָל דער איד נאָר האָבן פאלקא- מענע פרייהייט, וועט דער געלטזוכט פארשוואונדן.

סאלאדין — און די פרייהייט דענקען מיר צו געבן ווען מיר וועלן מיט גאָטס הילף באַזיגן דעם שונא, וועלן מיר גלייכע דעכטע פאר אַלע בירגער, אָן אונטערשיד פון ראסע און גלויבן, געבן. זאָג נאָר דיינע אידן אין ירושלים, זיי זאָלן גאָט בעטן פארן נצחון. ווייל אונזער נצחון, וועט זיין זייער ישועה...

נאטאן — מאָרגן איז גראדע ביי אונז תשעה באב, א טאָג וואָס אלע אירן קומען צום כותל מערכי, אויסצוגיסן זייערע הערצער פאר גאָט. און אלע וועלן מיר אויך בעטן אז זיין מאַיעסטעט זאָל אָפּהאַלטן א זיג איבער דעם שונא.

סאלאדין — א דאָנק פאר א צווייטע הילף, ווייל אויך תפלה, מוטיקט און שטאַרקט. מאָרגן, דערקלערן מיר קריג, און דו, נאטאן, גיי און ברענג מיר דעם טעמפלער.

ז י ב ע ט ע ס ב י ל ד

(ווי אין צווייטן בילד, פון ווייטן דער פאסאד פונם מאָנאַסטיר.)
(טעמפלער שפאצירט, א פארטיפטער אין געדאַנקען.)

טעמפלער — אליין.) — ווי דאָס פלינגלע פליט גלייך צום ליכט - פלאם, ניט פארשטייענדיג דאָס געפאר וואָס שטייט עס פאָר אויף פארברענט צו ווערן, אזוי בין איך פלוצים אינם פלאם פון דער ליי- בע אריין. אומזיסט איז געווען מיין אנטלויפן, מיין אויסבאָהאַלטן זיך. די פייל פון דער ליבע האָט מיך געטראָפן, און מיין האַרץ פאר- וואונדעט... מיטן ערשטן בליק אויף איר, האָט די פייל געטראָפן... לעבן אָן איר, איז מיין טויט... אָבער — פאר וואָס בין איך אזוי פארצווייפעלט? דער גאָט פון דער ליבע האָט מיר זיין שפּיל-קינד געשיקט, וואָס זשע קימערט מיך ווער דאָס קינד איז? מיין האַרץ איז שוין לאַנג פריי פון פאַנאַטיזם און אבערגלויבן... דער געשענק- טער קאָפּ פון סאלאדינען, וויל ניט וויסן פון דעם אלעס וואָס דער פריערדיקער קאָפּ האָט געדענקט און געטראכט; דער נייער קאָפּ האָט איצט נייע אידיען, אידיען מענטשליכע, אידיען פרייע. אויך מיין גאָטזעליגער פאָטער, וועלכער איז געפאלן אין שלאַכט, ווי מע האָט מיר אַלס קינד איבערגעגעבן, האָט אויך פרייע, הומאַנישע אי- דייען געהאַט, און די אידיען-ירושא, וועלכע מע האָט געזוכט פון מיר אוועקרויבן און א לאַנגע צייט האָט מען מיך פון איר דערווייטערט, האָט מיך איצט דערניינטערט צו איר. און דער אנדריינג פון מיין

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

גאָטזעליגן פאָטער, איז דאָך מיר אזוי טייער, אויסער דעם אנדריינס,
האָב איך דאָך קיינעם ניט... אָבער וואָס רעד איך? איך האָב דאָך
באָקומען א טייערן פריינט, א טרייען ראטגעבער אינם לעבן, אָט
דער אין וועמעס הויז די פייף האָט מיך געטראָפן... און ער, נאָר ער,
קאָן היילן די וואונד. אָט גייט ער טאָקע אַהער.

טעמפלער — נאטן.

טעמפלער — קומסט ערשט פון סאלאדינען?
נאטאן — יא, מאָרגן גיט ער ארויס א קריגס־דערקלערונג.
טעמפלער — דער אייפער פארן גלויבן אינטערעסירט מיך איצט
גאנץ וועניג.

נאטאן — ער פארלאנגט דו זאָלסט פון מיר געבראכט ווערן צו אים.
טעמפלער — אויך דאָס איז א קליינער אינטערעס פאר מיר.
נאטאן — וואָס דען קאָן דיך אינטערעסירן? עפעס ביזטו איצט זער
זעשטרייט... קום פריינט מיט מיר אין מיין הויז, וועלן מיר זיך
אביסל אונטערהאלטן.

טעמפלער — אין דיין הויז קאָן איך שוין מער ניט זיין ביז...
נאטאן — ביזטו שוין, הייסט עס, אין מיין הויז געווען? נו, זאָג ווי
געפעלט דיר מיין טאָכטער, וועלכע דו האָסט גערעטעט — רחל?
טעמפלער — דעם קנויט פרענסטו מבינות אויפן פלאס? א, נאטאן,
די נאטור האָט א קונסט בילד געשאפן אינם געשטאַלט פון דיין
טאָכטער, און דאָך, זען זי נאָך אמאָל קאָן איך ניט, ביז דו וועסט
מיר שווערן אז איך וועל זי אייביק קאָנען זען...

נאטאן — וואָס זאָל איך אין דייע ווערטער פארשטיין?
טעמפלער — (פארצווייפעלט, שמערצליך, ארויפפאלענדיק אים אויפן
האלז.) — א, פאָטער!

נאטאן — א יונגער מענטש!
טעמפלער — (הארציק.) — יונגער מענטש, ניט זון ווילסטו מיך
רופן?

נאטאן — א, טייערער יונגער מאן!

טעמפלעך — אלץ ניט זון? ווילסטו ניט וויסן, אז דיין טאָכטערס דאַנק צו מיר, האָט זיך פארוואנדעלט אין א הייסער ליבע, און מיט פלאטערענדע הערצער דערווארטן מיר דיין ברכה? דו שווייגסט נאטאן?

נאטאן — אנטשולדיג מיר... איך מוז שווייגן, ביז איך וועל זיך ניט דערוויסן אויף געוויס, וועלכער שטעפאן איז דיין פאָטער געווען. איך האָב אמאָל געהאַט אַ פריינט, איינעם א שטעפאן, וואָס האָט זיך גערופן מיטן נאָמען קאָנראַד.

טעמפלעך — איך גלויב, אז דערזעלבער איז מיין פאָטער געווען, א באַווייז, מיין אָפגעקירצטער נאָמען פון קאָנראַד, אויף קארד...

נאטאן — קום זשע דערווייל צו מיר אין מיין הויז.

טעמפלעך — אין דיין הויז? א ניין! קוים זע איך זי נאָך אמאָל, מוז איך זי שוין אין מיין גאַנץ לעבן זען...

נאטאן — אָבער מאָרגן גייען מיר צו סאַלאַדינען?

טעמפלעך — יא.

נאטאן — אַלזאָ, ביז מאָרגן, ברודער... זאָרג ניט, אַלעס איז ביז א געוויסער צייט... — (גיט אַוועק.)

טעמפלעך — געגלויבט האָב איך, אז ער וועט מיין וואונד היילן, לייך דער אָט ער זי נאָר באַטראַכט און ניט געהיילט... א איך אומגליקליך ליבער! אַ קאַלטקייט האָב איך באַמערקט אין זיין געזיכט, קאַלט גאַנץ קאַלט זעט עס אויס. איך האָב פונם גן־עדן נאָך גאָרניט פארן זוכט און צו פארוזוכן עס טרױבט מען מיך פונם גן־עדן ארויס...

טעמפלעך — דאיא.

טעמפלעך — (דערזען זי.) — אַך דאיא, וואָס פאר א נייעם בריינד־נסטו מיר?

דאיא — קום מיט מיר דאָרט אונטערן בוים וועלן מיר רעדן אונגעך שטערט.

טעמפלעך — האָסטו מיר דען, א וועלכע ס'ניט איז געהיימנים איך בערצוגעבן?

דאיא — יא, גאר א וויכטיקע. נאר צום אלעם ערשטן זאג מיר אויפֿ־
ריכטיג, ביזטו פארליבט אין רחל'ן?

טעמפלער — ביז משוגע צו ווערן... דייך וואונדערט געוויס א טעמפֿ־
לער אין א אידיש מיידל?...

דאיא — און דו וואָלסט וועלן זי נעמען פאר א פרוי?

טעמפלער — כא, כא, כא, אויב איך וואָלט געוואָלט, ס'איז געווענט
אין מיין וועלן?

דאיא — נאר אין דיין וועלן... איין וואָרט וועל איך נאָר ארויסזאָגן, איז
זי שוין דיינע. וואָס זאָגט נאטאן?

טעמפלער — זיין זאָגן איז א גאנץ קאלטער.

דאיא — ס'שטייט אים אפשר ניט אָן אַז א טעמפלער זאָל זיין טאָכ־
טערס מאן זיין? א, ווייטער קאָן איך שוין דאָס געהיימניס ניט פאר־
באָרגן. זיין וויסן, הייליגער הער, אז רחל איז א געבוירענע קרויס־
טין, און נאטאן איז ניט איר פאָטער.

טעמפלער — (דערשטוינט). — רחל א קרויסטין? אַך וואָס הערן מיין־
נע אויערן? איז דאָס ריכטיג דאיא?...

דאיא — איך וועל אייך ניט אָפנארן ליבער הער, און איר קאָנט זיך
אין דעם אַליין איבערצייגן...

טעמפלער — רחל א קרויסטין! נו, און זי ווייסט עס ניט?

דאיא — ביז היינט צו טאָג ווייסט זי עס ניט.

טעמפלער — א, דו קלוגער, און אָרענטליכער, ווי איך האָב געגלויבט,
נאטאן... דו האָסט פארפירט א אונשולדיגעס קינד, אין אזא וועג,
אויף וועלכן זי וואָלט געוויס אין אים ניט גענאנגען... אָבער דאיא,
לאָז מיר איצט אַליין. מייע געדאַנקען האָסטו פארווירט; איך
מוז זיי קאָנצענטרירן און באַקלערן די אויסערגעוויינליכע געשעע־
ניש פאר מיר. א, איך מוז ניין זיך באראטן מיטן פאטריארך. דאָ
האַנדעלט זיך וועגן א פארברעכן קעגן דער קרויסטליכער רעליגיע,
און ווען אויך איך בין שוין פריי געזאנען, און האָב ניט קיין פאר־
אורטייל קעגן אזא פארברעכן, קאָן איך דאָך גלייכגילטיק ניט בלייבן
און עס פארשווייגן, דאָרט ווי מיין שווייגן וועט גילטן אלס א פא־

מ ש ה ר ו ב י ן

ראט, און איך אלס א פעררעטער... א, נאטאן, נאטאן, איך זאל
מיך אין דיר אזוי האָבן גענארט? נאטאן א פארמאסקירטער? נאטאן
א פארברעכער? מיינע פיילן וועלן דיר אָבער טרעפן, און דיין הארץ
פארוואונדן, אזוי ווי דו האָסט מיין הארץ פארוואונדעט...

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט

פירטער אקט

ניינטעם בילד

(אין פאלמען שפאציער נעבן מאנאסטיר.)

טעמפלער — פאטריארך.

פאטריארך — (באוויזט זיך ביי די פאלמען, דערזעט דעם טעמפלער
לער שפאצירנדיק.) — עס פרייט מיך זער אייך צו זען, הער טעמפלער,
פלער, אזוי יונג, אזוי העלדיש און פראכטפול, און איך פארהאָר צום
הייליקן דערלעזער אין הימעל, אז איר וועט ווערן א וועלט בארימט
טער גאָטס־פארבטיקער העלד.

טעמפלער — ניין, מיין הייליקער פאָטער, מער ווי איך בין, וועל
איך שוין ניט ווערן.

פאטריארך — וועגן דעם, וועל איך בעטן דעם דערלעזער אין הימעל,
אז אזא ערליכער טעמפלער, זאָל פון צייט צו צייט העכער און הער
כער שטייגן, אין העלדישקייט, אין פרומקייט לכבוד אונזער גלויבן,
און גלויביגע. און מיין געבעט, וועט גאָט פארנעוויס אננעמען, ווען
איר וועט נאָר וועלן פאָלגן מייע גוטע עצות. און איצט יונגער הער,
זאָגט מיר מיט וואָס קאָן איך אייך דינען?

טעמפלער — מיט דעם וואָס דער יונגט פעלט, מיט א גוטער עצה.

פאטריארך — אד, מיטן גאנצן הארצן.

טעמפלער — נאָר ניט מיט פארמאכטע אויגן זאָל איך מוזן אייער
עצה אויספאָלגן.

פאטריארך — באַהיט גאָט, דאָס פארלאנג איך ניט פון אייך. דער
שכל איז א מתנה פון גאָט און יעדער איינער דארף נאָר טון דאָס,
וואָס דער שכל דיקטירט אים. אינדעסן איז דאָ א אויסנאָם, ס'איז

דאָ א צייט אין וועלכער מען דארף אין אכט ניט נעמען דאָס וואָס דער שכל דיקטירט. דאָרט ווי עס פאָדערט זיך צו פארטיידיגן דאָס גלויבן.

טעמפלער — (שטיל.) — איך פארשטיי צו וועלכעס זיינע רעד צילן... (הויך). — ניט איצט איז די צייט וועגן דעם צו רעדן... איצט פאר לאנג איך נאָר פון אייך א עצה מיר צו געבן.

פאטריאך — דערקלערט זשע יונגער הער מיר די זאך פאר וועלכער איר פארלאנגט מיין עצה?

טעמפלער — זאָלן מיר זיך פארשטעלן אזא פאל: א איר האָט דער צווייט א פרייליך אויף דעם שענסטן און בעסטן אופן. ער האָט זי גער בילדעט, איינגעפלאנצט אין איר מאָראַלישע זיטן אויפן העכסטן גראד און זי איז ביי אים פארא טאָכטער פאררעכנט געוואָרן, און אויך דאָס קינד האָט אים געהאַלטן פאר א פאָטער. און זייער ליבע איז אזוי גרויס איינער צום צווייטן, אז זיי קאָנען שוין איינער אָן דעם צווייטן ניט לעבן. און פלוצים, דערוואוסט מען זיך, אז די פרייליך איז גאָר ניט דעם אידנס טאָכטער. ווי אזוי זי איז געקומען צום אים איז ניט באוואוסט; צי זי איז א געקויפטע, א געשענקטע, אָדער א גע'גנב'עטע. מע ווייסט אָבער, אז זי איז א געבוירענע קריס-טין און ער האָט זי דערצויגן אויפן אידישן גלויבן, און ער האָט איר איינגערעדט, אז ער איז איר פאָטער, און זי זיין אייגענע טאָכטער. איצט פרעג איך אייך, וואָס פאר א משפט וואָלט איר ארויסגעגעבן פאר דעם אידן?

פאטריאך — (א אויפגערעגטער.) — אויב דאָס איז אין דער ווירק-ליכקייט, אויב אזא אונגעהערטעם פארברעכן קאָן געשען אין אונז זענע צייטן, און מעגליך נאָך דאָ אין ירושלים, וואו דעם דערלעזערס קבר געפונט זיך, דארף מען דעם פארפלוכטן אידן פארמשפטן צו דער שטראָף וואָס דאָס קריסטנטום האָט באַשטימט.

טעמפלער — וואָס פאר א באַשטימונג?

פאטריאך — פארברענען אים לעבעדיקערהייד.

טעמפלער — ווען מיר וועלן אָבער אין אכט נעמען, אז ווען דער איד וואָלט זיך ניט געווען דערבארעמט איבער איר, וואָלט זי געווען אויס-

געשמעלט צו שטארבן פון הונגער און קעלט, קאָן עס ניט דינען פאר א זכות קעגן אים?

פאטריארך — אלץ פארברענען... ווייל ווער האָט אים געבעטן ער זאָל זיך איבער איר דערבארמען? גלייכער זי זאָל שטארבן, איידער אזא זינדיג לעבן...

טעמפלער — ווען מיר ווייסן אָבער, צום ביישפּיל, אז דער איד האָט זי ניט געלערנט, ניט די אידישע און ניט די קריסטליכע, ער האָט איר נאָר דערקלערט, אז סאיז דאָ נאָר איין גאָט פאר אַלע מענטשן קיין אונטערשיד פון איד ביז קריסט, ווייל ער איז דער באַשעפער פון אַלע ברואים, און א גלויבן באַשטייט נאָר פון מענטשליכע?

פאטריארך — קומט אים אודאי צו פארברענען, ווייל ער האָט זי דערצויגן אפיקורסיש, אָן א שום גלויבן. מיט איינעם וואָרט דעם אידן טאָר די שטראַף פון פארברענען ניט אויסמיידן. וואָס אָנבאָלאַנגט דאָס מיינט...

טעמפלער — דאָס איבעריגע, הייליגער פּאָטער, וועל איך שוין אויס־הערן, ווען איך וועל זיך מתודה זיין פאר אייך ביים פארפאסטן...

פאטריארך — (צאָרנדיג) — נו, און איר זאָגט מיר גאָרניט דעם נאָמען פון דעם פארפלוכטן אידן? איר גיבט אים ניט איבער אין מיינע הענט? א, טעמפלער! א שאנדע פאר א טעמפלער, וועלכער רעכנט זיך פאר א הייליקן... אָבער, איך וועל זיך שוין דערוואוסן... ער וועט שוין אריינפאַלן אין מיינע הענט... איך גיי גלייך צו סאָלאַדינען, איך וועל אים דערקלערן, ווי ווייט שעדליך פאר דער רע־גירונג איז אזא פערזאָן; ער וועט מיר שוין זיין הילף לייסטן, אים צו געפונען און זיין פארדינטע שטראַף באַקומען, ווי דאָס קריסטן־טום פאָדערט. ער האָט מיר וועגן אַזעלכע אפיקורסים א שריפטליכע צייגעניש ארויסגעגעבן...

טעמפלער — (איראָניש) — עס וואָלט כדאי געווען צו ווענדן זיך צו סאלאדינען, וועגן דעם פארברעכן. צום באַדויערן אָבער, ווייס איך ניט, אויב ער וועט זיך איצט וועגן דעם אינטערעסירן, ווייל — ווי איך האָב מיך דערוואוסט — דערקלערט ער היינט א עפענטליכע

פאטריארך — נו, און איר רעדט אזוי קאלט, און זענט אזוי גלייכניל-
טיק צו דער דערקלערונג. — (צוי זיך אליין.) — איך בין אזוי צור-
טומעלט פון דער ידיעה, אז עס ליגט מיר שוין ניט אין זינען דאָס
וואָס איך האָב מיט אים געוואָלט רעדן וועגן דעם איבערפאל אויף
סאלאדינען...

טעמפלער — אנטשולדיקט הייליקער פאָטער, אין אזא צייט טאָר מען
ניט ווערן איבערראשט, נאָר מיט דעם גרעסטן ערנסט, און באדאכט
דאָרף מען וועגן דעם רעדן. און איך וועל טאָקע, וועגן דעם ענין
מלחמה מיט אייך רעדן. איצט אָבער מוז איך עס פארשיבן אויף א
צווייטן טאָג, ווייל איך מוז גיין צו סאלאדינען, אויף זיין אינלאַדונג
היינט צו קומען.

פאטריארך — (ווערט צעטראָגן.) — אזוי, איר גייט צו סאלאדינען?
זייט זשע אזוי גנעדיג, יונגער הער, מיך צום גוטן דערמאנען פאר
אים.

טעמפלער — (שטילערהייד.) — ערשט געווען א גאנצער קנאקער ביי
סאלאדינען, און איצט ציטערט ער שוין פאר זיין נפש'5... — (הויך.)
— געוויס, געוויס וועל איך אייך אין זינען האָבן...

פאטריארך — א דאָנק. זאָגט זשע מיר איך בעט אייך, איז די געשיכ-
טע מיטן אידן נאָר אַלס רעמעניש פאר מיר, פון אייך געשטעלט
געוואָרן?

טעמפלער — איר האָט זיך ערשט בארעכנט? — (גייט אוועק.)

פאטריארך — איך וועל שוין דאָס רעמעניש טרעפן. דעם פאטריארך
וועט מען ניט נארן, אַזא חכם ווי דער טעמפלער בין איך אויך...
(דער מאָנאך קומט אָן.) — אָט איז שוין מיין שוטה! ער וועט מיר
שוין אַלעס פונקטליך אויספאַרשן. הערסטו שוטה! זאָלסט מיר גלייך
זיך דערוויסן פון א אידן אין ירושלים, וואָס האָט אין געהיים דער-
צויגן ביי זיך א קריסטליך מיידל, דו וועסט שוין גוט באַפרידיקט
ווערן דערפאר.

מאנאך — פונם אידן? ...

פאטריארך — גיי שוין, דו פרומער שוטה, און טו דאָס וואָס איך
פארלאַנג פון דיר. ?

מאנאך — איך גיי שוין אויספאלגן דאָס שליחות. — (צו זיך). — דעם פאטריארך א פנים האָט זיך פארשמעקט אידיש געבראָטן פלייש... א גוטן אַפעטיט האָט ער, — אָט דער פרומער חכם... מיך רופט ער: פרומער שוטמה... דער שוטמה וועט אים אָבער ווייזן, אז ער איז קלור גער פון אים... — (גייט אָפּ).

פאטריארך — (צו זיך אליין). — א שאד כ'לעבן וואָס היינט איז ביי די אידן תשעה באב, און ניט ערב פסח. דאָס מיידל וואָלט שוין דער מעלט פארשוואונדן...

צ ע נ ט ע ס ב י ל ד

(ביי סאלאדין אין פאלאץ. קאמערדינערס טראָגן און לעגן צונויף זעקליך נאָלד, געבראכט פון נאטאנען.)

קאמערדינער — נאָך העכער העלפט איז ביים אידן אין דערהיים.
סאלאדין — טראָגט זשע דאָס איבעריגע צו סיטן. — (צו אלחאפין).
 — נו, מיין פריינט, האָסט דאָך געזאָגט, אז נאטאן איז אַרימער גע-
 וואָרן?

אלחאפי — האָב איך א טעות געהאט, דערפאר בין איך אָבער א נביא געווען...

סאלאדין — (פארשטייט דעם וויין). — איי דו וויצלונג! ווייסט אל-
 חאפי: נעכטן האָב איך מיט דיין נאטאנען א אייביקע פריינשאַפט
 געשלאָסן... יא, אלחאפי, נאטאן האָט די ווערט מען זאָל מיט אים
 פריינטשאַפט שליסן. נאָר זאָג מיר אלחאפי, פאר וואָס יאָגט מען
 אזוי זיין פאלק?

אלחאפי — ווער עס גייט פאָרווערטס, מוז מען דאָך אים נאָכיאָגן...
 אויך איך וועל זיך יאָגן.

סאלאדין — וואוהיין?
אלחאפי — צוריק צו מייע פרומע דערווישן, אין דער מדבר אריין.

צווישן ציוויליזירטע מענטשן האָב איך קיין פלאַץ ניט...
סיטא — (קומט אריין, הערנדיג די לעצטע ווערטער). — מן הסתם איז
 א דערוויש קיין מענטש ניט...

אלהאפי — פרינצעסין, איך בין דאך א געוועזענער מאָנאך, און די וועלט זאָגט דאך, אז קיין ערגערס פון א מאָנאך און א פרוי איז ניטאָ.

סיטא — אָבער צווישן די ביידע ווער איז בעסער?

אלהאפי — א מאָנאך זאָל א מבין זיין אויף א פרוי וואָלט ער דאך קיין מאָנאך ניט געווען...

סאלאדין — אַלזאָ, מוזטו ניין אַלהאפי? נעם זשע אמוועניגסטן א זעקל געלט אין וועג אריין.

אלהאפי — וועט איר זיך מיר דארפן צוגעבן א לאַקיי, ער זאָל עס מיר נאָכטראָגן ביז אין טויט אַריין.

סאלאדין — נו ניי, הייליגער וויצלער אין גאָטס נאָמען. — (אלהאפי טיף פארבויגנד גייט אָפּ.)

סיטא — (ווייזנד א בילד.) — זע ברודער, וואָס איך האָב אין מיין טואַלעט־צימער געפונען.

סאלאדין — (כאַטראַכט עס.) — אַ גאָט! דאָס איז דאך אונזער ברודער, אונזער ליבן אסאד'ס בילד. אַ ליבער ברודער, פאר וואָס ביז

טו אזוי יונג פון דער וועלט געגאנגען! גיב מיר, שוועסטער, דאָס בילד, וועל איך עס שטודירן, ווי ווייט ס'איז ענליך צום טעמפלער.

סיטא — טאָקע וועגן דעם האָב איך עס דיר געבראכט. שא, עמיצער גייט. **קאמערדינער** — א יונגער טעמפלער.

סאלאדין — זאָל ער אריינקומען

סיטא — און איך וועל אייך ניט שטערן. — (זעצט זיך אין א ווינקעל מיט א אראָפּגעלאָזטן וואואל.)

סאלאדין — טעמפלער.

סאלאדין — (קוקענדיג אויף אים און אויפן בילד.) — ווי צוויי טראָפּן וואסער... קום נענטער צו מיר, יונגער הער.

טעמפלער — (צוגייענד.) — וואו איך שטיי, בין איך אייערער.

סאלאדין — ביי גאָט, זיין שטימע, א, ליבער יונגער מאן, דו ביזט א

ריכטיגע קאָפּיע פון מיין ברודער אסאד — ניין, דו ביזט אסאד —

זיי אזוי גענעדיג, און פארבלייב אייביג מיט מיר. — זיי דיר א

קריסט, א מוסולמאן, א איר, מיר איז אלץ איינס, נאָר זיי מיט מיר.

טעמפלער — דער וואָס האָט מיר דאָס לעבן געשענקט קאָן מיר גע-
וויס נעמען... איך בין אייערער, מאיעסטעט, אויף אייביג.

סאלאדין — אָ, צוויי טייערע פריינט אין צוויי טעג באַקומען, — איז
נאָטאָן מיר דיר ניט געקומען?

טעמפלער — ניין.

סאלאדין — אַך! נאָטאָן, ווי גרויס, ווי דערהויבן ביזטו, אז דו האָסט
דעם יונגמאן פאר דיין פריינט געמאַכט...

טעמפלער — יאָ, נאָר אַלעס אין דער וועלט איז פארשידנפארביג,
און אז מיר קוקן זיך גוט צו, דעמעלט דערזען מיר ערשט די זאך
ווי אזוי זי איז...

סאלאדין — קוים קוקסטו אויף א זאך פון דער שלעכטער זייט, האָב
איך אויך מורא פאר דיר, ווייל איך בין דאָך מער ניט ווי נאָר א
מענטש.

טעמפלער — איך האָב קיינמאָל ניט געקוקט אויף א מענטשן פון
דער שלעכטער זייט, נאָר דאָ...

סאלאדין — „נאָר דאָ“, ווייל עס אפשר זאָגן, אז דו קלערסט עפעס
שלעכטס אויך נאָטאָנען?

טעמפלער — איך אליין בין דאָ שולדיג, ווען איך האָב מיר אזוי
לייבט געקענט איינרעדן, אז א איר קאָן דעם אידישן כאַראַקטער
איבערבייטן...

סאלאדין — וואָס זשע איז אַזעלכעס געשעען?

טעמפלער — אזוי לאַנג ווי נאָטאָן איז געווען אין וועג, האָב איך

מיר אַלץ אויסבאהאַלטן פון זיין טאַכטער, און האָב אפילו איר דאַנק
ניט געוואָלט אויסהערן — זיין מאיעסטעט איז דאָך שוין מסתמא
באָוואוסט, אז איך האָב זי פונם פייער גערעטעט — נאָר קומענדיג
פון זיין רייזע, האָט ער מיר גלייך אויפגעזוכט, און מיט זיין גע-
שליפענעם צונג האָט ער מיר מיט אויזענטערליי פאַלשע האַפנונגען
פארנאָרט צו זיך אַהיים. און ווי איך האָב נאָר דאָס מיידל דער-
זעען... א! איך שיים זיך מאיעסטעט, צו דערציילן ווייטער.

סאלאדין — וואָס זשע שיימסט דו זיך, וואָס א אידיש מיידל האָט דיר
אין איר ליבע נעץ פארשטריקט?

טעמפלער — א, ניין, מאיעסטעט, איך שיים זיך פאר מיין דומהייט אליין, אז איך בין פלוצלינג אין דער נעץ אריינגעפאלן.
סאלארין — ער האָט דיר דען אָפּגעזאָגט? אָדער ער וויל דו זאָלסט א איד ווערן?

טעמפלער — אָפּגעזאָגט אינגאַנצן — ניט, נאָר, ווען איך האָב אים געבעטן ער זאָל מיר זיין טאָכטער אַלס פּרוי געבן, האָט ער מיר געהייסן וואַרטן... וואַרטן, ווען מיין האַרץ איז מיטן ליבע פלאם איינגעהילט... און אפשר טאָקע וויל ער איך זאָל א איד ווערן...

סאלארין — איך קאָן נאטאנען מער ווי דו.
טעמפלער — א, מאיעסטעט, אָט ווי מיר קוקן שוין, דוכט זיך, איצט גאַנץ פּריי אויף א זאך, דאָך האַלט אונז נאָך דאָס אַלטע פּאַנאַ-טיוזם אין זיינע קייטן... און אינגאַנצן זיך באַפּרייען איז אונמעגליך.
סאלארין — נאָר ניט נאטאן איז דער פּערוואָן...

טעמפלער — איך האָב אויך אזוי געדענקט וועגן אים, און דאָך האָב איך מיך איבערצייגט אז אויך נאטאן איז א איד גלייך מיט אַלע זיינע גלויבנס־גענאָסן. אָט די געניע, דער פּאַלקאמענער פּרויער, ווי זיין מאיעסטעט גלויבט, דערציט ביי זיך אין הויז א קריסטליך קינד פאר א אידישעס, אָט די טאָכטער — ווי ער רופט זי — וועלכע איך האָב גערעטעט, איז ערשטנס ניט זיין טאָכטער, און צווייטנס: נאָר אַ געבוירענע קריסטין...

סאלארין — נו, און ער וויל זי דאָך דיר ניט געבן פאר א פּרוי?
טעמפלער — דאָ רעדט זיך שוין ניט פון זיין וועלן, עס האַנדלט זיך נאָר, ווי מע קאָן זיין גענארט אין א מענטשן; א מענטש וואָס פּרע-דיקט נאָר וועגן רעליגיע און מענטשנליכע, זאָל זיין נאָר א פּאַר-מאַסקירטער וואָלף אין א שאַפענער פעל... נאָר איך וועל שוין אָנ-רייצן די הינט אויף דעם וואָלף; יא, א איד בלייבט א איד...

סאלארין — נאָר ניט אויפּגערענט זיך, — דו קריסט. אויב דו זאָגסט מיר נאָר דעם אמת, אין וועלכן דו ביזט איבערצייגט, קאָנסטו זיך פּאַרלאָזן אויף מיר; אָבער אזעלכע רעד וויל איך ניט הערן פון דיר. פּוי, ניט דעם ענליכן אויף מיין טייערן ברודער, פּאַסט צו ווערן א מסור... און נאָך פאר וועמען? פאר דייע פּאַטריאַרכן, א, יונגער

ט י פ ן א ו ן ג ע ש ט א ל ט ן

מאן! זיי ניט קיין קריסט נאָר אויף צו פארפאָלגן דעם אידן און מוסולמאן.

טעמפלער — פארצייעט מיר מאיעסטעט, אייער עצה האָט זיך שוין פארשפעטיגט, — פון כעס און שמערצן האָב איד עם שוין דעם פאטריארך...

סאלאדין — (אין כעס). — אויסגעזאָגט! געמסרט!
טעמפלער — אויף אזוי פיל — מאיעסטעט — בין איד ניט פארר דאָרבן. ווייס איד דען ניט, זיין גיריגקייט נאָך בלוט? נאטאנס נאָר מען האָב איד פאר אים ניט דערמאנט, איד האָב אים די זאך אָן א נאָמען אלס א דעמעניש געשטעלט.

סאלאדין — אַך דו, אונבארעכנטער און איבעראיילטער קריסט! נאָר גוט איז נאָך דאָס; לויף זשע שנעלער און בריינג נאטאנען אהער, איידער דער פאטריארך וועט טרעפן דאָס רעמעניש. אויף אזעלכע טרעפענישן איז ער גאנץ פעאיק... נאטאן וועט שוין זיין שטראָף באַקומען, פאר דערציען אַ קריסטליך קינד אין אידישן גלויבן. די שטראָף וועט אָבער ניט זיין בשום אופן די באַרבארישע, ווי דיין פאטריארך וואָלט געווען אויף אים אויסגעפירט. א מוסולמאן קאָן ניט זיין אזוי גרויזאם ווי א קריסטליכער גאָטס מענטש...
(טעמפלער גייט אוועק.)

סאלאדין — סיטא.

סאלאדין — האָסטו שוועסטער זיך איינגעקוקט אין דעם טעמפלער?

איז ער ניט ענליך צו אסאדן ווי צוויי טראָפן וואסער?

סיטא — פאר וואָס האָסטו אים ניט געפרעגט וועגן זיינע עלטערן?
סאלאדין — ווירקליך אַ פּיילער; אמוועניגסטן וואָלט איד אים גער-
דארפט פרעגן וועגן דער אָפּשטאַמונג פון זיין מוטער, ווייל, ווי איד-
האָב געהערט, האָט זיך אונזער ברודער אסאד פארליבט אין א קריסט-
טין. אָבער די אלטע דעראינערונגען וועגן אים פארשאפן מיר ניט
וועניג שמערצן. — וואָס זאָגסטו בעסער — סיטא, וועגן דעם מיידכן
אין וועלכן דער טעמפלער האָט זיך פארליבט?

סיטא — דו זאָלסט וועלן מיך פּאָלגן, ברודער, וואָלט מען זי דערווייל
 געדארפט ארייננעמען צו אונז...
סאלאדין — דו האָסט רעכט שוועסטער, ס'איז אַ פּלאַן, נאָר, אויף
 דער ארט אז נאטאן זאָל דערפון ניט ליידן.
סיטא — זיי רואיק, ברודער, פארלאָז זיך אויף מיר.
סאלאדין — טו ווי דו פארשטייסט שוועסטער; איך האָב פאלקאמען
 צומרויען צו דיר. איך גיי פארזאָרגן דאָס געלט צו פאָטער.. (צוגייען
 זיך.)

ע ל פ ט ע ס ב י ל ד.

נאטאן — מאָנאך.

נאטאן — (דערזייענדיג דעם מאָנאך.) — מיט וואָס קאָן איך דיך דיר
 גען, פרומער יונגערמאן?
מאנאך — איך בין געקומען צו דערמאנען איך אין א „פקדון“, וואָס
 איך האָב איך אמאָל געגעבן צו באַהאַלטן.
נאטאן — (פארוואונדערט.) — א פקדון וואָס דו האָסט מיר געגעבן
 צו באַהאַלטן?
מאנאך — צום אלעם ערשטן, הערט אויס הער נאטאן, וואָס מיך האָט
 געבראכט, איך זאָל מיך, גראדע היינט, דערמאנען אין דעם פקדון.
 — איך — דארפט איר וויסן, בין א דערווייש אין דער מדבר יריחו
 געווען; נאָר ביי דער לעצטער מלחמה, האָט מען מיין געצעלט צע-
 שטערט און איך האָב מיך קוים גערעטעט, קוים מיטן לעבן אנטלאפן
 אַהער, קיין ירושלים, צו בעטן ביים פאטריארך מיר אַנצורווייזן ער-
 געץ אין א מדבר, אן אנדער רואיק ווינקעלע, ווי איך זאָל קענען אַנ-
 געשטערט דינען נאָט. דער פאטריארך האָט מיך — ביז ער וועט גע-
 פונען פאר מיר אזא פּלאַץ — ביי זיך פאר א דינער גענעמען, און
 שיקט מיך טאָג טעגליך אין אזעלכע שליוחות'ן, וואָס זענען מיר ביז
 נאָר דערווידער... אָט איז היינט, האָט אים איינער אַנגעטראָגן א
 רכילות אויף א אידן אין ירושלים, אז עס געפונט זיך ביי אים א

קריסטליך מיידל, וועלכע ער דערציעט אלס זיין אייגענע טאָכטער,
אין אידישן גלויבן.

נאטאן — (דערשראָקן.) — וואָס?

מאנאך — הערט זשע ווייטער: — דער פאטריארך האָט מיך גלייך
געשיקט, איך זאָל אויסזוכן דעם זינדיקן אידן, דעם פארברעכער,
און ער וועט שוין פון אים זיין פארדינטע שטראַף באַקומען.

נאטאן — וואָס זשע פאר א שטראַף, לַמשלָּ?

מאנאך — דער פאטריארך זאָגט אז פאר אזא פארברעכן קומט דעם
אידן צו פארברענען...

נאטאן — (דערציטערט.) — פארברענען?

מאנאך — יאָ, פארברענען. ווייל דאָס רעכנט זיך לויט דעם קריסטנ־
טום דאָס גרעסטע פארברעכן... אין גראדע אין דעם מאָמענט האָב
איך מיך גראדע דערמאנט, אז איך אַליין, האָב אויך אַמאָל געהאט
א חלק אין אזא פארברעכן... זאָגט זשע מיר, איך בייט אייך, הער
נאטאן, האָט אייך אַמאָל אַ רייטער ניט געבראכט אַ סינד פון עטלי־
כע וואָכן? עס דארף שוין זיין אין דעם אַ יאָר אכטצן.

נאטאן — (א פארטראַכטער.) — אַ רייטער זאָגט איר? ריכטיק, איך
געדענק.

מאנאך — קוקט אייך גוט איין אין מיר — הער נאטאן, בין איך עס
ניט דער רייטער?

נאטאן — (דערשטוינט.) — דו? (באַטראַכט אים נאָך אַמאָל.) — יאָ,
ריכטיק, דו האָסט עס מיר געבראכט.

מאנאך — און דער וואָס האָט מיט מיר געשיקט דאָס סינד צו אייך,
האָט — דוכט זיך מיר — זיך גערופן: וואָלף פּולנעק?

נאטאן — ריכטיק.

מאנאך — די מוטער פון דעם סינד, ווי מיר איז באוואוסט, אין סינד־
כעט געשטאָרבן, און דער פאָטער האָט באַדארפט, אונבאַדינגט, צו
יענער צייט גיין אין מלחמה אַריין קיין עזה, און, פאר זיין אוועק־
גיין האָט ער מיט מיר דאָס סינד געשיקט צו אייך; און ווי מיר
שיינט, האָב איך אייך דעמעלט געטראָפן אינם שטעטל דארון.

נאטאן — יאָ, איך בין דעמעלט אין דארון געווען.

מאטאך — דער וואלף פולנעק איז מיין בעל הבית געווען, ער איז דע-
מעלט געפאלן אין דער מלחמה ביי אשקלון. אך, וואס פאר א טייע-
רער מענטש איז דער וואלף פולנעק געווען...

נאטאן — דער וואלף פולנעק איז אויך מיין פריינט געווען.

מאטאך — איצט זאגט מיר, הער נאטאן, איז נאך דאס קינד ביי אייך?
שרעקט אייך ניט, קוים ווייסט נאך קיינער ניט אויסער מיר, מעגט
איר זיין זיכער, אז אפילו א האָר וועט אייך ניט געקומט ווערן.

נאטאן — געוויס? אן! ווי מיין הארץ שרעקט מיך...

מאטאך — הערט אויס, הער נאטאן. איך בין א מאטאך און ווייס ניט

פון אויבער-חכמות... קוים האָט גאָט אזוי געפירט, אז איר זאָלט

ווערן דער דערציער פון א קריסטליך קינד און געוויס — גלויב

אויך — האָט איר זי דערצויגן ווי א אייגן קינד, און ווען איר האָט

דעם הייליגסטן מענטשליכן חוב אזוי ערליך און טריי אָפגעצאָלט,

קומט אייך דערפאר א דאָנק פון יעדן אָרנטליכן קריסט, און בשום

אופן ניט קיין שטראַף. זאָלן מיר קלערן, אז איר וואָלט געקענט איר

בערגעבן דאָס קינד צו א קריסט, ער זאָל עס דערציען; דאָס וואָלט

אָבער איבערצייגט, אז איר האָט אייער גוטן פריינדס יתומה ניט

אזוי ליב ווי א אייגן קינד און איך מיט מיין מאָגאָכישן שכל פאר-

שטיי, אז די ערשטע זאָך ווי צו דערציען א קינד פאָדערט פאָטערלי

כע ליבע, און אזא ליבע שטייט העכער פון רעליגיע, ווייל אן א ערנסטע

איבערגעגעבענע ליבע אויף צו דערציען א קינד, וואָס פאר א ווערט

דאָס די רעליגיע?...

נאטאן — א, פרומער און נוטער מענטש! איך גלויב אָז דו וועסט

מיך פארטידיקן אין א נויט, און נאָר צו דיר האָב איך צוטרוי צו

איבערגעבן דאָס הייליקע געהוימניס, וואָס מיין מויל האָט עס נאָך

ביז איצט ניט ארויסגעבראכט. הער זשע מיך אויס ליבער פריינט:

— אייער דו האָסט מיך געטראָפן אין דארון בין איך געווען אין

גת-פּלשתיים; אהן האָב איך צו מיינעם א ברודער געבראכט — אויס-

צובאָהאַלטן מיין גאָטזעליגע פרוי מיט מיינע זיבן קינדער — פון

די קרייצציעגער, נאָר דאָס אומגליק איז געשען, אַלע אידן פון גת

האָבן זיי דערמאָרדעט, און דאָס הויז פון מיין ברודער, וואו מיין

פרוי מיט די קינדער האָבן זיך אויסבאהאלטן האָבן זיי אונטערגע-
צונדן און די אומגליקליכע זענען אלע פארברענט געוואָרן; ווען דו
ביזט צו מיר געקומען, האָב איך שוין געהאלטן נאָך דעם זיבן-טאָג
ניסן יאָמער און קלאָג, אין וועלכע איך האָב מיט בלוטיקע טרערן
באוויינט די, וואָס זענען ביי מיר אזוי לײַב און טייער געווען; איך
האָב ווי איוב, מיינע יאָר און טעג פארשאַלטן, איך האָב מיין פינסט
טער מזל צוזאמען מיט דער גאַנצער וועלט פארשאַלטן, און איך האָב
געשוואוירן א אייביקע שנאה צו די קריסטן...

מאנאך — איך קאָן עס גלויבן, איך פיל עס.

נאטאן — נאָך דעם פארצווייפלטן צושטאנד, אין וועלכן איך האָב מיך
געפונען, און זיך עטוואָס באַרואיקט, האָב איך געבעטן גאָט, ער זאָל
מיר ווייזן א נקמה אין די קריסטן, אָט אין די מערדער. און גלייך
נאָך מיין געבעט, ביזטו, מיין פריינט, געקומען צו רייטן, און מיר
איבערגעגעבן א קינד, וועלכעס איז געווען פארוויקעלט אין דיינעם
א אלטן מאַנטל; — איך האָב דאָס קינד אנידערגעלענט אויף מיין
בעט, און אליין האָב איך פאר דעם געקניט און מיט הייסע טרערן
די ווערטער ארויסגעזאָגט: פאר מיינע זיבן קינדער, האָסטו מיר,
ליבער גאָט, דאָס איינע אָפגעגעבן, איך דאַנק און לײַב דיין הייליקן
נאָמען.

מאנאך — א נאטאן, איר זענט דאָך א קריסט! ביי גאָט, אז א בעסערן
קריסט פון אייך, האָב איך נאָך ניט געזען.

נאטאן — איצט זענען מיר ביידע גליקליך, ווייל דאָס וואָס מאַכט
מיך אין דיינע אויגן פאר א קריסט, דאָס זעלבע מאַכט דיך אין מיי-
נע אויגן פאר א אידן... איצט ליבער קריסטליכער-איד הער אויס
מיין באַשלוס. איך האָב ליב דאָס קינד מער פון מיין לעבן, און
קוים נעמט מען עס ביי מיר צו, שטאַרבן נאָך אמאָל ביי מיר מיינע
זיבן קינדער, און מיין לעבן איז דעמעלט נאָך ערנער פונם טויט,
און דאָך, קוײַם פאראַנגסטו איך זאָל זי אָפגעבן, גיב איך זי (פאזוע)
אָבער ניט יעדן, וועלכער וועט שטרעקן א האנט. דער וואָס קאָן ניט
איבערצייגן זיין נאטירליכע רעכט אויף איר, זאָל זיך ניט וועגן די
האַנט אויסצושטרעקן. זאָג זשע — ברודער און פריינט — ווער גיט

זיך איצט אן מיט איבערצייגונג אלס אירער א קרוב? אויב עס גער פונט זיך אזעלכער, גיב איך זי אים איבער, ווען אויך איך שנייד און פארוואנדע מיין הארץ, און גאט ווייסט, צי איך וועל קאנען לעבן אן איר... (ווינט פארצווייפלט.) — נאָר איך גיב זי, איך מוז זי געבן... נאָר ווער זשע איז דער קרוב דער אמת'ער פריינט? דו דארפט קלאָרער זיין אין איר משפחה, דו האָסט דאָך פאָרט דאָרט געדינט.

מאנאך — לידער, הער נאטאן, געדענק איך זער וועניג, ווייל איך האָב נאָר א קורצע צייט געדינט דאָרט.

נאמאן — ווייסטו אמוענינסטן איר מוטערס פאמיליע? איז זי ניט פילייכט פון דער פאמיליע שטעפאן?

מאנאך — (טראכטנדיק.) — דוכט זיך אז יא, דאָס געדיינט איך, אז אירער א ברודער, מיין בעל הבית'ס א שוואַגער, איז געווען א טעמפל'ער און האָט זיך גערופן מיטן נאָמען קאנראד.

נאמאן — ריכטיק, נו, דערמאן זיך נאָך אין עפעס...

מאנאך — אַך ליבער נאטאן, איך האָב מיך דערמאנט, ביי מיר אין א קעסטל ליגט א עוואנגעליום, וועלכן איך האָב ארויסגענעמען פון מיין בעל הבית קעשענע, אין דער צייט ווען איך האָב אים מקבר געווען אין אשקלון.

נאמאן — (אונגעדולדיק.) — נו, נו, דערצויל ווייטער.

מאנאך — איך אליין קאָן ניט לייענען, נאָר מען האָט מיר אמאָל געזאָגט, אז אויף די זייטן פון די בלעטער שטייען פארשריבן אלע זיי-נע און אירע קרובים.

נאמאן — (אויסער זיך פון גרויס פרייד.) — לויף זשע שנעלער און בריינג דאָס ביכל, דאָס וועט אונז אליץ קלאָר מאַכן. (מאנאך גייט אַוועק.) — אַך גרויסער גאָט! הלואי מיין השערה זאָל פארוויקלעכט ווערן. דערווייל איז וויכטיק, צו דערוויסן זיך, ווער עס האָט דעם פאטריארך איבערגעגעבן דאָס געהיימניס. איז דאָס ניט דאיא'ס אר-בעט? (דאיא קומט אָן.)

נאמאן — דאיא.

דאיא — (דערשראָקן.) — אוי מיין הארץ פלאטערט אין מיר.

נאטאן — וואָס איז אזוינס געשעען?
דאָיאָ — מען האָט נאָך רחל'ן א פּאַסאַל געשיקט...
נאטאן — פונם פּאַטריאַרד?
דאָיאָ — סאַלאַדינס שוועסטער האָט נאָך איר געשיקט.
נאטאן — סאַלאַדינס שוועסטער, ניט דער פּאַטריאַרד?
דאָיאָ — וואָס חלומט זיך איך פּאַטריאַרד?
נאטאן — זאָג דעם אמת — דאָיאָ — דו האָסט עפעס ניט אויסגעפלאַד-
 וּפּעלט פאַרן פּאַטריאַרד?
דאָיאָ — איך, פאַרן פּאַטריאַרד? איר חלומט ווייטער, הער נאטאן?
נאטאן — דאַנקן גאָט, וואָס ניט דער פּאַטריאַרד. (גייט אַוועק.)
דאָיאָ — (אַליין.) — און איך פאַרשטיי דאָך ניט, ווי ער איז גלייכגיל-
 טיק געבליבן, ווען איך האָב אים די נייעס פון רחל'ס רופן צו סאַ-
 לאַדינען איבערגעגעבן. פאַר מיר איז עס א פינסטערע בשורה, אָט
 דער וויזיט ביי סאַלאַדינען... אַ אַידיש שוין מיידל קאָן א מוסולמאַ-
 נער אויך געפעלן... און דעמעלט מיין ליבער טעמפּלער, איז דיין
 האָפּנונג אויף רחל'ן א פאַרפאַלענע... פון מיינער איז שוין ניטאָ
 וואָס צו רעדן... (פאַווע) — א, איך מוז אַיצט איר אַלץ דערקלערן...
 די קאַרטן מוזן אויפּנעדעקט ווערן... צו סאַלאַדינס פאַלאַץ וועל איך
 זי באַלייטן, און אויפן וועג וועל איך איר אַלעס דערקלערן. רחל
 וועט מיר גלויבן, זי איז א גוטער מבין אויפן אמת. (גייט אַוועק.)

צ ו ו ע ל פ ט ע ס ב י ל ד

(טעמפּלער שפּאַצירנד צווישן די פאַלמען צוליעצט רחל, פּאַסאַל און
 דאָיאָ. דורכגייענד.)

טעמפּלער — אַך ווי לייכטזיניג איך בין געווען! צו אים אין הויז
 קאָן איך דאָך מער ניט קומען, ער פאַראכטעט מיך געוויס... אָבער,
 ווער זאָגט עס, אז ער פאַראכטעט מיך? האָט זיך דען זיין פריינט-
 שאַפט צו מיר פאַרקלענערט? ער האָט מיר גלייך ניט פאַרשפּראַכן
 צו געבן רחל'ן פאַר א פּרוי? אפשר האָט ער א וויכטיגע אורזאכע?

א, וואָס האָב איך אזוי געוואלדעוועט פאר דער גזלה, וואָס ער האָט געגזל'ט דאָס קריסטנטום? ווירקליך אזא פּערוואַן ווי רחלאָוועקצור- נעמען פונם קריסטנטום, איז ניט קיין קליינע גזלה, אָבער ווער האָט דען דאָס טייערע וועזן געבראכט צו איר פארפאלקאמענהייט? ניט דער קריסט וואָס האָט זי אויף דער וועלט געבראכט, נאָר דער איר וואָס האָט זי אזוי זאָרגפעליג דערצויגן, און זי פאר אזא געניע געד- מאכט... און איך? לייכטזיניגער, צו וועלכן צוועק האָב איך אים די שבועה געגעבן, אז איך וועל אין זיין הויז מער ניט קומען, ביז זי, רחל, וועט ניט מיינע זיין? איז דען נאטאן דער וואָס מע דארף אים אָנשרעקן? וואָלט דען נאטאן ניט געטון, אָדער וועט ער דען ניט טון און אויספאָלגן זיין מענטשליכן חוב? אָן וועלכע ס'ניט איז קאָנ- דיציע פון מיין זייט? פאר וואָס זשע האָב איך אַליין פארצוימט דעם וועג צו איר?... (נאטאן מיטן מאנאך גייען דורך דער סצענע, און רעדן שטיל.) --- נאטאן מיטן מאנאך... ווייסט ער שוין פון אלעס? --- דער פאטריארך האָט געלעזט דאָס רעמעניש?... ער שפרייט שוואן די נעץ? (קלאפנד אין קאפ פארצווייפלט.) --- איך מוז לויפן צו איר, איך וועל איר אלס זאָגן... איך וועל איר הייסן פארבלייבן נאטאנס טאכטער. איך וועל... (רחל מיטן פאסאל, אונטן דארא, גייען דורך.) --- אד! א קעניגליכער פאסאל פירט זי שוין! וואוהין? צו וואָס? (וואַקלענדיג נאָר איר.) --- רחל! (העפטיג.) --- א, אומגליקליכע רחל! (פאלט אין אונמאכט.)

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט

פֿינפטער אַקט

(אין דער פלאסע פון די פאלמען.)

נאטאן און דערנאך טעמפלער.

נאטאן — (אַליין). — דאָס ביכל איז דאָ, איצט איז אַלעס אויפגעלעזט. דעם צווייטן שליוח האָט נאָט מיר געשיקט, ביידע קריסטן, איינער האָט מיין טאָכטער גערעטעט, דער צווייטער מיך, אַך נאָט! פאַר- באַרגן זענען דיינע וועגן פון אונזערע אונגן... א געהיימניס, פאַר וועלכן איך ציטער שוין אכצן יאָר, און בין יעדן טאָג געווען אויס- געשטעלט צום גרעסטן אומגליק, איז אזוי לייכט און איינפאַך אין אין מאַמענט אויפגעלעזט געוואָרן... דאָס געהיימניס איז יעצט אָפן פאַר דער גאַנצער וועלט, און איך שרעק מיך שוין מער ניט. אָבער, וואָס מיך וואונדערט, דער טעמפלער זאָל דעם געוועזענעם סוד האָבן אנטדעקט פאַרן פאַטריאַרד? דער פרומער מאנאך האָט זיך אָבער דאָך מיט זיינע אויערן אַליין געהערט?... אָבער וואָס קימערט מיך איצט, ווער ס'האָט מיך געמסר'ט, דאָס ביכעלע וועט אַלעס דער- קלערן. איך לויף צו סאַלאַדינען, איך מוז וויסן, וואָס האָט סיטא באַדארפט רחל'ן. (גייט און באַגעגנט דעם טעמפלער.)

טעמפלער — נאטאן, נאטאן, וואוהין לויפט איר?

נאטאן — אָ ליבער טעמפלער, גוט וואָס איך האָב דיך געטראָפן. איך גיי צו סאַלאַדינען, קום, וועלן מיר ביידע גיין.

טעמפלער — אנטשולדיגט מיר נאטאן, איך האָב מיך ניט געקאַנט דערווארטן אויף אייך, בין איך שוין אַליין געווען ביי אים, ער וויל אָבער מיט אונז ביידע רעדן.

נאטאן — אַלזאָ, קום מיט מיר.

טעמפלער — זאָגט זשע מיר נאטאן: וואוהין איז רחל געגאנגען
ערשט מיט סאלאדינס פאסאל?

נאטאן — צו סיטאן, סאלאדינס שוועסטער. איך ווייס אָבער אליין אויך
ניט צום וועלכן צוועק.

טעמפלער — (שטיף, שמערצליך). — אך צו וואָס מיין אונפאַרזיכטיג-
קייט, און הייסבלוטטיקער כאראקטער האָט מיר געבראכט...

נאטאן — האָסטו אפשר אויך סאלאדינען געזאָגט וועגן מיין פארהעל-
טעניש צו רחל'ן?

טעמפלער — (דערשראָקן). — וואָס וויל זאָגן דער אויך, וועמען האָב
איך דען יאָ געזאָגט?

נאטאן — האָסט זיך ניט וואָס צו שרעקן מיין פריינט. — מיר האָט
דער מאנאך געזאָגט, אַז א טעמפלער האָט אַלעס דעם פאטריאַרך
דערציילט וועגן מיינעם א פאמיליען סוד. נאָר עס מאכט ניט אויס...
געוויס האָסטו עס ניט פון שנאה צו מיר געטון...

טעמפלער — (שטיף). — א טיפע געוויסנביסע. — (הויך) — ס'איז

אַ ליגן נאטאן. הערט מיך אויס. הערט אויס מיין דומהייט, אָבער
ניט פאלשקייט... דער טעמפלער איז ניט קיין אנדערער, נאָר איך;
וואָס מיך האָט געקריינקט ביז אין דער טיפעניש פון מיין נשמה
דאָס ווייסט איר נאטאן. איר ווייסט ווי אייער גלייכגילטיגקייט, אין
דער צייט פון מיין ווארפן זיך אין אייערע אָרעמס — האָט אויף מיר
געווירקט. און פונקט אין דער צייט איז דערשינען פאר מיר די
ביזע שלאָנג דאָיא, וועלכע האָט מיט געוואלד מיר אנטפלעקט דעם
סוד. זעלבסטפארשטענדליך, אז אין אזא מאָמענט פון דער גרעס-
טער אויפגענונג, האָב איך ניט געקענט זיך קאָנטראָלירן, און האָב
דעם סוד אַלס א רעטעניש פארן פאטריאַרך אנטדעקט. איך בין
אָבער דאָך געווען פאַרזיכטיק און אייער נאָמען ניט אנטפלעקט. און
הלאַזי וואָלט איך אויך דאָס נאָרישקייט ניט געווען געטון, און אייך
אליין געפרעגט, איידער איך בין צום פאטריאַרך געגאנגען... ס'איז
דאָך אָבער שוין פארפאלן... ביי אַלעם דעם אָבער, האָט איר נאָרניט
וואָס מורא צו האָבן. ווייל ווען דער פאטריאַרך זאָל זיך אפילו דער-
וויסן אַז איר זענט עס, קאָן ער דאָך אויך מער ניט טון, ווי נאָר

רחלן צונעמען, און ארוינגעבן זי אין מאָנאַסטיר. אָבער קוים גיבט איר זי מיר, דעמעלט איז רחל געוויס גערעטעט. ליבער נאטאן! גיט זי מיר, זי מעג זיין אייערע, צו גיט אייערע, א אידן, צו א קריסטין, איך פרעג דארויף גיט. (שמערצליך.) האָט מיטלייד מיט מיר, און זאָגט נאָר אז זי איז מיינע.

נאטאן — איך פארבאָרג גיט פאר דיר, ליבער יונגערמאן, און בין מודה, אז רחל איז א קריסטין. און דאָס וואָס איך האָב בין אהער געהאלטן טן עס אין געהיים, דאָס איז מיין זאך, און דארויף, וועל איך ביי רחלן אַלײן בעטן פארצייאונג.

טעמפלער — טוט דאָס גיט נאטאן, טוט דאָס גיט. לאָז זי איך איי-ביק האַלטן פאר דעם, וואָס זי האָט איך בין אהער געהאלטן, אנטפלעקט גיט פאר איר דעם סוד... איר, נאָר איר, האָט אויף איר די פאלקאמענע פאָטערליכע רעכט — גיט קיין אנדערער. מיר גיט זי נאטאן, איך, נאָר איך, קאָן זי איצט פון איר קריטישער לאַגע רעטן.

נאטאן — דו האָסט עס געקענט, נאָר גיט איצט... איצט איז שוין שפעט... דאָנקענדיג דעם פאטריארך, איז שוין באוואוסט צו וועמען רחל געהערט איצט, און יענעם וועל איך זי אָפגעבן, און פון יענעם האַנט קאָנסטו זי דיר נעמען... נאָר גיט ביי מיר.

טעמפלער — (ווייטיגליך.) — א, אַרימע רחל! אומגליקליכע רחל! ווער זשע איז דער גליקליכער, וואָס האָט רעכט אויף איר?

נאטאן — אירע אייגענע, אירע קרובים, נאָנץ נאָענטע קרובים. איינער פון די קרובים איז אירער אן אייגענער ברודער. ער וועט זי נעמען, און ביי אים קאָנסטו זי בעטן...

טעמפלער — וואָס פאר אמענטש איז כאַטש דער ברודער? האָט ער די ווערט צו האָבן רחלן פאר א שוועסטער?

נאטאן — לויט איך האָב זיך דערוואוסט, איז ער א נאָנץ פיינער, ברא-ווער אָרענטליכער מאן. און האָט זי די ווערט צו האָבן פאר א שוועסטער.

טעמפלער — אָבער א קריסט איז ער דאָך געוויס. אך נאטאן! פאר וואָס זענט איר אזוי טיפויניג, איך זאָל אייך גיט קענען פארשטיין? וואָס קאָן איך פארשטיין אין אייער גלייכגילטיג רעדן, וועגן אזא

אויסערגעוויינליכע געשעעניש? איר ווייסט דאך, אז צווישן קריסטן וועט זי א פאלקאמענע קריסטין ווערן, און אייך קימערט נאָרניט אייער אכצעניאָריגע דערציאונג, זאָל געענדערט ווערן אויף אזא אופן, וואָס אייך וועט עס געוויס צום האַרצן ניט זיין?

נאַטאַן — איך גלויב אז די מאָראַלישע דערציאונג וועט זי אויך ביי דעם קרוב האָבן... נאָר פילייכט האָב איך א טעות, בלייבן זיך איר איבער אזעלכע צוויי גוטע פריינט ווי איך און דו, וועלכע וועלן זי פאָהיטן פון אונמאָראַלישקייט. אויסערדעם, וועט מען די מאָראַל, וואָס איך האָב איינגעפלאַנצט אין איר זייט אכצן יאָר, בשום אופן ניט קאָנען אויסוואַרצלען.

טעמפלער — (איראָניש). — יא, וואָס קאָן מען פארלאַנגען פון א קרוב? עס, טרונקען און א מלבוש וועט זי געוויס ביי אים האָבן. וואָס קאָן נאָך א שוועסטער פאָדערן פון דעם קרוב אירער א ברודער. און מסתמא מיט א מאן וועט ער זי אויך פארזאָרגן, מיט א פיניעם קריסט... און דאָס איז די ענדע פון דער אכצעניעריגער זאָרג אייערע? אַך נאַטאַן, נאַטאַן!

נאַטאַן — זאָרג ניט יונגערמאן, דער מלאך וועט בלייבן דערזעלבער ווי געווען...

טעמפלער — (ראשינו). — רחל ווייסט שוין פון דעם סוד?
נאַטאַן — איך גלויב אז יא. ווען אויך איך ווייס נאָך ניט, ווער האָט עס איר געקאָנט זאָגן?

טעמפלער — גענוג, גאנץ גענוג, אז זי ווייסט שוין. איך וועל איר זאָגן נאָר דאָס, אז א חוץ אייך מיט איר ברודער, האָט זי נאָך מיר, איר ערשטער און לעצטער אפפער פאר איין מינוט פון איר לעבן. (ווייז נענד).

נאַטאַן — קום זשע טאָקע מיט מיר צו סאלאדינען און דאָרטן וועסטו שוין זען אויך איר ברודער.

ד ר י י צ נ ט ע ס ב י ל ד

ביי סיטאן אין קאבינעט. סיטא און רחל.
סיטא — וואָס פאר א פארגעניגן האָסטו מיר פארשאפט, ליבעס קינד, מיט דיין ערליך שיינעם אויסזען... נאָר דערקלער מיר קינד, פאר

וואָס ביזטו אזוי מרה שהורה'דיק?

רחל — א, פרינצעסין!

סימא — רוח מיך ניט פרינצעסין, רוח מיך פריינדין, שוועסטער, און אפילו מוטער! ביזט דאָך אזוי יונג און אזוי קלוג. זאָג מיר ליב קינד, ווער האָט אזוי אויסגעבילדעט דיין גייסט? ביז אודאי היבש באַלעזן?

רחל — גאנץ וועניג, נאָר אויב איר געפינט עפעס גוטס אין מיר, האָב איך עס צו פארדאנקען מיין פאָטער, ער מיט זיינע געשפרעכע האָט מיך געבילדעט... ווי גרויס און טיף זיין מונדליכע ליטעראטור איז.

סימא — יא, איך קאָן עס גלויבן הערנדיג דייןע רעד.

רחל — איר האָט אודאי אויך וועניג געלעזן?

סימא — ווי אזוי ארום פארשטייסטו עס?

רחל — פון אייערע דייןע אונשולדיקע רייד און געוויסן. מיין פאָטער זאָגט: אז א ריינע לויטערע הויכע נשמה, בילדעט מען ניט אויס פון ביכער, נאָר מיט זיך אליין...

סימא — וועלכע קלוגע ווערטער דאָס זענען?

רחל — און אָט דעם טייערן קלוגן פאָטער (וויינט). נעמט מען ביי מיר צו...

סימא — דיין פאָטער? — ביי דיר? — ווער וואגט עס? באַרואיק דיך מיין טייערע, איך וועל דאָס ניט דערלאָזן. דערצייל מיר נאָר אלעס דייטליך.

רחל — זענט איר ווירקליך מיין פריינדין, מיין שוועסטער; א טייערע עדעלע שוועסטער, דערלאָזט ניט, מען זאָל מיר געבן אן אנדער פאָטער... איך באַשווער איך בייט גאָט, ביי דער מענטשהייט, איר זאָלט עס ניט דערלאָזן.

סימא — אן אנדער פאָטער דיר געבן? ווי זאָל איך עס פארשטיין? ווער וויל דאָס דען טון?

רחל — מיין גוטע - שלעכטע דאיא, זי וויל עס, און זי קאָן עס וועלן... איר קאָנט זי ניט; אַך! גאָט זאָל עס איר נאָר ניט רעכענען; וויפיל גוטס און שלעכטס זי האָט שוין אין פארלויר פון מיין לעבן, דאָס הייסט, זייט איך האָב אנגעהויבן צו פארשטיין, — קעגן מיר געטון.

סימא — ווער איז די דאיא, אָט די נארישע פרוי?

רחל — מיינע גאווערנערין, א קריסיטין. איר איבערפלוס פון ליבע און טרויהייט צו מיר איז מיר שטענדיק געווען איבערדריסיק; זי איז פון די קריסטן, וואָס זאָרגן שטענדיק נאָר פאר גאָט...

סימא — איד פארשטיי... דערצייל מיין קינד ווייטער.

רחל — זי איז פון די, וואָס רעדן זיך איין, אז, נאָר אויף זיי איז א חוב אנצורווייזן יעדן דעם גלייכן וועג צו גאָט... און זי האָט ניט געקאָנט צווען, ווי איר פריינדין בלאָנזעט אין א פאלשן וועג, און טאָג טעג ליך געליטן פון איר מוסר און תפלות צו גאָט, ער זאָל מיך רעטן פונם זינדיקן לעבן...

סימא — וואָס זשע נאָך וויל די נארישע פרוי פון דיר?

רחל — זי פאָדערט פון מיר, איד זאָל איר גלויבן דאָס, וואָס זי האָט מיר ערשט אנטפלעקט.

סימא — אנטפלעקט? ערשט?

רחל — יא, ערשט ניט לאנג, אין דער צייט פון איר באלייטן מיך אהער צו איך. דאָרט ביים מאָנאסטיר, אין א ווינקעל, איז זי פלוצים גע-פאלן אויף די קניעס און מיט טרערן אין די אויגן איז זי מיר צו די פיס געפאלן און מיך באשוואירן, איד זאָל איר מוחל זיין דערויף וואָס זי וויל מיר אנטפלעקן... און מיט א יאָמערליכער שטימע האָט זי די ווערטער קוים אויסגעשפראָכן: „האָב רחמנות רחל, אויף דיין זינדיקער נשמה, רעטע זיך ווי שנעלער, ווייל דו ביזט א גע-בוירענע קריסטין“.

סימא — אַרימעס קינד, וואָס פאר א ווירקונג דאָס האָט אויף דיר גע-מאכט...

רחל — און נאטאן — האָט זי געשלוכצט — איז ניט מיין פאָטער... א, מיין גאָט! נאטאן איז ניט מיין פאָטער. ראטעווע מיך שוועסטער, ראטעווע! (פאלט).

סימא — שמאָרק זיך מיין ליבע רחל; זע דער סולטאן גייט אהער, שטיי אויף, באַרואיק זיך...

פאָריגע — סאלאדין.

סאלאדין — (דערזענדיג די פאלענדע רחל). — וואָס איז געשעען?

סימא — אַך מיין גאָט, זי חלשט!

סאלאדין — ווער איז דאָס מיידל?

סימא — רחל, נאטאנס טאָכטער. (אָנבווינגט זיך צו רחל'ן). — דערמונדטער זיך טייערע רחל, זע, דער סולטאן שטייט פאר דיר.

רחל — (קומענדיג צו זיך). — איך וועל ניט אויפשטיין, ביז זיין מאַד יעסטעט וועט מיר פארשפרעכן מיין ביטע צו דערפילן.

סאלאדין — שטיי אויף טאָכטער, דיין וואונש וועט דערפילט ווערן, וואָס איז דיין וואונש?

רחל — מיין וואונש איז, מאַיעסטעט, מע זאָל מיר צוריקגעבן מיין פאָדער און אים זיין טאָכטער. איך וויל ניט וויסן פון קיין אנדער פאָדער, ווער ער זאָל ניט זיין... מיין פאָטער איז ניט דער וואָס האָט מיך אויף דער וועלט געבראכט, נאָר דער וואָס האָט מיר א ליכטיקע וועלט געגעבן.. דער וואָס האָט מיר דערצויגן און מיין גייסט אנטדויעלט.

סאלאדין — (שטיל). — פאלקאמען רעכט. (הויך). — ווער זשע וואגט עס דיר אן אנדער פאָטער געבן?

רחל — מיין גאווערנערין: דאָיא.

סאלאדין — קיינער האָט ניט דאָס רעכט, דורך זיין פליישיקן זכות דיין פאָטער צו זיין. מענטשן זענען דאָך ניט קיין חיות; ער האָט דאָס רעכט צו „רופן“ זיך פאָטער, אָבער ניט דאָס רעכט אויף צו „זיין“ דיין פאָטער... (פאזע). — הער טאָכטער! הער אויס מיין אמת'ע עצה: פאָלג מיך, דו ביזט איצט אין דער עלטער וואָס נויטיקט זיך אין אַ פערזאָן מיט וועלכן זאָלסט קענען דייע פריידן און ליידן טיילן אינם לעבן. הער זיך אויף צו זאָרגן פאר דעם. אָדער פאר יעדעם פאָטער... און פארבינד זיך מיט דער פערזאָן, וועלכן, ווי מיר שיינט, האָסטו שוין געפונען... יא, ליבעס קינד, באַלד וועט אָהער קומען דיין פאָטער נאטאן, מיט ינעם יונגמאן... דו קאָנסט אים, דוכט זיך, (עס דערהערט זיך טריט). אָט קומען זיי טאָקע. (נאטאן און טעמפלער קומען אריין).

סאלאדין — וואוילקומען מיינע טייערע און ליבע בונדעס־פריינט. דיר נאטאן, מוז איך זאָגן, אז דו קאָנסט דיין געלט צוריק באַקומען, עס זענען מיר שוין אָנגעקומען אַלע אוצרות פון עגיפּטן.

נאטאן — זאָלן מיר איצט -- מאיעסטעט — פון אזא קלייניקייט ניט רעדן. (ער דערזעט רחל'ן א וויינענדיקע. גייט צו און זאָגט:) דו וויינסט מיין טייערער מלאך! וויין ניט, דו ביזט געווען מיין טאָכטער, און אזעלכע וועכטו פארבלייבן אויך אויף ווייטער. אייביק, אייביק וועסטו זיין מיינע.

רחל — (האלזט אים). — אָ, מיין טייערער פאָטער!

נאטאן — זיי מונטער רחל, דיין פאָטער וועט דיך פארטיידיקן, קיינער וועט דיך פון מיר ניט אוועקרויבן.

רחל — איך וויל פון קיינעם ניט וויסן אויסער דיך.

טעמפלער — (פארשטיינערט). -- פון קיינעם? אזוי גענארט בין איך געווען? אלזאָ, נאטאן, איז אלעס געענדיקט!

סאלאדין — ס'איז נאָך ניט געענדיקט, איך האָב נאָך אויך א וואָרט...
טעמפלער -- איר האָט זיך שוין ניט וואָס צו באַמיען — מאיעסטעט — יאָ אלעס איז צו ענדע!

סאלאדין — הער יונגערמאן! פאר רעטן א מענטשן קויפט מען אים נאָך ניט... (נעמט רחל'ן ביי א האנט). — קום מיט מיר טאָכטער צו אים, ער איז דאָס — ניט אין זיך, ווי אויסער זיך... ער איז איצט איר בערראשט. פארשיים זשע ניט אים פאר אונז אלע... זאָג אים, אז דו ליבסט אים...

סימא — גיי, און פאָלג ליב קינד.

נאטאן — ווארט נאָר פרינצעסין, ווארט איר אויך מאיעסטעט. ס'איז נאָך דאָ איינער, וואָס האָט אויך דאָס רעכט צו רעדן און גיבן אן עצה...

סאלאדין — יאָ, דאָס רעכט פון אזא עדלען דערציער ווי דו, קאָן קיין נער ניט אוועקנעמען. רעד נאטאן, דו האָסט פאלקאמען רעכט צו רעדן.

נאטאן — איך מיין דאָ ניט מיין פערזאָן, מאיעסטעט, איין אנדער פערזאָן איז דאָ צווישן אונז, וואָס מיר מוזן אים אַלע אויסהערן.

סאלאדין — ווער זשע איז דער פערזאָן?

נאטאן — רחלס א אייגענער ברודער.

רחל — (פארשטיינערט). -- מיינער א אייגענער ברודער? וואו איז ער?

טעמפלער — (ווי פונם שלאָף דערוואכט). — יאָ, נאטאָן, דו האָסט דאָך מיט געזאָגט, אז דאָ וועל איך טרעפן רחל'ס אַ ברודער, נו, וואו איז ער?

נאטאָן — ווארט א וויילע, ער קומט גלייך.

טעמפלער — (איראָניש). — יאָ, אז ער האָט איר געקאָנט געבן א פאָטער, וועט ער מסתמא אויך א ברודער קאָנען צוטראכטן...

סאלאדין — א, דו געוועזער קריסט, די גערוון האָבן זיך אין דיר צע-שפילט? א, מיינ אסאך איז ניט פייאיק געווען צו באַלידיקן א אונ-שולדיקן מענטשן... ניין! — צו שטאַלץ ביזטו אַרימער קריסט...

נאטאָן — פארצייעט אים — מאיעסטעט. ווער ווייסט צי מיר אין זיך נע יאָרן זינען בעסער געווען פון אים? 'צוגייענדר צום טעמפלער מיט גרויס צערטליכקייט. — אזוי, מיינ יונגער העלד, פון א ליגן קומט מען צו מיסטרויען... — זאָלסט מיר אָבער געווען זאָגן פון דער ער-שטער מינוט דעם ריכטיגן אמת, ווער דו ביזט?

טעמפלער — ווער זשע בין איך?

נאטאָן — נאָך ניט קאנראד שטעפאן.

טעמפלער — ווי אזוי אנדערש?

נאטאָן — דו הייסט: לעוו פילנעק.

טעמפלער — ווער זאָגט עס?

נאטאָן — איך! איך קאָן דיר נאָך מער זאָגן, אז דער נאָמען קאנראד האָט אויך עטוואָס אמת אין זיך.

טעמפלער — דערקלערט עס מיר נאטאָן...

נאטאָן — די פאמיליע שטעפאן איז פון דיין מוטערס צד; דיין מור-טערס אַ ברודער, קאנראד שטעפאן, ביי וועלכן דו ביזט דערצויגן געוואָרן, האָט קיין קינדער ניט געהאט און דיך ארפּאָטירט אלס זיין אייגן קינד, און דעם נאָמען קאנראד דיר געגעבן. דיין ריכטיגער נאָמען אָבער איז נאָך דיין גאָטזעליגן פאָטער, וועלכער — איז באַלד נאָך דיין געבוירן פון דייטשלאַנד אָהער קיין פאָלעסטינע געקומען.

טעמפלער — ריכטיק, אזוי האָט מען מיר נאָך אלס קינד איבערגע-געבן. אָבער וואוהינצילן אייערע דערקלערונגען?

נאטאָן — געדולד יונגער הער! דיין פאָטער, איז מיינער א הערצנס

פריינט געווען, און זיך גערופן: „פאן פילנעק“. אללין איז ער ניט פון אייראפע, ער האט נאָר דיין מוטער פון דייטשלאַנד גענומען, און אין דער צייט פון די קרויצציגער איז ער ווידער קיין פאלעסטיי-נא געקומען און איז טאקע דאָ אין דער שלאַכט ביי אַשקלון געפאלן.

טעמפלער — נו, און מיין מוטער?

נאטאן — זי האָט עטליכע וואָכן נאָכ זיין טויט א מיידל געבוירן, און איז אין קינדבעט געשטאַרבן.

טעמפלער — ווי זשע איז דאָס קינד?

נאטאן — ווער? דאָס שוועסטערל דינסט? ווי זאָל אַהינקומען א אומי-גליקליך קליין יתומה'לע פון עטליכע וואָכן. זי איז אוראי ערנעץ אומגעקומען...

טעמפלער — (פארברעכט די הענט). — א, אַרימעס קינד, א אומגליק-ליכע עלטערן!

נאטאן — זאָרג ניט, ליבער מענטש. דאָס קינד, האָט די השגחה ניט פארלאָזט.

טעמפלער — (א אויפגערגטער). — און עס לעבט?

נאטאן — און אויך גליקליך...

טעמפלער — און איר ווייסט וואו עס געפונט זיך?

נאטאן — ווי אזוי זאָל איך ניט וויסן, ווען ס'איז געווען דאָס קינד פון מיין הערצנס פריינט?

טעמפלער — א, זאָנט זשע מיר נאטאן, וואו איז זי?

נאטאן — (צייגנדיק אויף רחלן). — אָט איז זי!

טעמפלער — (פארשטיינערט). — און איך?...

נאטאן — יא, און דו ביזט איר ברודער...

רחל — ער איז מיין ברודער! א אַלמעכטיגער גאָט!...

סאלאדין און **סימא** — שוועסטער און ברודער?

רחל — (פלאַטערט. צום טעמפלער). — ברודער, טייערער ברודער!

טעמפלער — (אַפּקערנדיג). — איך בין איר ברודער?

רחל — (דערשטוינט). — זע פאָטער, ער וויל דאָך מיר ניט אנדערקע-נען אַלס שוועסטער? ער האַלט דיך פאר א שווינדלער...

סאלאדין — (פול צאָרן). — א, דו אונדאנקבאַרער, דו וואנסט נאטא-

נען פאר אשווינדלעך צו מאכן?

טעמפלער — (שמערצליך). — א, מאיעסטעט, איך בין איבערראשט, לאָזט מיך אַ מאָמענט דענקען. (פאווע. פאלענד צו נאטאנען). — א נאטאן, נאטאן, א סך האָסטו מיר געגעבן, אָבער א סך מער האָסטו ביי מיר צוגעגעמען... (פאלנדיק רחלן אויפן האלז). — שוועסטער! טייערע שוועסטער! נעם מיין נשמה, זי איז דיינע...

נאטאן — זי הייסט בלאנדא פון פילנעק.

טעמפלער — בלאנדא? ניט רחל? ... איר רופט זי שוין ביי איר קריסט-ליכן נאָמען? איר האלט זי שוין מער ניט פאר אייער טאָכטער?

נאטאן — ניט נאָר זי איז מיין טאָכטער, ווי געווען, נאָר אויך דו ביזט מיין זון געוואָרן... רחלס ברודער דארף מיין זון זיין... (האלזן און קומן זיך).

סאלאדין — וואָס זאָנסטו שוועסטער צו דעם בילד?

סיטא — איך בין ווי פארשטיינערט. אַך! וואונדערבארעס!...

נאטאן — לאָזט נאָך איבער אַן אָרט אויף מער וואונדערבארעס...

נאטאן — (איבערגעבענדיג סאלאדינען דאָס ביכל). — וועמעס האַנטט

שריפט איז עס, מאיעסטעט?

סאלאדין — לייענט. ווערט פארצאפעלט און שרייט אויס). — א.

אסאד! מיין אומגליקליכער אסאד! (פאלט אויף דער שטול). *

סיטא — (דערציטערט). — מיין נאָט! וואָס קומט דאָ פאָר?

נאטאן — (ווייזנדיק אויף טעמפלער און רחלן). — די זענען אייער

ברודער אסאדס קינדער.

סאלאדין און **סיטא** — (ווארפן זיך אויף זייערע העלזער). — אַך

טייערע קינדער! טייערע נשמות! גרויסער געטליכער נאטאן. א, ניין

ניט נאטאן ביזטו, נאָר אליהו הנביא... וואָס האָט צוניפגעבונדן —

די ביז אהער — דער ווייטערטע... (ווייזנד אויף רחלן). — אָט

(* זיין ברודער אסאד, ווי עס גייט א לעגענדע, איז פון פאלעסטינא צוליב א אוואנטורע נאָך דייטשלאנד אוועק, דאָרט גיט צו דערקענען אים אלס מוסולמאן, און ליידן האָט ער זיך דעם נאָמען וואָלף פילנעק געגעבן. און דאָס איז געווען פארצייכענט אין דעם ביכעלע... משה רובין.)

מ ש ה ר ו ב י ן

האָסטו נאטאן, אין איין פּערזאָן דינע דריי רינגען, צוזאמען: איר,
קריסט און מוסולמאן...

נאטאן — און די דריי וועלן מיט דער צייט ווערן איינס... (פּראָפעטיש).
נאטאן און **כאַר** —

עס וועלן מקוים ווערן ווערן די ווערטער פון ישעיהו הנביא:
עס וועט קומען, עס וועט קומען די צייט
די גאָלדענע עפאָכא נאָענט צו ווייט,
„ווען פון אלע מענטשן ווערן וועט איין נאציאָן
„אונטער איין גלויבן, אונטער איין רעליגיאָן...
„אחדות, טאָלעראַנץ און הומאַניטעט,
„גליק, ברכה, פאַרדעניגען און פרויד.“

(אלע אין אלגעמיינעם טאָנז. בענגאַליש פייער.)

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט

ווי די קריטיק שאצט אפ די דראמא „נאטאן דער ווייזע“

נאטאן דער ווייזע — זאגט א באוואוסטער קריטיקער — איז אין 1894, נאך א לאנגען לעטארנישן שלאף, נאך אמאל זיך דערוואכט. נאטאן איז געליגן מער אלס הונדערט יאָר פארגליווערט אין בוך, און האָט אמאל גערעדט פון שלאָף... נאטאן דער ווייזע איז די גוטסקייט אַליין, די ריינקייט, מילדקייט, און גרעסטע ווייזהייט. נאטאן דער ווייזע איז באשיידן, ער טראָגט אָבער אויף זיך א קעניגליכן מאַנטעל פון דער מענטשהייט.

איך האָב מיך געפלייסט צוגעבן פאר די אידישע ליענער לעסינגס „נאטאן דער ווייזע“ אָט דעם שענעם, איידעלען, הויכן און גוטן „נתן החכם“, וועלכער האָט מיט זיינע באַגאַבטע מעלות געווינען דאָס האַרץ פון סאַלאַדינען און פונם טעמפלער און אויך „די דריי רינגען“, וועלכע לעסינג האָט אריינגעלעגט אינם מויל פון זיין העלד נאטאן, כדי צו באַ-ווייזן, אז „נתן דער חכם“, האָט אין קיינעם קיין שנאה און קיין קנאה ניט דערוועקט. נתן דער חכם דעקט פאר אונז אויף ניט נאָר די ריינע וואַרהייט, נאָר אויך די קונסט און די שיינקייט. נתן החכם וואַרמט אונז, ווי די שטראַלן פון א פּרילינגס זון. נתן החכם ליידט — פאר זיין אויך בערמענטשליכקייט — פון דער קריסטליכער באַנע, די וועלכע ווייסט פון דעם געהוימנים, אז ער דערציט אַ קריסטליך קינד, און נאָר דאָס גוטס-קייט פון נתן החכם האַלט זי אָפּ אַ לאַנגע צייט, ניט צו אַנטפּלעקן דעם סוד. נתן החכם איז אָבער ניט — ווי לעסינג וויל האָבן — אין זיין דער-קלערונג וועגן „די דריי רינגען“ — אַ מאַדערנער נביא, וועלכער שיל-דערט דעם „אחרית הימים“ מיט ליכטיקע פארבן. ער גלויבט אַז די צוויי: קריסטנטום און מחמדניזם וועלן, סוף כל סוף, זיך צוריקקערן צום מקור און צוזאַמען אין אים זיך קריסטאַליזירן.

מיר אָבער פארשטייען „נתן דער חכם“ אלס דער אלטער נביא,

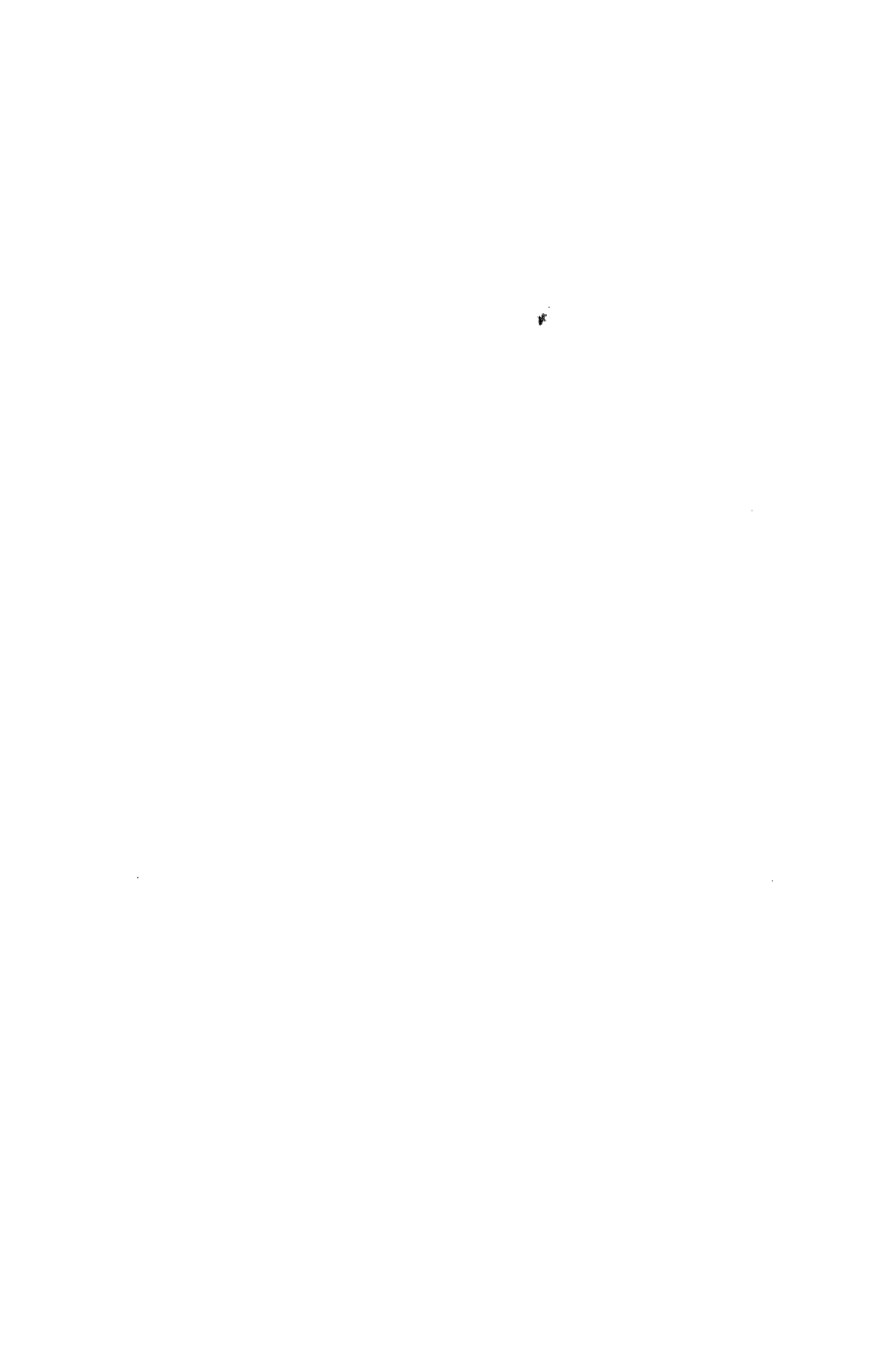
מ ש ה ר ו ב י ן

וואָס זאָגט: „כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו, ואנחנו נלך בשם ד' אלהינו. די „קרויסטאליזירונג עפאָכע“ וועט אפשר פארווירקליכט ווערן אין א נוי געשאפענע וועלט, אין וועלכער עס וועלן מקוים ווערן דער „יתמו חטאים מן הארץ, ורשעים עוד אינם“ אין דער צייט, ווען קיין היטלעריסטן, נאציסטן און אנדערע באַנדיטן וועלן ניט זיין.

פאר אונז איז נתן החכם דער, וואָס וויל ניט מען זאָל אָפלייקענען זיין ערשטע מבינות... פאר אונז איז נתן החכם — ווי איך האָב שוין געזאָגט — א מוסטער פאר אונזערע פחדנים, וועלכע ווארפן פון זיך אראָפּ דעם אידנטימליכן מאַנטעל, כדי נאָקעטערהייד זיך אָפטובל'ן... און אויך א שטאַלץ פאר די איינגעבויענע און קניענדיגע נפשות, פאר די פאר וועלכע זיי זוכן נושא הן זיין אין זייערע אויגן...

☆ די פּעדער
ש ז ז ז ז ז

(* די ערשטע סטראָפּן פּרױ איבערגעזעצט פּון „האכר והנוצה“, פּון
מ. מ. דוליצקע.

אין די 80-גער יארן

א שויער אריבעטנדיק אין פעלד עטליכע שעה'ן,
האָט זיך — מיד ווערנדיק — צוגעלענט זיך אָפרוען
און איידער געשלאָסן האָט ער נאָך די אויגן,
דערזען אונטער א בוים א מענטשן אויסגעצויגן.
גענלויבט האָט ער, ווי געוואוינט ער איז צו זען,
אזעלכן וואָס שכור איז געווען
ליגן און וואלגערן זיך אין בלאָטעס און מיסטן
אין א חגא טאָג — איינעם פון זיינע ברידער די קריסטן.
און זיך פארנעמען ווי דער שטייגער
צו באַגיין זיך מיט אזא פּג
אויפשפּילן אים אַלע קנעפּ,
מיט אַ צוגאַנג עטליכע קלעפּ.
און אין אויער ארײַנזאָגן דאָס באַוואוסטע ליד...
ווען אָבער ער האָט זיך איינגעבויגן,
צו דעם וואָס אויף דער ערד אויסגעצויגן,
האָט ער דערקענט גאָר אין אים א איד.
און עס האָט אים ביז גאָר פארדראָסן
די אויגן אין בלוט אַזש אָנגעגאַסן
— אַך, דו פארשאַלטענער זשירד! מיט כעס אויסגעשריען
זע נאָר וואָס פאר פנים דו האָסט באַקומען?
אינגאַנצן אין א טײַך בלוט געשוואומען
ניט אומזיסט איז צו אייך דער שטרענגער וואוט
ניט אומזיסט ניט מען צופילן אייך די שטאַרקע רוט,
וועניג פאר אייך וואָס יעדן פסח טרינקט איר אונזער בלוט,
פארשוועכט איר נאָך אונזער חגא גלייך מיט אונז צו טרינקען
און מיט אייערע זשירדאָוסקע אייגעלעך כיטרע צו ווינקען.
— שטיי אויף — פארשאַלטענער —

כלומרשט אונטערן בוים א באהאלטענער,
 כדי פון אונז קריסטן שפאט צו טרייבן,
 שטיי אויף! איך וועל דיך ווי א וואנץ צורייבן.
 און אָנגעהויבן האָט ער אים צו טרויסלען מיט כח
 אזוי לאַנג, ביז זיין פויערישער פארשטאָפּטער מח
 האָט פארשטאנען אז דאָס איז א אידיש שפיצל,
 אין — פאר אים — א צדה, א נויט,
 מאַכן זיך כלומרשט טויט.
 איך וועל אים באַלד טוען א קיצל,
 אז ער וועט פארגעסן זיין שפיצל.
 און געדעט — געטון,
 מיט א פעדער פון א הוהן,
 אונטער דער נאָז גענעמען פירן,
 און ס'האָט זיך אָנגעהויבן שפירן,
 אין דער פעדער א ציטער,
 זיך אָנגעהויבן ווי פון א געווייטער.
 ער לעבט! ער לעבט!
 די פעדער שוועבט!
 דאָס פארשאַלטענע געזינדעל,
 באַגייט אויך אין שכרות א שווינדעל.
 אָנגעשיכורט זיך ווי לויט,
 מאַכט ער זיך ווי טויט.
 כדי אונז, קריסטן, אָפּצונאַרן,
 און עפעס פאר זיך אָפּשארן...
 — און געשעען איז א נס,
 ניט מיטן אידישן מח,
 נאָר מיט דער פעדער
 — וואָס האָט זיך געהויבן כסדר —
 צו דערקלערן דעם חס,
 דעם פויערישן חס,
 פון איר באוועגן זיך דעם סוד

ד י פ ע ד ר

אין שייכות מיט דעם וואָס איז ווירקליך טויט:
— געווען בין איך אין אקישן פון א אַרימען אידן,
אויף וועלכעס ער האָט אָנגעשפּאַרט זיין קאַפּ דעם מידן,
אויף דעם זענען אויך געשלאָפּן זיין פרוי און זיינע קראַנקע קינדער,
מיט דעם צומאַל זיך צוגעדעקט יעדעס באַזונדער.
און ווען געהערשט האָט אין שטוב א גרויסע נויט
פאַרמשכנ'ט עס אויף צו קויפּן פאַר די קינדער ברויט.
דאָס גאַנצע אירישע געזינדעל
ריין איז געווען פון שווינדעל;
אַ גוטס, א ערליכס, א גערעכטס
קיינעם ניט געטון קיין שלעכטס.
און ווען דאָס שטיקעל ברויט געווען איז דאָס לעצטע,
פון זייערע אלעמענס טרערן געווען א באַנעצטע.
האַבן דאָך קיינמאַל זיך ניט באַקלאַגט,
אויפן לעבן וואָס ס'איז אזוי געפלאַגט
שטיל געהונגערט און געליטן,
און געזאָגט: „דאָס איז דאָך צום גוטן“.
דער בורא פון דער וועלט,
פירט זיין וועלט ניט שלעכט.
נאָר פּלוצים דערשינען איז א פאַל,
פון א מערדערישן איבערפאַל,
אויף אַ בעסטיאַלישן אופן
ניט לאַזנדיק קיינעם אנטלויפן,
געקוילעט, געשטאַכן מיט אכזריות'דיקער רשעות,
אומשוּלדיקע אירישע אַרימע נפשות,
אויך אינם הויז פונם קישנס בעל הבית געטראָפּן,
ווי ווילדע חיות זיך צוזאַמען אַהין אָנגעלאָפּן;
צום ערשטן די אַרימע פרוי זיינע דערשטאַכן,
דעם טויטן קערפּער אויף דער גאס ארויסגעוואָרפּן,
און גלייך נאָך איר די קינדער,
וואָס זענען אין די ווינקעלעך פאַרקראַכן.

מיט זיי אויפן דאך ארויפגעקלעטערט
 אראפּווארפנדיק זיי די קעפּעלעך צעשמעטערט.
 דער מאמעס בלוט אויף דער ערד געפלאָסן,
 האָט זיך מיט זייערס צוזאמען געגאַסן.
 און איך אַ פעדער ארויסגעשמיסענע
 פון דעם קישן דאָס אויף שטיקער צעריסענע,
 איבער די טויטע קערפּער זיך געלאָזט פליען,
 גלזך צום הימעל, פארן כסא הכבוד זיך קניען.
 און דעם רבּונו של עולם אלזן פרעגן,
 פארוואָס ער שטעלט זיך ניט א קעגן,
 פון בעסטיעס, רויבער, און סאַדיסטן־רוחות.
 און גלויבליכטיק קוקט צו אַזעלכע רציחות,
 געגלויבט האָב איך אַז מיין קישנס בעל הבית
 האָט זיך גערעטעט פון די ווילדע היות.
 ארויסלאָזנדיק זיך אויף צו זוכן דאָס שטיקל ברויט
 האָט ער אויסגעמיטן דעם גרויזאמען טויט.
 פּלוצים, האָט מיך אָבער א שטאַרקער ווינט פון דרויסן
 אין דיינע פּויערישע הענט אריינגעשטויסן,
 און פון דיר מיך צולענגנדיק צום טוימנס נאָז,
 האָב איך דערקענט מיין קישנס בעל הבית
 איבער וועלכן האָסט זיך דערלויבט חוּק צו מאַכן,
 און מיט דיינע פּויערישע חכמות אים אויסלאַכן.
 ווערנדיק פון דיין לאַכן און חוּק, אזוי פארביטערט,
 באַקומען קאַנוואַלסיע און געוואָרן פארציטערט.
 — אויך דאָ האָט אַ מערדערישע האַנט דיך געטראָפּן?
 — אויך ביז אַהער איז דער מערדער דיר נאָכגעלאָפּן?
 דו אומגליקליכער ווייסט ניט אז אין הימעל דאָרטן
 דיין פרוי און דיינע קינדער אויף דיר ווארטן.
 ניי זשע ארויף פריער פאר מיר,
 איך וועל גלויב נאכפליען נאך דיר.
 און זייאַמען מיט אייערע נשמות

ד י פ ע ד ר

זיך שטעלן פארן אל נקמות.
פאר אים א אנקלאגע דערלאנגען
און א צופרידענעם ענטפער פארלאנגען.

אין 1939-סטער עפאכע

און פליען פליט די פערדער שוין יאָרן און יאָרן,
און זעט פאר זיך ניט קיין הימעל קיין קלאָרן
פו אידישע צרות פארהושד'ט אין ער,
קיין ליכטיקער שטראל באווייזט זיך ניט מער.
פון צייט צייט, ווי צינטער פייער-גלוט,
פון אבשיין פארגאסענעם אידישעם בלוט.
אַרימע פערדער! אויך איצט פליעט זי איבער שטייגן און וועגן,
וואו אידישע נשמות קומען איר אנטקעגן.
נשמות פון טויטע — דורך נאַצישע האַנט אומגעקומענע,
און פון קאַנצענראַציאָנס לאַגערן אנטרינענע...
איצט, נאָך — ווי פריער — איבער די קעפ פון באַנדיטן,
פליט זי אין די לענדער וואו אידן האָבן כסדר געליטן...
און היינט צו טאָג נאָך מיט מער אכזריות פארפייניקט און פארשניטן.
פלי, פלי, אַרימע פערדער! אויך צו דיינע חבר'טעס די שטאַלענע פערדער
וועסט זען ווי זיי טונקען זיך אין אידישעם בלוט כסדר.
און ניט נאָר אין בלוט, נאָר אויך אין גיפט,
מיט וועלכן זיי פילן אָן פאפיר און שריפט.
פלי, פלי, אַרימע! אפשר וועט שוין ניט געדויערן,
צוצוקומען — ביז איצט — צו די פארשלאָסענע הימעלס טויערן.
אפשר האָבן זיי זיך שוין געעפנט דורך דעם גרויס אומגליק געשריי.
דורך יאָמער, געוויין פון אומגליקליכע אַלערליי,
טאַטעס, מאמעס, קינדער און אַלטע לייט,
געטריבענע, געזאָגטע אן דער מינדסטער מיטלייד.
אפשר וועט דיר, אַרימע, געלונגען אריינקומען אין הימעל דאָרט
און וועסט האָבן דאָס העכט צו נעמען דאָס וואָרט.

ד י פ ע ד ר

זאָלסטו דערציילן אלץ וואָס האָסט געזען,
 אלץ, אלץ וואָס פאר דיין פעדערס אויג איז געשען.
 זאָלסט זאָגן דעם רבנו של עולם דאָרט,
 אויב ער וועט ניט אויפן אָרט,
 אין זיין נקמה מאנטעל זיך ניט איינהילן,
 די רוצחים זייער פארדינטע שטראַף גיבן צו פילן,
 וועט א קאטאסטראַפע דעם אידישן פאָלק ניט פארמיידן,
 גרויס איז דער ווייטאָק שרעקליך די ליידין.
 דערצייל אים וועגן די חורבות פונם אידישן לעבן,
 פון א לעבן, וואָס צווישן גסיסה און טויט טוט שוועבן;
 דערצייל אים פון די צע'ממית'טע צע'מויקטע אין היטלערישן גיהנום
 דורך בעסטעס שטורמער, ווי זיי רופן זיך אן אין לאַנד אין יענעם.
 דערצייל אים פון די — פון זינען גערירטע,
 די — מיט אכזריות, פונם לאַנד ארויסגעפירטע.
 דערצייל אים פון דער בעסטיאלישער ראכע,
 וואָס צעיושעטע תלינים נעמען פון די שוואכע.
 און די שוואכע, דורך דער שרעקליכער מאַרטירערלאַגניע,
 נאָך דער לערע פון נאַצישער פסיכאָלאַגיע.
 דערצייל אים פון די פארברענטע און צעטרייטענע הייליגקייטן,
 וואָס האָבן אויפגעהאלטן דאָס פאָלק אין אלע אייביגקייטן.
 דערצייל אים פון די, וואָס אלע גרעניצן זענען פאר זיי געשלאָסן
 און זייער בלוט, ווערט פון זיי אליין — ווי וואסער פארגאָסן.
 פרעג דעם רבנו של עולם איז די וועלט געשאפן אויף דעם אופן
 אז ווילדע מענטשן-חיות, זאָלן אין איר ארומלויפן?
 און אזעלכן ווי דעם מאַנסטער בעסטיאלישן דייטש,
 צו נעמען אויף צו שטראַפן אלס א שטראַף בייטש?
 זאָל ער דיר זאָגן מיט זיין געטליך מויל
 ווען ס'וועט נעמען א ענדע צו דעם גרויל?
 ווען וועט שוין נעמען א ענדע צו אידישע צרות?
 ווען וועלן זיי שוין ניט זיין דער וועלטס כפרות?
 ווען וועט שוין פארשוואנדן פון דער וועלט דאָס שלעכטיגקייט?

מ ש ה ר ו ב י ן

ווען וועט שוין הערשן יושר, גליכהייט און גערעכטיגקייט?
ווען וועט שוין פארשוויגן דער מענטשן-בארבאריזם?
און בכלל, פון מענטש צו מענטש, דער קאניבאליזם?
ווען וועט שוין דער מענטש באקומען א מענטשליכע צורה?
אינער דעם צווייטן זאָל ניט זיין א פלאג, א צרה?
זאָג אים — מיט אזא בעסטיאלישעם אויפפירן
וועט זיין וועלטעל לאַנג ניט קענען עקזיסטירן.
זאָג אים, דעם אל מלא רחמים,
וואָס קיין פארבאָרגעניש ניטאָ איז פאר אים,
ווי קאָן ער זיין בליק פארמיידן,
אויף ניט וועלן זען, די יסורים די לייַדן.
ווי קאָן ער צווען, ווי מענטשן ווערן אין חיות פארוואנדעלט,
אויף נאָך ערגער ווי חיות פון מענטשן ווערן באהאנדעלט?
פרעג אים: פאר וואָס איבער דער גאנצער וועלט דאָרט און דאָ,
זאָל באזונדער — דער איד ניט האָבן קיין חיי שעה?
פאר וואָס זאָל פון יעדן לומפ פון יעדן גולם
ליידן אזוי שרעקליך זיין פאָלק, דער עם עולם?
פרעג אים אויך פאר וואָס ווען ער האָט אין שפעלטעל
געוויזן דעם אידן א פרייעם און בעסער וועלטעל,
האָט ער דאָס שפעלטעל אויף אזוי פיל צוזאמענגעצויגן,
אז ס'איז שווער דורכצודרינגען עס מיט די ווייט זעענדיגע אויגן? ...
אפשר — פרעג אים האָט ער אויף דעם וועלטעל געוואָרפן א אוס-חן
ס'איז אויך פאר אים שלעכט פארדאָרבן און ביז גאָר געמיין ...
און אפשר ווייזן זיך שוין סימפטאָמען
די וועלט אומצוברענגען דורך פלאמען?
האָט ער דאָך אליין דעם מענטשן געוויזן א ריכטונג,
אויף נאָר ערגער ווי חיות פון מענטשן ווערן באהאנדעלט?
מיט וועלכע זיי האָבן זיך אָנגעהויבן שוין צו באַנוצן,
ניט צו זיין אימשטאַנד פון זיי זיך צו באַשיצן ...
מענטשן פון מענטשן, פון די זעלבע גלויבן און ראסן,
ווער פון זיי אומגעבראכט אין די מאסן ...

ד י פ ע ד ר

אפשר האָט ער בדעה צו שאַפן אַ וועלט אַ נייע,
אַ בעסערע, אַ פיינערע, אַ גוטע, אַ פרייע?
זאָג אים, ליבע פּעדער, זאָל ער עס וואָס שנעלער דורכפירן.
זי אויף דעו בעסערן אופן דורכפירן...
אַן ראסן און שטאַמען, אַן קריסטן, אַן אידן.
אוי די אלע וואָס מאכן די מענטשהייט פארשידן...
מענטש מיט מענטש, זאָל זיך קענען דורכלעבן,
און צו גוטע מעשים מיט איין געדאַנק שטרעבן.
די נבואה פון „וגר זאב עם כבש“ זאָל מקוים ווערן
דער שטאַרקער זאָל דאָס לעבן פונם שוואכן ניט צעשטערן.
אונטער איין פאַן: „גלייכהייט“, פרייהייט זאָלן אלע לעבן,
אַן אונטערשיד פון ראסן קלאסן, און פארשידענעם גלויבן...
אַן אידעאָלאָגישע קאָנטראסטן פון אַרעם און רייך,
הויכע, נידעריגע, קרום און גלייך...
ווייסע, שוואַרצע, געלע און רויטע,
פאר אלע די וועלט אַ גרויסע אַ ברייטע...
איינער דעם צווייטן ניט יאָגן זאָל, און טרייבן,
און באַזונדערע יחוס־צייכנס זיך צו צושרייבן...

און גאַטס שטימע, דעם בוראים וואָרט, האָט די פּעדער געבראַכט פון דאָרט.

לאַ אַהריב את עולמי מחמם הזדונים
לאַ אשחית את הארץ מחמת הגאיונים.
כלה אעשה באנשי רשע ושחץ,
ויכלה ויתם הלחץ והמחץ.
חבי כמעט רגע — עמי — עד יעבור זעם
וישועתך תגלה ותבא גם הפעם.
זכור עמי, עת על נהרות כבל ישבת ובכית,
ובנוריד ומצלתיך על ערבי נחל תלית.
שמלת אבִי ומעטפת יגון עליך עטפת,

ובאנחות ואנקות אותם בדמעות שטפת.
ועל קשי יומך המיתרים גם המה נאנחו,
ומגלות לגלות זה שנות אלפים
באש ובמים זעזועיהם שלחו.
ומערפלי שנות אלפים מחשכת רבות דורות,
זעזועיהם עד הנה היו מחרירות ומרות.
ועתה הקיץ הקיץ, לא עוד תאבל, פסקה זאת השירה,
שירת נכאים; ותהפך לשירי עז, איל, וגבורה.
לזעקת שבר עתה, אחרית הימים,
השירה - הקינה, תפסק לעולמים.
ותיים חדשים, חיים מאושרים ונאורים,
מרהיבי עין, יפזרו נגוהות ואורים.
תור נוער, הנה בא, תור ששון מעולה חן הוד,
ואתה עמי, לא תאנה, לא תאנק ולא תאדב עוד.
ינסו הצללים, ושמש ביפעתה לך למנה ולשי,
גואלך עוד חי, לצרותיך ולענויך יאמר די.
גיל ועונג חן ונועם,
כברקת ואבני שוהם.
לחייך הנעורים,
הנוצצו קרני אורים.
תגיל ותתעלם; סביבך חיים, סביבך אורה,
אין עוד שוד, אפס המיץ, חלפה חתת ומורא.
הרם ראשך עמי! אל תשתע, אל תחת מהמה;
יכלו הרוגנים, תעבור ותתם המשטמה.
מהספר השחור - הלבן אל יפול רוחך,
מזאבי ערב אל תרעדנה עצמותיך.
לא אשנה את אשר הבטחתך,
מבנין ארצך אל תרפינה ידיך,
עוד אבנך, ונבנית גם אתה בעזרתך ובמפעליך.
מתרי כנוריד לא עוד תמרורים ישמיעו,
... יוני עצב יוני ואנחה יביעו.

ד י ט ע ד ע ר

כל צוקות התופת,
תהיינה לאפס.
ואתה עמי עוד תפריח,
עוד תשנה תגדל ותצליח.
חייך ההדשים — חיים נעורים,
יצהילו כל לב, ירהיבו כל עין,
יפיצו יפזרו קרני אורים,
ועל מצח מנדיך יכתימו אות קין.
אביבך יהיה אביב עולמים
חלף ענויך הוא לך לשלומים.

דאָס בוך איז געענדיגט געוואָרן דרוקן
דעם 20טן מאי פון 1939, אין דרוקעריי
כוליאָ קויפּמאַן, כּוּנִין 344, ב. איירעס.

